

BUDAÖRS

WUDERSCH

HELYTÖRTÉNETI KISLEXIKON

BUDAÖRS VÁROS ÖNKORMÁNYZATÁNAK KIADVÁNYA
1997

BUDAÖRS

WUDERSCH

HELYTÖRTÉNETI KISLEXIKON

BUDAÖRS VÁROS ÖNKORMÁNYZATÁNAK KIADVÁNYA
1997

**Budaörs Város Önkormányzatának Képviselő-testülete
ezzel a kiadvánnyal is kifejezi a település három és fél évezredes múltja,
egykori és mai lakóinak alkotásai iránti tiszteletét.**

Szerzők

Filipszky István,
a gróf Bercsényi Zsuzsanna Városi Könyvtár igazgatója
és
Kiss István Géza,
a Hadtörténeti Intézet és Múzeum hadtörténész-főmuzeológusa

A borítón Budaörs 1743. évi pecsétje látható.
A képek a felhasznált művekből, valamint a szerzők saját gyűjteményéből valók.
Az egyes szócikkek végén olvasható **(FI)** és **(KIG)** jelölések
a szerzők monogramjai.

Szaktanácsadó

Bordás István

Szerkesztette és sajtó alá rendezte

Vass Jenő Sándor

Felelős kiadó

Wittinghoff Tamás,
Budaörs város polgármestere

ISBN 963 03 4451 3

Készült 500 – ebből 100 számozott – példányban

Mottó:

„Schon wieder ein Scherm!” –

„Már megint ócska cserepek!”

(Egy budaörsi gazda kiáltott így, mikor megtalálta a római ezüstkincseket rejtő korsót.)

ELŐSZÓ HELYETT

Levél az olvasónak

Kedves Olvasó!

Ez a kislexikon Önnek szól akkor, ha településünket – ma már városunkat – gyorsan és igazán izgalmas, olvasmányos formában akarja megismerni. Forrása: a történelem. Szerkesztési elve: alfabetikus. Formája: tematikus összeállítás Budaörs múltjának régészeti, építészeti, kulturális, művészeti, vallási, néprajzi, mezőgazdasági, ipari, közszolgálati és történelmi emlékeiről.

A szócikkeket felszínesen áttekintve kiderül, hogy históriánk nem tér el más, az ország többi településének történetétől: fejlődésének vonalát a fel-emelő események csakúgy meghatározzák, mint a sorstragédiák. De amikor ezt leírom, rögtön hozzáteszem: ez nem igaz, sőt cáfolja ezt a két – általam nagyrabecsült – szerző is. Lokálpatriótaként hiszem, hogy településtörténetünk igenis más, mint a többi városé, falué!

A múlt a vaskorból indul, és egy római kori településen át tart – bizonyíték rá az 1963-ban talált több mint 2000 pénzérme III. Gordianus, Traianus és Decidus császár korából – a magyar honfoglalásig.

Egy középkori, 1236. augusztus 29-én kelt oklevélben már szerepel a Budaörs név Ers, Urs, és Ewres alakban. Van egy Törökugratónk, ahonnan egy török vezér – hogy üldözőinek fogságába ne essen – bekötött szemű lovával a mélybe ugratott.

A település első ismert pecsétje 1730-ból való, BUDAEORSER GEMEIN INSIGI felirattal. Ugyanabban az évtizedben pusztított a „fekete halál” – több mint 200 ember, vagyis az akkori lakosok többsége halt meg Budaörsön pestisben.

A kellő történelmi távlat hiánya mellett korunk értékelését szubjektív tényezők, érzelmek és indulatok is nehezítik. Van például egy „családi ügy” az 1921-es budaörsi csata, vagy más néven az „októberi királypuccs”. E század torzszülötte a svábok elűzése, konszolidált nevén a kitelepítés, amely itt kezdődött... Napjaink története ezért még nem lehet történelem, de jövőnk szempontjából meghatározó.

A város kisebbségi önkormányzatainak egyetértésével és támogatásával már három településsel született partnervárosi szerződés. Elsőként 1989 májusában a németországi Bretzfelddel, idén pedig a görögországi Pyrgossal és a szlovákiai Kisújfaluval. Körültekintően ápoljuk a sokoldalú kapcsolatokat.

A politikai rendszerváltozás óta eltelt közel egy évtized alatt számos vállalkozás települt Budaörsre. Önkormányzati – mintegy 250 millió forintos – beruházásban készül a Budaörsi Egészségügyi Központ, és épül egy új autópálya-csomópont és közúti hid, amely 1998-ban készül el. Egyetlen oktatási intézményt sem kellett bezárni, sőt bővült az óvodai és általános iskolai férőhelyek száma. Budaörsnek ma 23 408 állandó lakóhellyel rendelkező lakosa van. A munkanélküliségi ráta 3,6 %, összehasonlításképpen: az országos adat 10 % fölött van. E néhány tény is önmagáért beszélő bizonyíték.

Kedves Olvasó!

Budaörs régi és szép település, érdemes meglátogatni és megismerni kultúráját, múltját és jelenét. A szerzőkkel együtt én is úgy köszöntöm Önt, mint ahogy a város bevezető útján álló tábla fogadja a látogatót:

„Wilkommen in Wudersch! – Isten hozta Budaörsön!”

Budaörs, 1997 karácsonyán

Wittinghoff Tamás
polgármester

A, Á

A „budaörsi kő”

A XI-XII. század fordulóján készült, és egykoron a budaörsi királyi kápolnát díszítette. A faragvány a múlt század végén került a Magyar Nemzeti Múzeum Kötárába. Gerevich Tibor ismertette a *Magyarország románkori emlékei* című, 1938-ban megjelent kötetében. (11. kép)

Manapság a kő már nem található meg a múzeum Kötárában. Biczó Piroska régész írta: *„Budaörsről származó kőre a Magyar Nemzeti Múzeum nyilvántartásában nem sikerült adatot találnom. A faragvány a második világháború során vesztetett el, mivel 1938-ban még mint a Nemzeti Múzeumban lévő darabról olvashattunk róla. A háborút követő revíziók során már nem volt itt, ellenkező esetben nyilvántartásba került volna.”* (FI)

A budaörsi németek kitelepítésének rövid története

A magyar kormány 12330/1945. sz. rendeletét 1945. december 27-én hirdették ki. Ez a rendelet a magyarországi német nemzetiségű lakosságnak Németországba, az anyaországba történő áttelepítéséről intézkedett, melynek végrehajtására kormánybiztosokat neveztek ki. A belügyminiszter rendeletét az alispáni intézkedés erősítette meg, melyben Budaörs község lakossága 1/3-ának kitelepítését irányozta elő. A budaörsi németek kitelepítési biztosának dr. Gönczi Jánost nevezték ki.

1946. január 13-án, vasárnap hajnalban több mint 500 fős rendőrszázlólalj „különleges feladattal” vette körül Budaörsöt, akiknek beszállásolására is sor került. Az utcákon rendőrszázlósok cirkáltak, a községbe vezető utak bejáratainál és az útkecseszteződésekben rendőrök álltak. A kitelepítési bizottság Ratkó József vezetésével a község házában, majd a fiúiskolában rendezkedett be, ahol a község akkori vezetőivel zárt ajtók mögött folytatta az előkészítő munkát. Az összeállított listákon kitelepítésre jelölték azokat, akik az 1941-es népszámlálásnál német anyanyelvűnek, német nemzetiségűnek vallották magukat, illetve aki magyar hangzású nevét német hangzásúra változtatta.

Január 14-én kidobolták, hogy aki önként kitelepítésre jelentkezik, az az adatok egyeztetése céljából jelenjen meg kitelepítési bizottság előtt. Önként jelentkező nem akadt, pedig a magyar kormány határozatát a magyarországi németek kitelepítéséről mindenki ismerte. Budaörs lakossága pedig élte a németlakta települések megszokott, dolgos mindennapjait. A rendőrök jelenléte és a razziasorozat rosszat sejtetett számukra, de a feszült légkör ellenére továbbra is anyanyelvüket használták mindenütt.

Január 19-én, szombaton hajnali két órakor a község nyugati szélén kezdődött el a rendőri akció. Valamennyi házba bezörgettek, álmukból riasztották fel az embereket, és néhány percet adtak a legszüksége-

sebb holmik összecsomagolására. A családok batyukba, kisebb táskákba pakolt értékeikkel (amelyek összesen ötven kilónál nehezebbek nem lehetettek), vagy többen talicskára feldobott használati tárgyaikat tolva, a rendőrök a rendőrök által terelve érkeztek a községháza udvarára. Az udvaron újabb névjegyzéket készítettek, majd portájuk, házaik kulcsait leadatva a vasútállomásra irányították őket, ahol már a benn álltak a szerelvények. A marhavagonokból álló vasúti kocsik a kora délelőtti órákban megteltek. Ez a nap lett a magyarországi német nemzetiségű lakosok kitelepítésének – a budaörsiek által is használt szóval, kiűzetésüknek, a „Vertreibung”-nak a gyásznapja.

Az 1946. január 19-én indult első szerelvényt február 2-ig még további hat követte. A szállítmány, – a „Transport” – bevagonírozottjai téli hidegben, hóban és fagyban érkeztek meg a németországi helységekbe, pl. az első „Transport” Mannheim és Hockenheim városokba. Az első útba-indított csoport listájának megismerése után a hozzátartozók megrohanták a községházát és önként jelentkeztek a következő listákra, hogy a családok szétszakadását ezáltal elkerüljék. A kitelepített budaörsiekkel pl. a január 26-án indított harmadik „Transports”-ot Oppenheimbe, a negyedik szerelvény utasait Creilsheim környékén telepítették le; az ötödik január 31-én már bevagonírozott, de csak február 1-jén a déli harangszókor indult, majd február 2-án gördült át a határon. Bécsben szovjet mozdonycsere volt, február 4-én elérték a szovjet-amerikai zónahatárt, ahol a tetőtől mentesítés keserves folyamatán mindenki átesett. Salzburgban érték el az osztrák-német határt, ahol szentmisén vehettek részt. Továbbhaladva Creilsheimben és Weiker-

scheimben találkoztak a negyedik budaörsi szerelvény utasaival, majd a szerelvény február 6-án éjszaka érte el (Königs)Laudát, később Gerlachsheimet, ahol kipakoltak.

Az új hazában a fogadtatás külön megárazkodtatást okozott. A hetedik szerelvényt Mária megtisztulása ünnepén, február 5-én az elüldözött törökbálinti németekkel együtt indították el. A vagonokban átlagosan 30-35 főt helyeztek el. A volt otthonukból hozott hideg élelem kitarított az öt-hat napig tartó utazás alatt és megérkezés után egy kis ideig. A Németországba érkezettek átmeneti táborban helyezték el (pl. Göppingen), ahol szobánként kétemeletes ágyak és egy hosszú asztal képezte a berendezést.

Budaörsön csak márciusban kezdték meg a kitelepítettek házaiba beköltöztetni a volt, a korábbi kormányzat alatt nyugatra emigrált személyeket és családtagjaikat, a spanyol polgárháborúban résztvetteket, partizánokat, akiknek mindenkivel szemben politikai és vagyoni előjogaik voltak, valamint az otthonaikból hasonló módon elűzött felvidéki, erdélyi és délvidéki magyarokat. A betelepítetteket a telepés név illette meg. A kitelepítéstől való mentességet a volt fiúiskolában működő külön bizottság intézte, de csak kevesek számára adott ki mentesítési okmányt.

Budaörs német nemzetiségű lakosainak további kitelepítése – az 1946. évinek folytatásaként – 1947. augusztus 23-án a reggeli órákban történt meg, amikor a kitelepítési bizottság által az év nyarán már összeírt 80 családot karhatalmi és rendőri kísérettel, teherautón a budafoki vasútállomásra szállították. A vonatszerelvényen utazókat Németország szovjet zónájába, Hoyerswerdába vitték. Elhagyott portáikat, értékeiket az új telepészek kapták meg. (KIG)

A budaörsi borok külföldön

A bor értékesítése érdekében néhány gazda: Feldhoffer Márton, Weber Lipót, Schkazol György, Kreisz Orbán, Frank István és Hauser János külföldi kereskedőkkel teremtettek kapcsolatot és óriási mennyiségű bort szállítottak külföldre. (FI)

A budaörsi bortermelők megoszlása a termés nagysága szerint (1766/67-ben)

Bortermés	Szám	%
1 - 15 akó	18	13,1
16 - 30 akó	54	39,4
31 - 50 akó	43	31,4
51 - 100 akó	19	13,9
100 akón felül	3	2,2
	137	100

(FI)

A budaörsi templom tervrajza (I)

A budaörsi felújított templom tervrajza, amelyet a bécsi királyi kamarai adminisztráció 1780. július 9-én küldött meg. A tervrajz készítője: Franz Xaver Gföller óbudai kőművesmester. Az oltárok (3 db) és a lépcsőfeljáratok (2 db) színe a rajzon piros, tehát újonnan épített. (18. kép) (FI)

A budaörsi templom tervrajza (II)

A királyi Óbudai Kamarauradalomban Budaörsön újonnan építendő templom tervrajza 1780 augusztusából. A melléklet a templom ácsmesterei alaprajzát mutatja.

Számozott jelölések: N^o1 Alap- vagy munkaszint; N^o2 Tetőgerendázat; N^o3 A és B pontok közötti metszet és kötés minta; N^o4 C és D pontok közötti metszet; N^o5 Régi torony; N^o6 Új sekrestye.

A tervrajz készítője Franz Xaver Hacker budai polgári ácsmester volt. (19. kép) (FI)

A budaörsi templom tervrajza (III)

A budaörsi (3.) római katolikus templom alap- és homlokzati rajza.

a) A templomhajó. b) A szentély. c) A sekrestye. d) Az E betűnek a jelzése hiányzik. e) A kórus és a szószék lépcsői. f) A régi megmaradt torony. h) Homlokzat. i) A K és L pontok közötti keresztmetszet.

A tervrajz készítője Franz Xaver Gföller volt. (20. kép) (FI)

A budaörsi uradalmi ház, présház és pince alaprajza

A budaörsi uradalmi házban lévő pincenagyobbítás tervrajza.

A) A présház fele szélességében, a régi pince teljes hosszúságában, oszlopok nélkül. B) Az újonnan tervezett pince, a szélesség másik felében, az alapozás elérhető alátámasztással. C) A pince felett álló présház, amelyből lépcsők vezetnek a pincébe. D) Hatszobás, egykonyhás és két bejárattal lakóépület. E) Az új és a régi pince keresztmetszete. F) A présház és a lakóépület homlokzati tervrajza. G) A régi pincéből az újba vezető két bejárat.

A tervrajzot készítette Jacob Gföller kőművesmester. (21. kép) (FI)

A Budaörsön megépítésre tervezett magtár és cséplőszérű alap- és homlokzati rajza

A tervrajzot készítette: Franz Xaver Hacker kamarai és polgári ácsmester. (22. kép) (FI)

A budavári Berényi-Zichy palota

Az Úri utca 48-50. szám alatti palota, a Honvédelmi Minisztérium egykori épülete Budavár XVIII. századi építőművészetének egyik legérdekesebb emléke volt.

A török hódoltság után első tulajdonosa Prunner György „*Cam. Adm. Rath zu Ofen*”, azaz kamarai tanácsos volt, aki 1698. március 5-én ingyen kapta a két romépületet kamarai adományként. Tőle gróf vászonkői Zichy Miklósné, született Berényi Zsuzsanna 1737. XII. 17-én 2000 forintért, aki minden bizonnyal egyesítette a két ingatlant és átépíttette. Még 1760-ban is az ő neve alatt szerepelt a palota, majd 1763. XI. 18-án 20 ezer forintért a Magyar Királyi Udvari Kamara vette meg, és Albrecht szász-tescheni herceg kormányzói palotájául használta. (FI)

A családfők száma Őrs és Csík faluban a török összeírások alapján

Őrs: 1546-ban 3, 1559-ben 36, 1562-ben 35, 1580-ban 40, 1590-ben 37; Csík: 1559-ben 19, 1562-ben 18. (FI)

A Herkules Keserűvízüzem

Az 1920-as években a Herkules Részvénytársaság próbálkozott a keserűvíz palackozásával. Fából építettek egy nagy csarnokot – a mai autópálya benzinkútjai helyén – de miután a csarnok leégett, a vállalkozás tönkrement. (FI)

A Huszonnégyökrös-hegy legendája

„Amikor a törököket kiűzték, azok utolsó nagy ágyújukat huszonnégy ökörrel húzták fel a hegyre, hogy onnan védekezzenek. Így kapta a hegy a Huszonnégyökrös-hegy nevet.”

A másik monda szerint egy kövér kocsmáros huszonnégy ökörbe fogadott, hogy egyszerre felszalad a Huszonnégyökrös-hegy tetejére. Fel is szaladt, de miután felért, holtan rogyott össze. (FI)

Akcse

Török pénznem. 50 akcse = 1 (akkori) Ft. (FI)

A komáromi váruradalom 1602. évi urbárium

1602-ben a komáromi váruradalomról (melyhez Budaörs is tartozott) új urbárium készült. (Urbárium = az úrbéri földek telekönyvi nyilvántartása.) „*Kurtze Verzeichniss und Beschreibung der Herrschaft Comorn ... Anno 1602*”.

Widmar komáromi tiszttartó és a már 1592-ben is működő Armpruster pozsonyi főharmincados – az 1602-es urbárium készítői –, a hódolt helységeket ezúttal csak név szerint sorolták fel, a következő megjegyzéssel: „*Diese hier obgesetze zwanzig Dörffer sindt alle ödt und auff Ofen und Wyssegradt gehörig ...*” A húsz pusztafalu: „*Zsámbék, Tök, Vácrév, Torda, Budakeszi, Budaörs, Óbuda, Békásmegyér, Szentendre, Bogdán, Monostor, Pócsmegyer, Tótfalu, Révkomárom, Fiszék (Fűzitő), Perbál, Csík, Bolgárfalu, Nagy-Oroszfalu és Kis-Oroszfalu.*” (FI)

Aknasírok

Budaörs a kelták (eraviscusok) előtt, már a vaskor végén is lakott hely volt, sőt a Pistály-dűlőben talált *aknasírok* még régebbi kultúráról tanúskodnak. (5. kép) (FI)

A Lallovich-család keserűvízüzeme

A családnak a mai autópálya felüljárójától jobbra és balra volt üzemük. A vasút felé haladva a bal oldalon az egyik épület még ma is áll.

A kutak 3 m átmérőjűek voltak és sós-kúti kővel voltak bélelve. A kutak fölét fából készült zárt bódét építettek. (FI)

A Loser Keserűvízüzem

Loserék a vasút mellett, közvetlenül a sínekkel határosan kb. 5 holdas parkban – amelyben a kastélyuk is volt – töltötték a keserűvizet. (FI)

A magyarok kitelepítése Budaörsről

1596. április 6-án éjszaka Budaörs és Budakeszi teljes lakosságát telepítette ki Pálffy Miklós esztergomi várkapitány csapata, Esztergom és Érsekújvár közé. Ekkor szűnt meg Budaörs színmagyar falu lenni, és az oklevelek szerint ekkortól számítható az az időszak, amikor az 1720-ban bekövetkezett, németekkel történt újratelepítésig pusztaként jegyzik minden fennmaradt iratban. (FI)

A II. világháború eseményei a községben

Magyarország német megszállásakor, 1944. március 19-én, a budaörsi repülőtérről a védelmét ellátó magyar katonai és csendőri alakulatrészek szórványos védekezése nem tudta megakadályozni a német megszálló csapatok elsőként érkező szállítórepülőgépeinek leszállását.

A Budapest körüli védelmi harcok során, 1944. december 24-én egy német Wermacht-alakulat települt a községbe, és harci állásokat foglaltak el a község ÉNy-i, Ny-i részeinél, a Komáromi és a Széles utcában azzal a feladattal, hogy a vasút- és a villamosvonalat, valamint a törökbálinti műutat fedezzék.

A német alakulat az összpontosított szovjet támadások során előbb a település központjába, a római katolikus templom előtti dombtetőre, majd később a Madárhegyi dombvonulatig húzódott vissza. A szovjet Vörös Hadsereg harci egységei december 26-án teljesen birtokba vették a

községet. A harcok során több épület aknavagy tüzéségi találatot kapott és leégett.

A harci cselekmények során a polgári lakosságból 14-en veszítették életüket. A katonai veszteségek pontos száma nem ismert, az eddigi adatok szerint 65 szovjet, 79 német és 31 magyar katona esett el a község területén és körzetében vívott harcok során. (KIG)

A Művelődési Ház igazgatói

A Jókai Mór Művelődési Ház – később Központ – igazgatói állása általában pályázat útján kerül betöltésre. Igazgatók: dr. Botta Ádámné 1974. 03. 18-ig, (felmondott); – Takács Ferenc 1974. 04. 16-tól 1974. 09. 27-ig (tanácsi felmondás útján); – Mátyás László művészeti vezető 1974. 10. 1-től (megbízással); – Kósa Pál 1975-től 1993-ig (nyugállományba kerüléssel); 1993–1995 között dr. Csathó István (nyugállományba kerüléssel); 1995. óta Kovács Ferenc (pályázat elnyerését követően). (KIG)

A Nagypénteki Református Társaság Erzsébet-szeretetháza és annak gyűjteményei

Budaörsön, a Kamaraerdőben 1900-ban épült fel a Nagypénteki Református Árvaház, amelyben iskola is működött.

Az árvaházi gyermekek durva, szürke, abaposztószerű anyagból készült egyenruhában jártak, hajukat mindig rövidre nyírták, és feltűnően jó magaviseletűek voltak.

A tanítás 1944-ig folyt, akkor a tanulókat és a pedagógusokat az iskola fenntartója a fővárosba vitte.

Bármilyen szegényes körülmények között működött is azonban az intézmény, az ott tanító pedagógusok mégis nagy gondot fordítottak arra, hogy az iskola a kor szoká-

sainak megfelelően rendelkezék bemutató eszközökkel és könyvtárral.

Az iskola gyűjteményei 1912-13-ban:

Tanítói könyvtár

1900-ban hoták létre, az intézettel egyidőben. Állománya 133 mű, 157 kötet, 1912-ben fenntartására fordítottatott 80 korona. 1912-ben 6 olvasó 50 kötetet kölcsönzött.

Ifjúsági könyvtár

1900-ban kezdték el létrehozni. Állománya 151 mű, 159 kötet. A tanulóknak hetenként egyszer, vasárnap állt rendelkezésére. A könyvtáros Vikár Kálmán tanító volt.

Régiséggyűjtemény

Állománya 7 darab, a kertben történt ásatásokból.

Természetrajzi gyűjtemény

Állománya 7 kitömött madár, 1 kigyó, 1 gyík, 2 emberi és 2 állati koponya, lepke, rovar, növény és mintegy 100-150 darabból álló ásványgyűjtemény. Továbbá csigák, kagylók.

Néprajzi gyűjtemény

22 darab néprajzi tárgyat őriztek. (FI)

A paplak, valamint az építendő ló- és szarvasmarhaistálló, kocsiszín és présház építési terve

Jelölések:

Bal sarokban: Trágyatároló.

Az udvar jobb felső sarkában: Lóistálló – Szarvasmarha-istálló – Présház és kocsiszín – Fapajta – Régi pincelejárát.

Az udvar közepén: Udvar – Kút

A tervrajzot készítették Anton Joseph Oeschner kamarai kőművesmester és Franz

Xaver Hacker kamarai és polgári ácsmester. (25. kép) (FI)

Aratási hálaünnep

Időpontja mindig a termény betakarításától függött, az azt követő vasárnapon tartották a nagymisét, melyet a gyümölcsök megáldása követett. Délután pedig szüreti ünnepség zajlott. Ez az esemény a magyarság melletti vallomástételt is jelentette. Néhány legény lovon és magyar „csikós” öltözetben, a „csikóslányok” pedig magyar viseletben pompáztak az egyébként is sokakat vonzó szüreti felvonulásban. A menetben a szüretelőkocsik kévébe kötött gabonát és más terményeket, gyümölcsöket vittek. A felvonulást és az aratási hálaünnepet táncest zárta be. (KIG)

A római katolikus templom története

A római katolikus templom városunk legbecesebb műemléke. Története ezer éven ível át, s a 970-es évektől megegyezik városunk történetével.

Mind a mai napig egy 1236-ból származó, IV. Béla király által kiadott oklevél az első dokumentum, amely bizonyítja a falu és a templom létét! A kutatások során azonban érdekes adatokra bukkanhattunk, amelyek kétségtelenné teszik, hogy városunk az írott emléknél is régebben már lakott templomos település volt.

Az első adatunk a templom történetére vonatkozóan, városunk nevére vonatkozik: Őrs, kabar törzsnév. Alapjául az ótörök Ursi személynév szolgált. A magyar és kabar törzsnévvel nevezett falvak már Szent István okleveleiben előfordulnak. Egyértelmű, hogy X. századi településekről van szó. E települések törzsi neveiket nem a bennük élt köznépről, hanem az ott élt vitézekekről kapták. A tudomány igazolta,

hogy a X. században letelepített katonai kíséret falvai voltak ezek. A Géza és István által telepített harcos jobbágyréteg a helyi, más törzsbeli lakosság elnyomására és az új rend bevezetésére szolgált.

Ebből a szerepből két következtetés vonható le régészeti szempontból: egyrészt a harcos jobbágyok mint a köznéptől idegen elnyomók, nem temetkezhetek a helyi közösség pogány rítusokat őrző temetőjébe; másrészt mint a keresztény rend bevezetésének „rendőrei”, igen korán keresztény módon kellett temetkezniük. Velük kezdődött a templom köré történő, ló nélküli temetkezés.

A X. századi egyházak (templomok) többsége még a XI. században is fából épült. Mint róluk feljegyezték: „*Az egyházak azonban, melyek István alatt épültek, alig voltak jobbak a faluk viskóinál és rendszerint fából készülhettek.*” Falunk egyháza, mint azt későbbi adatokból látni fogjuk, először egy ilyen fatemplom volt. Védőszentje a korban legnépszerűbb magyarországi szent, Márton lett.

Szent István már 1000. előtt létrehozta a veszprémi egyházmegyét, amelyhez az őrsi egyház is tartozott. Templomunk, mint kitűnik, igen korai alapítású, s minden körülmények között egyike a Szent István kori „*tíz falu építsen egy templomot*” rendelkezés előtt épült egyházi építményeknek.

Sokan sokféleképpen próbálták meghatározni a korabeli egyház helyét. Volt, aki a római romok alapján a Kamaraerdőbe helyezte, volt aki kiemelkedőbb helyén vélte valószínűbbnek. Nagy valószínűséggel azonban a jelenlegi helyén állt már a korai Árpád-korban is. Miért valószínű ez? Azért, mert a középkori falu középpontjában állott a templom; a városon áthaladó

főút előtte haladt, s ez jóval régebbi a tárgyalt időpontnál; jól valószínűsíthetően vele szemben helyezkedett el a korabeli királyi udvarház. Írásos nyom e korból településünk életére vonatkozóan nincs. Az egyik legfontosabb adat az őrsi egyház létrejöttére mégis e korból származik.

Gerevich Tibor 1938-ban jelentette meg a Királyi Magyar Egyetemi Nyomdánál a Magyarország románkori emlékei című munkáját, melynek egyik ábráján látható a budaörsi lelet, amely a XI-XII. század fordulójáról való, és abban az időben (1880-1945-ig) a Magyar Nemzeti Múzeum középkori kőtárában volt látható.

A II. világháború utáni első leltározáskor azonban már nem találták. Valószínűleg elkeveredett, esetleg tévedésből más lelőhelyhez kapcsolva lett újra leltározva. Zolnay László régész így írt erről az oszlopfőről: „*A budaörsi XI-XII. századi oszloptöredék erős rokonságban áll a korai oszlopféjessel, amelyet a múlt században Esztergom-szigeten a hajdani XI. századi alapítású bencés apácakolostor területén találtak. ... A budaörsi kő telt leveles motívuma – s csavart körszalagdísz – rokon egy esztergomi kosfejekkel díszített oszlopfő faragásával.*”

Vajon, hogy kerülhetett ez a súlyos oszlopfő az ekkorra már roskadozó, összedőlőfélben lévő őrsi egyházba? Nyilvánvalóan sehogy. A magyarázatot Szent László király törvényeiben kell keresnünk. Ezek a törvények 1092. május 20-án, a szabolcsi zsinaton születtek a Tisza partján. A dűlőfélben lévő, valamint a belháborúk során lerombolt, felégetett egyházak sorsáról rendelkeztek ekkor.

Az addigi őrsi templom az ezt követő években, tehát a XI-XII. század fordulóján épült újjá román stílusban, ekkortól királyi

egyház (*capella régia*), kivéve a veszprémi püspökség joghatósága alól, közvetlen az esztergomi érsekség alá rendelve.

Milyenek voltak ezek a királyi egyházak?

A keresztény magyar királyság első évszázadának építészetét ma már csak a templomok képviselik. Ezen belül a királyi kápolnák a körtemplomokon kívül, kőből épült fehéregyházak voltak, egyhajósak. A korai és későbbi román szobrászat stílusát vizsgálva az olasz, lombard és ezzel összefüggő dalmát, bajor, francia, bajor kőfaragás elemeit látjuk elvegyülni. Ehhez járult valamelyest a pogánykori formahagyomány – például az őrsi egyház oszlopfője esetében –, valamint az itt talált nagy számú és sokszor másodlagosan felhasznált római kövek stílusa. E templomok falfestészetében főleg Jézust és Mártont ábrázolták. A XI-XII. század fordulóján épült őrsi templomot így lehet hitelesen rekonstruálni.

A következő fontos esemény az őrsi templom életében az 1236-ban, IV. Béla által kiadott oklevél, mellyel Őrs egyháza belép az írásos emlékekkel rendelkező, immár ily módon is hitelesített egyházak sorába. Az 1236-os oklevélben a király a belakúti cisztercita apátságnak ajándékozta az őrsi egyház jövedelmeit.

Az ezt követő korokból a község templomára vonatkozóan az oklevelek hosszú sora maradt fenn. Ez az úgynevezett „*Sasadi tizedper*”-ben játszott szerepének köszönhető. Ez a per a középkori Magyarország leghosszabb jogi pere volt. A veszprémi püspök és az esztergomi érsek között zajlott, többek között az őrsi egyház fölötti joghatóság miatt. A veszprémi püspök, akinek egyházmegyéje területén volt közsé-

günk, vissza akarta szerezni az esztergomi érsektől, aki azt ténylegesen birtokolta, miután mint királyi kápolna, egyházjogilag a közvetlen egyházi felettes szervezetet kihagyva az érsek alá tartozott.

A per során elfajultak a dolgok. Többek között 1319. szeptember 9-én a veszprémi püspök Pál őrsi plébánost nyilvánosan kiközösítette. A királyi kápolna kiváltságos helyzetét erősítette meg II. Pius pápa 1464-ben. A templom főoltárán lévő felirat még ma is a kiváltságos helyzetre utal.

Minden bizonnyal a mai templom helyén állhatott a középkori templom is. Egy 1725-ben végzett összeírás szerint még látszódtak kövei. (17. kép)

A betelepülés utáni első templom építését 1738-ban kezdték meg. 1744-ben önálló plébániája lett a községnek. Az első plébános Helmár János volt, aki 1745. december 21-én felszentelte a még épülő templomot. Az építés 1752-ig tartott. A mai templom 1801-től 1810-ig épült. A főoltár feletti boltozaton mai templomunk névadója, Nepomuki Szent János látható. A templom orgonáját 1933-ban szentelték fel. (92. oldal)

(FI)

A római katolikus templom védőszentjei

Szent Márton (317?–397)

A középkor egyik legnépszerűbb szentje volt. Életének magyar vonatkozásai miatt az Árpád-korban sok egyháznak volt a védőszentje. Az őrsi királyi kápolna is az ő tiszteletére lett felszentelve.

Nepomuki Szent János (1340–1383)

A barokk kor kedvelt szentje volt. Helmár János plébános 1745. december 21-én Nepomuki Szent János tiszteletére szentelte fel a még épülő templomot. (FI)

A szőlőtermesztés szakalkalmazottai Budaörsön a XVIII.sz. első felében

A közvetlen irányítást a vincellér végezte. Erről 1753-ból van adatunk. Ezenkívül alkalmaztak *hegymestert* (Budaörsön egyet), *szőlőcsősz*t (Budaörsön 13-at), valamint Wein Bubenek nevezett alkalmazottakat. Budaörsön dolgozott egy urasági *pintér* is. (FI)

A Törökugrató legendája

A budaörsiek a XIX. század elején a következőképpen mesélték: „*Amikor 1686-ban, Buda visszafoglalásáért ostrom folyt, a törökök a várbeliek megsegítésére nagy felmentő sereget küldtek. A felmentő sereg egy részét Szolimán pasa, a török sereg vezére a hegyeken keresztül be akarta juttatni a várba úgy, hogy az ostromlók gyűrűjét áttörje. Ezzel a felmentő sereggel ütközött meg községünk határában, a mai Törökugrató-hegytől a Bia felé nyúló síkon, a Fekete-mocsár környékén, amelyet ma Morast Ackernek hívnak. Nagy és véres harc után miénk lett a győzelem. A törökök menekültek, amerre láttak.*

A török vezér ismerte a terepet, tudta, merre fekszik a vár, és csak nyargalt fel a hegyre, remélve, áttörhet majd a várhoz. Egyszerre megtorpant a ló, magasra ágaskodott. Hatalmas szakadék tátongott előttük. Fügőlegesen meredő sziklaszakadék tetején voltak. Se előre, se hátra, semerre nem volt út a menekülésre. Előttük a mélység, hátul és oldalt a diadalmas üldözők. A török vezér nem akart fogságba esni. Látta, hogy a túlerővel nem szállhat harcba. Gyorsan bekötötte a lóva szemét, sarkantyúzza nekiugratott a mélységnek. Repült a lovas a mélységbe. Összezúzva, holtan

találtak rá. Az üldözők ámulva, megrökönyödve nézték a török halált nem ismerő bátorságát, elszántságát. Ettől kezdve nevezik ezt a hegyet – melynek régen Hatvantulkos-hegy volt a neve – Törökugratónak.” (1. kép) (FI)

Autópálya Budaörsön

A Budaörs község területét is érintő kitűzött nyomvonalon 1972-ben kezdték meg a kiépítését, mellyel egyidőben le- és felhajtóúttal kapcsolódott be a település az M1 és M7-es autópálya forgalmába. Az autópálya két oldalán üzemanyagtöltő állomások, gyorsbüfék, szálloda és más létesítmények épültek. (KIG)

Avarok Budaörsön (569-IX. szd.)

A germánok és a longobárdok után tartósan megtelepedett avarok laktak a mai Budaörs területén. Emlékük az 1992 őszén feltárt avar temető alapján rekonstruálható. (2. kép) (FI)

Az I. világháború hősi halottainak emlékműve

A római katolikus templom melletti templomkert Fő utcai (ma Szabadság út) frontján közadakozásból állították fel 1925-ben. Az emlékműszobor Pásztor János szobrászművész alkotása, amely egy Krisztus karjába hanyatló magyar katonát ábrázol. Az emlékmű négy oldalán helyezték el emlékeztetőül az utókor számára az I. világháború – korabeli elnevezéssel a Nagy Háború – alatt a településről bevonultatottak közül a Galíciában és az Isonzó környéki harctereken hősi halált halt 268 budaörsi férfi neveit őrző márványtáblákat. (40. oldal) (KIG)

A Zichy-család tulajdonjogának megszünte Budaörsön

A Zichy-család tulajdonjoga Budaörsön 1756-ban szűnt meg, egy úgynevezett „*fiscus per*” során. 1758. október 21-én a Pozsonyi Kamara pert indított az óbudai uradalomért, mint volt koronabirtokért. Az 1766. március 1-jén aláírt szerződés értelmében özvegy Zichy Miklósné az uradalomért, amelyet már január 1-jén átengedett a Koronának, tekintélyes kárpótlást kapott. Összesen 159 000 forintot, melyet azonnal ki is utaltak részére. A budaörsiek ekkor meleg hangú levélben köszönték meg Zichy Miklósnénak a hozzájuk való jóságát. (FI)

Az óbudai Zichy-kastély

A XVIII. század elején a földesúr – Zichy Péter – egy, a középkorból fennmaradt romos épületet állíttatott helyre urasági kastély céljára. Szerény földszintes épület volt ez, a mai Fő téren. Csak 1746-ban kezdett Zichy Péter fia Miklós új, nagyszabású építkezésbe. Jäger János Henrik budai kőfaragó mester készítette el az új kastély terveit, Bebo Károly szobrászművész közreműködésével. (98. oldal) (FI)

Árendálás 1796-ban

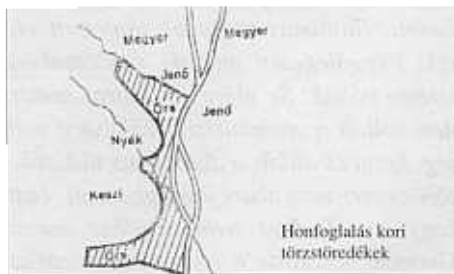
Egykori híradás: „Az Esztergomi Érsekség részéről jelentődik: hogy minek-utána Szabad Királyi és fő Buda Városával, Ó-Buda Mező-Városával, úgy, nem különben Békás-Megyeri, és Buda-Örsi Helységekkel, a tulajdon Határjokban lévő búza és bor dézsmáról való Contractusnak ideje, a multt 1795-dik ezftendőnek végivel el telt volna; már pedig Országunk Törvényne fzerént, az efflele dézsmákat Szt. György nap után szabados dolog, egyéb vidékieknek is árendában ki adni; ehez képest a fenn említett Városokban és Hely-

ségekben lévő Érseki dézma, licitáció (kótyavetye) fzerént, mellynek terminussa ezen folyó ezftendő Julius Hónapjának 21-dik napjára vagyon rendelve, a többet igézőknek hat egymás után folyó ezftendőkre, présekkel és minden egyéb ezen dézmához tartozandó boredényekkel eggyütt, árendába fog adódni. A Licitánsok fenn megirtt napon 10 órakor reggel Budán, az Ország-uton (vulgo auf der Landstrasse), a Primáziális dézmaházban jelennyenek meg: ha pedig némellyeknek tettzene a Contractusnak Condotzióit (feltételeit) előre megérteni: ez eránt jelenthetik magokat Ezftergomban, a Mélt. Uraság Cancelláriájában, avagy Pesten is az Érseki Számtartónál.”

(Magyar Hirmondó, 1796. július 12.)
(FI)

Árpád fejedelem (? – 907)

A honfoglaló magyar törzsek az ő vezetésével vették birtokba a Kárpát-medencét, amelynek területéből jelentős mértékben részesedtek saját nemzetségének tagjai is. Kurszán halála után a főfejedelmi címet viselő Árpád-nemzetség tulajdonába kerültek Kurszán kende Pest, Pilis megyei birtokai, többek között Örs is. Az egész középkorban a fejedelmi, majd a királyi család birtokában maradt a terület jelentős része.

(FI)

B

Bakk Endre kanonok Alapítvány

Primor szentkalotai Bakk Endre kanonokról lett elnevezve az az Alapítvány, mely célul tűzte ki az egykori budaörsi sváb passiójátékok felújítását, újbóli megjelenítését. Névadójának a szeretet, a megértés és megbékélés eszményét szolgáló életútja olyan példakép a mai budaörsi lakosság részére is, mint az őshonos svábok és a II. világháború eseményeit követően a Budaörsre érkezett székely telepesek számára. (KIG)

Barlanglakások

A település környéki hegyek lejtőin található kőbe vájt nagy üregekben kialakított lakások. A szedett-vedett hulladékanyagokból összeállított, ablakkal és ajtókkal ellátott helyiségek még az alapvető egészségügyi feltételeknek sem feleltek meg. Az idők folyamán ezeket felszámolták, azonban elvétve még ma is látható néhány belőlük. (KIG)

Batylus bál

Magánháznaknál megrendezett zenés összejövetel (Binkelbälle), melyekre csak a rokonok és az ismerősök voltak hivatalosak, ritkább esetben egy-egy jó szomszéd is. A zenét harmonikás vagy hegedűs szolgáltatta, de előfordult a gramofon is. Az ételt, a sütni való kolbászt, füstölt szalonnát vagy sonkát, illetve oldalast a meghívottak ba-

tyuban (Binkel) hozták, a kenyeret a pécek valamelyikétől. A bort a házigazda állta, mely hozzájárult a jó hangulathoz. (KIG)

Benedek veszprémi püspök

1295. június 15-én Budavárban bérbe adja a budai nagytizedet, továbbá a szentendrei, a szentjakabi, a keszői, az örsi, a nyéki és tétényi tizedeket 140 márkáért, Prenner Kunch-nak és Morthan Hermann iparosnak. (FI)

Bercsényi Zsuzsanna, gróf (1691–1745)

1721. április 21-én Zsámbékon a Zichyek várkastélyában az akkor Budaörsre újonnan érkezett német telepesek előljárói – Senn Sebestyén, Dintzl Keresztény, Singer András, Freu Simon és Kessler Ádám – a falu földesúrnőjével, gróf Zichy Péterné gróf Bercsényi Zsuzsannával 15 pontból álló szerződést kötöttek, mely szerződés alapján határozta meg a telepesek elkövetkező életének mindennapjait.

Bercsényi Zsuzsanna családjá régi magyar nemesi család (gróf Székesi Bercsényi) volt. A család leghíresebb tagja Bercsényi (II.) Miklós, II. Rákóczi Ferenc fejedelem hadvezére. 1711 után, bár kegyelmet kapott, a fejedelemmel együtt bűdosott. 1725. XI. 6-án halt meg Rodostóban. Első feleségétől, Homonnai Drugeth Krisztinától született fia László és 1691-ben leánya Zsuzsanna.

Bercsényi Zsuzsanna 1708-ban kötött házasságot Zichy Péterrel, Budaörs földes-

urával. Településünk életében akkor jutott jelentős szerephez, amikor – az adósságot adósságra halmozó – férje, Zichy Péter gróf által elzalogosított Budaörsöt 1719-ben a maga nevére visszaváltotta Christoph Zenegg budai kamarai felügyelőtől, s ily módon a helységnek haláláig, 1745-ig földesúrnője volt.

1726-tól 1733-ig – Zichy Péter halálát követően – fia, Miklós nagykorúságáig a hatalmas óbudai uradalmat kézben tartotta. Jó gazdaként 1726-tól fokozatosan visszaváltotta a korábban elzalogosított helységeket is. Férje halála után Óbudát kapta özvegyi rezidenciául. Korábban a kegyes, istenfélő úrnő Kis-Czell néven búcsújáráhelyet alapított férjével. Templomok építése is fűződik nevéhez.

Gyakran tartózkodott Budaörsön, a Templom tér 12. sz. alatti „*váracsszerű*” kastélyában.

Emléke előtt tisztelgve 1997. április 1-jétől a Városi Könyvtár az ő nevét viseli.

(FI)

Betelepítés és betelepülés

Az 1946. évi lakossági kitelepítést követően a településre a hatóságok által intézményesen beköltöztetett, valamint a Budaörs községbe irányított felvidéki, erdélyi és az ország szinte minden részéből származó családok és személyek letelepítése jelentette a *betelepítést*. Ezzel párhuzamosan, majd később is folyamatosan zajlott a Budaörsre önként beköltöző és az itteni lakóterületet benépesítő személyek *betelepülési* tevékenysége. Mindez szerves része volt a település fejlődésének.

(KIG)

Betlehemezés Budaörsön

Régen, a karácsonyi ünnepeket megelőző egy-két héten a „*Kriszhindl*”-ek (betlehe-

mesek) jártak a faluban. Ezek jobbára szegény leánykák voltak hármascsoportokban (Szűz Mária, Szent József, angyal) részint anyjuk kíséretében, részint egyedül házról-házra jártak és pásztorjátékokat adtak elő. Ruházatuk fehér volt. Szűz Mária ölében kis jászolt tartott, fejét fátyol borította. Szent József kezében bot, az angyaléban pedig kard és csengettyű volt látható. Fejükön arany- és ezüstpapírból készült korona vagy süveg díszelgett. Mielőtt betértek volna valahová, csengettyűjükkel jelt adtak, majd illedelmesen megkérdezték: „*Taafm ti Kriszhindl aini?*” – azaz: „*Szabad-e bejönni a betlehemeseknek?*” Mindenütt szívesen látták őket, hiszen karácsonyi hangulatot hoztak magukkal. A család ilyenkor körülvette őket, és áhítattal hallgatták mondókáikat. Ennek végétével imádkozniuk kellett a gyermekeknek. Néha cukorkát is kaptak, amit a betlehemesek az asztalra helyeztek, ezekkel a szavakkal: „*Khaunzt kraptschn?*” – vagyis: „*Tudsz belőle csenni?*” A gyermekek igyekeztek elvenni a cukorkát, miközben a betlehemesek virgáccsal állandóan az asztalt csapkodták.

(FI)

Bethes Mátyás

Az 1435. április 29-i sasadi tizedperben jelen volt tanú Örsről. Ugyancsak Örsről ugyanakkor hallgatták ki Lőrinc fia Gáspárt.

(FI)

Bél Mátyás (1684-1749)

Evangélikus lelkész, tanár, történetíró. A *Notitia Hungariae novae historico Geographica divisia...* című munkájából 5 kötet jelent meg. Ez tíz megye leírását tartalmazza. Az itt szereplő adatok az 1728-as regnicolaris összeírás adataival vannak összevetve. Múve az első magyar-

országi helytörténeti lexikonnak is tekinthető. Budaörs címszó alatt a következőket olvashatjuk:

„Buda-Örs:

A Zichy grófok birtoka a Sas-hegyen túl, a fővárostól délre egy mérföldnyire, bájos völgyben húzódik meg. Kicsi falu, nemrég összeköltöztetett német telepesekkel. A házak közül elsősorban a vár formájára kiképzett földesúri lakhely tűnik ki. Gr. Zichy Péter örökösének gyakori szórakozóhelye. Bár a falu határa szűk, de termékeny, s a szemben lévő domboldalon kedves szőlőhegyeken jó gyümölcsöt teremnek.

Budaörs községet 1722-től kezdték sváb telepesek megszállni, földesura a Zichy-család. Van 26 szabadon költöző úrbérese, inkább zsellérek, mint jobbágyok, csak kettőnek van földje, 17 viszont szőlőt telepített. Az újonnan telepített községben a sváb nemzet legszegényebbjei élnek, akik koldulással és kézi munkával szerzik meg kenyérüket. Az összeirtak között egy magyar és huszonöt német nevű van.” (FI)

Birtokok fajtái a török korban

Hászbirtok

A szultán hászbirtokain kívül a vezérek, a beglerbégek, a szandzsákbégek, egyszóval a 100 ezer akcsénél évente nagyobb jövedelmet hozó szolgálati birtokokat is hászbirtoknak nevezték.

(50 akcse = 1 akkori Ft)

Ziámet-birtok

Az évi 20-100 ezer akcsét jövedelmező szolgálati birtok.

Tímárbirtok

Az évi 20 ezer akcsénál kevesebb jövedelmet hozó szolgálati birtok neve. (FI)

Birtokosok Bobald faluban 1541 előtt

Széchy Péter mester és fia Miklós – 1348. (FI)

Birtokosok Csík faluban 1541 előtt, a fennmaradt oklevelek alapján

Veydner Hannos (János) budai polgár – 1346; Keszei Péter – 1404; Bíró Orbán köznemes és Bíró Mihály köznemes – 1526 előtt; Ziódi Kozár Miklós, volt visegrádi várnagy – 1528. (FI)

Birtokosok Horhi faluban 1541 előtt

Rudolf budai polgár fia Miklós – 1300 előtt; Erdélyi káptalan – 1300-tól; Wlwing ispán budai polgár – 1335; Gyulai István fia Mihály és Somi András fia Tamás felesége – 1421; Várdai István kalocsai érsek – 1466; Serkei Lórántfi család és Szapolyai család – 1467; Szécsi János – 1487; Hassaghi István özvegye Katalin (akkor Krassófi Orbonáz Györgyné) – 1507; Pelsőci Bebek János neje (Somi Józsa leánya), Somi Jósza Gáspár és Somi Katalin – 1513; Vasdinnyei Vas Mátyás (Somi Dorottya férje) és Héderváry István (Vasdinnyei Vas Mátyás veje) – 1518; Ákosházy Sárkány Ambrus – 1519; Batthány Benedek és Bakyth Pál – 1528; Korcsolás Péter budai tanácsos – 1541 előtt. (FI)

Birtokosok Örs faluban 1541 előtt

Sink fia Pál, buda-alsóvárosi polgár – 1282; Nána-Besztér nemzetség – XIII.sz.; Jakab budai polgár és Cap-i Miklós fia András özvegye Anna – 1420. (FI)

Bíróház Budaörsön

1748-ban építette Bebé Károly és Jäger János Henrik a Zichyek megbízásából. (FI)

Bobald

Középkori község a mai Budaörs közigazgatási határán belül. Emlékét egy 1348-ból származó oklevél, valamint az 1559. évi török összeírás tartotta fenn ennek a minden valószínűség szerint Árpád-kori településnek.

Történetéről más adatot nem ismerünk, csupán annyi sejthető, hogy a falu a Törökugrató környékén terült el. A Pest Megyei Múzeum régészei a lakótelepen lévő régi tenispálya alatt középkori település nyomait tárták fel. Ez azonosítható Bobalddal.

Az 1541. előtti időkből származó egyetlen írásos emlék szerint Bobald falu birtokosai Széchy Péter mester és fia, Miklós voltak.

1541-ben a törökök Buda elfoglalása után megszervezték a meghódított területek életét. Örs, Csík és Horhi közelében Bobald is önálló községként létezett, de alig két évtizeddel később elnéptelenedett. 1559-ben Ahmed Herszek tímárbirtoka volt. Jövedelmét mindössze 302 akcséra becsülték. 1562-ben Durak és Ali aga tímárbirtokához tartozott.

Mindkét esetben ráják (parasztok) nélkül íratott össze. Jövedelme búzából és más kevert gabonából, valamint szénából származott. (FI)

Bobald gazdaságtörténeti adatai

1559-ben írták össze először: Bobaldpuszta néven. Jövedelme: „*búzatized 15 kile, kevert tized 2 kile, szénatized 11 szekér.*”

1562-ben: „*Bobald puszta, Csík falu közelében, ráják nélkül, jövedelme a tizedekből: 200 akcse.*” (FI)

Bortermelő gazdák kitüntetése Bécsben

Az 1873. évi bécsi világiállításán három budaörsi gazda: Szabadházi Andor (egykori főjegyző), Frank András és Kreis

József érmet és díszoklevelet nyert saját termésű borával. (FI)

Bretzföld-Budaörs Baráti Társaság

1989-ben alakult meg valamennyi Bretzföldben és Budaörsön élő állampolgár közötti baráti kapcsolat ápolása céljából. A Társaság közel 120 taggal kezdte meg működését. Napjainkban is szervezi a kapcsolatokat az itthon maradtak és a kitelepítettek között kezdeményezi és szervezi is a találkozókát. (KIG)

Bretzföld utca

A Sport utcának a Szabadság út és a Baross utca közötti része a németországi Bretzföld testvérvárosról lett elnevezve. A Bretzföld utca és a Szabadság útkeresztesződésében a bretzföldi küldöttség 1996. június 6-án egy hétéves tölgyfacsemetét ültetett el, mely emlékfá a testvérvárosi kapcsolat tovább erősödését jelképezi. (KIG)

Bronzkori leletek Budaörsön (i.e.1900-800)

A bronzkori leletek a Hosszúréti-árok tájékán kerültek felszínre. Az árok déli oldala felett emelkedő, három oldalról meredek dombot, dél felől egy kb. 25 m széles 7,5 m mély vonulat határolja. A mesterséges erődítmény feltárásakor cseréptörmelékek kerültek elő. Ezek alapján a középső vatyai kultúra idejére keltezik a lelőhelyet. A kor vége felé lezajlott népmozgalmak miatt az itt lakók menekülni kényszerültek. A lelőhelyen elrejtett ékszerek és korongdíszek, valamint urnasíros temetkezésre valló maradványok kerültek elő. (3. kép) (FI)

Budai dézsmakerület bérlete (1295)

1295-ben Kuncz ispán budai polgár konzorciumot létesített a budai dézsmake-

rület bérletére. A veszprémi püspök száz-negyven márka ezüstöt – körülbelül két falu vételárát – kapta az élelmes bérlőtől, vagyis az áhított készpénzhez jutott. (FI)

Budai Nagy Kés

Budai tizedkerület. „Magnus cultellus Budensis.” (latinul) (FI)

Budai szüretidő

A Pemfflinger-Gallinczer család 1525. évi számadáskönyve szerint szeptember 12-19-e között. (FI)

Budaörs 1728-ban

Az összeírás Budaörs predium új népeségének neveit, vagyoni helyzetét és családi állapotát mutatja be.

„Pilisi járás Budaörs (Buda-Örs) possessió.

Megjegyzések:

Újonnan betelepített possessió, melynek kizárólag igen nyomorult idegen sváb lakossága van, majdnem mind koldulva, részben kézi munkával kénytelen kenyerét megkeresni. Majdnem teljes területét a földesurak allódiumaként használják; hogy a parasztok mennyit szoktak belőle tavaszi és őszi gabonával bevetni, annak termőképességét a rubrikában találhatjuk. Mivel a nevezett lakosok igásállatoknak híjával

vannak, ezért nagyobb méretű vetést nem tudnak végezni, ezért földjük nincs meghatározott vetőkre osztva. Hogy a terület mennyire termékeny, azt még nem próbálták ki, mert még nem szántották fel és vetették be. Földje fekete, de bizonyos része köves. Kenderföldjeik nincsenek. Réteik nincsenek. Legelőjük elég van, de azon földesúri marhák legelnek. De közben tavasszal néhány paraszti falka is megél rajta.

Szőlejük hegyoldalon van és újonnan telepített. Ennek termését és minőségét még nem lehet tudni, mert csak három éve telepítették. Pusztájuk nincs, de a földesurak akaratából Csik-pusztán többen közülük kilenced fejében 18 1/2 pozsonyi mérő termőképességű földet művelnek.

Malmuk nincs. Halászóvizeik nincsenek. Kereskedelmük nincs.

Ha van eladnivalójuk, szárazföldön egy mérföldnyire Budára szállíthatják.

Területe kis dombokból és völgyekből áll, nehéz megművelni, mivel gyeptől csináltak szántóföldet. Háromszor kell hat, vagy legalább négy ökörrrel szántani az őszi vetés alá, a tavaszi alá pedig egyszer. Mindezeket szemrevételezés után jóváhagyják.”

(A szöveges részt táblázat egészíti ki. A fordítás dr. Borossy András munkája.)

Jobbágyok vezeték és keresztnéve	Szabadon költöző jobbágyok	Újonnan ültetett, a szabadságévei alapján birt szőlő kapások szerint
Schendli Mihály	4 éve jött	4 még 3 év
Szem Mihály	6 éve jött	8 még 3 év
Stál Márk	4 éve jött	1 még 3 év
Haim Caprianus	3 éve jött	1 még 3 év
Arnoldh Márton	5 negyed éve jött	-
Parfuisser Márton	4 éve jött	8 még 3 év

Jobbágyok vezeték és keresztnéve	Szabadon költöző jobbágyok	Újonnan ültetett, a szabadságévei alapján bírt szőlő kapások szerint
Herlacher Ádám	6 éve jött	-
Svarcz György	5 éve jött	4 még 3 év
Stainprener Ádám	4 éve jött	1 még 3 év
Aicher Gáspár	4 éve jött	4 még 3 év
Michl Márton	1 éve jött	-
Riffer Valtenics	4 éve jött	1 még 2 év
Krajek János	4 éve jött	1 még 3 év
Schaiter Domokos (sánta)	2 éve jött	-
Saffiadr Kristóf	2 éve jött	-
Vicz Péter	4 éve jött	2 még 3 év
Futh János	3 éve jött	3 még 3 év
Arnold Sebestyén	3 éve jött	1 még 3 év
Bognár János	1 éve jött	-
Rainer Mihály	fél éve jött	2 még 2 év
Finsztler Krisztián	5 éve jött	6 még 3 év
Hoffmajster Konrád	3 éve jött	-
Rainer János	4 éve jött	4 még 3 év
Holl Tóbiás	4 éve jött	-
Kozman András	4 éve jött	4 még 3 év
Szumga Márton	fél éve jött	-

(FI)

Budaörs 1844-ben

Részlet Örkényi Ferenczy József: Tekintetes nemes Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült vármegyékben ... című művéből:

„Örs (Buda Örs Svábosan Budiés) I. Jár. Buda Szab. Kir. V. hoz Nnyt és D. közt 1 m. f. a Sas hegyen túl a Bia h.nek vivő töltés utban (lásd Budáról az Utat a Rác V-ból a Vámig s onnan Buda örsig, - Biáig.-1. Biáról fellyebb).

1727-ben birta Gr. Zichyné született Bucsányi Susánna. Most Koronai h. s az Ó-Budai Uradalomhoz tartozik (mint hozzá tartozó Csik p. is).

Lakosai Németek (de a kik magyarul is beszélnek, s szeretik anya nyelvünket); számok 2211, kik mind tiszta Ró. K. hitűek, s mint E Egyh. knak van Templomok Nepom. Sz. János tiszt. és Pap. M. házok, mely 1744-ben állott fel. A lakosok itt

szorgalmas Szőlő mivelők. Szőlő hegyeik, fent a falu felett, egész gránit sziklából állván, D. nek fekvén, jó borokat teremnek. De különösen méltók még a dicséretre a Buda Örsiek, azért is: hogy a Szülék eredeti németek lévén, sokan még nem is tudnak magyarul; s még is által látják, mely hasznos a Hazai nagy országos nyelv! – Innen nagy gonddal és szorgalommal tanítatják Professoraik által gyermekeiket a magyar nyelvre, szépen virágzó oskoláikban, melyekre a Tisztdő Plébános urak felügyelnek, a mely példaul és tükörül szolgálhat, sok más német és tót Helységnek. – Birnak 81 1/4 Jobbágyi Telkeket.

Itt van közel Buda Örshöz egy Csucsos tetejű s meredek kőszálakból álló magas hegy, amint megyen az ember Biának, balra esik, melyről azt regéli a Közmonda: hogy a Török háboru alatt ide üzték a magyarok s itt ugrattak le egy Basát.” (FI)

Budaörs a török korban

1526-ban a mohácsi csata után Csík és Felkeszi helységekben kilenc köznemest irtottak ki családotól a portyázó martalócok.

1541-ben a török végleg elfoglalta Budát, és megkezdte a meghódított területek megszervezését. Akkor alakult a budai szandzsák, amelyhez a jelenlegi Budaörs területe is tartozott. Abból az időből városunk mai határain belül négy önálló község létéről van tudomásunk: Örsről, Csíkról, Horhiról és Bobaldról.

A török és a magyar adóösszeírások bőséges anyagot szolgáltatnak a korról. A budai szandzsákat 1546-ban, 1559-ben, 1562-ben, 1570-ben, 1580-ban, 1590-ben és 1613-ban írták össze. E hét összeírás közül az 1570-es és az 1613-as dokumentumai nem maradtak fenn. (FI)

Budaörs a XIX. század végén

„Nagyközség 1059 házzal és 7200 fő, jobbára római katolikus vallású németajkú lakossal. Postája, távírója és vasúti állomása helyben. Hozzá tartozik a Kamaraerdő, továbbá a csíki Csárda és az Erzsébet királyné-telep. A Kamaraerdő – közel a fővároshoz – kies, szép, egészséges vidéken fekszik, és egyike a legkellemesebb nyaralótelepeknek. A község határában agyagbányák és keserűvízforrások vannak. A lakosok szőlőtermelő egyesületet, népszövetséget és egy keresztényszocialista egyesületet tartanak fenn.” (FI)

Budaörs adózó családfőinek száma 1725 és 1770 között

1725-ben	22	1760-ban	142
1728-ban	26	1765-ben	165
1736-ban	44	1766-ban	184
1744-ben	66	1770-ben	200
1752-ben	149		

(FI)

Budaörs középületei a XVIII. században

A kiállítás 1995. december 16-án nyílt meg a Német Nemzetiségi Tájékozódásban. A korabeli levéltári anyagok segítségével megismerkedhettek a látogatók az 1700-as évek Budaörsének középületeivel. A kiállítás külön érdekessége volt, hogy az épületeket mai alakjukban is bemutatták. A feliratokon olvasható volt korabeli rendelkezésük, valamint napjainkban betöltött funkciójuk is. Részletes homlokzati és alaprajzok kalauzolták végig a látogatókat az 1700-as évek Budaörsén. A kiállítást a Városvédő Egyesület szervezte és készítette. (FI)

Budaörs lakói 1634-ben

Dr. Vass Előd főlevéltáros véleménye: „Feltehetőleg Budaörs falu lakosai az 1596. utáni időszakban szerepelnek a budai szandzsák 1633. március 11. - 1634. február 27. között készült fejadóösszeírásában, mint Csík falu – ahogy Velics Antal helytelenül fordította: Csecsin falu – 3 adófizető (hane) lakossággal.” (Velics Antal-Krammerer Ernő: Magyarországi török kincstári defterek, II.köt., Budapest, 1890. pp. 729.) „Ez a Csík falu Budaörs nyugati szomszédja, s a valószínűleg 1686-ig lakott település volt. A Buda visszafoglalása utáni években készült 1690. évi kamarai összeírás már sem Csíkot, sem Örsöt nem említi.” (FI)

Budaörs lakossága 1721-ben

Hauser József helytörténész vélekedése szerint „mindent összevetve 26 családnál, 150 főnél aligha számolhatunk többet”. Bél Mátyás – aki az 1728-as összeírási adatokat használta fel munkájához – még Budaörsöt „csekély falu, mely kevéssel

ezelőtt telepített német lakosokkal” szavakkal jegyzi a vármegyét bemutató könyvében. (FI)

Budaörs lakossága 1725-ben

Pest-Pilis-Solt vármegye adószedőjének iratai, az adószedői összeírások anyagában a közterhekkel kapcsolatos összeírások 1635-1744. (PML IV. 23-a. CP. II.) évkörű iratai között található a 93. sorszám alatt az az 1725-ből származó, a pilisi és a solti járásra vonatkozó összeírás, amelyben Budaörs új népességét is számbavették. A pilisi járás településeiről kettő példány maradt fenn, amelyeket a Pest Megyei Levéltár őriz. Az összeírások lezáratlanok és a kezdőlapjaik is hiányoznak. Az egyik pilisi járási dicális összeírást Sibolthy Sándor főszolgabíró és Blaskovics József vice-nótárius készítette.

Budaörsre vonatkozóan a két példány eltérést mutat. Az alábbiakban mindkettőt bemutatjuk. Az összeírás egyik példányának a magyar nyelvű fordítását közöljük, míg a másikon található különbségeket számokkal jelöljük, és azt a táblázat alatt pontosan leírjuk.

„ Budaörs prédiüm új népessége:

1722 — Reszler Ádám, Dienstler Krisztián, Svorcz György, Rainer János, Seu Mihály;

1723 — Pajer György, Hol Tóbiás, Kozár András

1724 — új bíró Papula Jakab helyettes bíró Mihály, Smit János, Porfusser Márton, Svendli Márton, Tibel Márton.”

Az összeírások másik példányán az alábbi eltérések vannak: — a bíró neve Harlocher Ádám, Papula Jakab nevét áthúzták; — a helyettes bíró neve teljes for-

mában szerepel: Krajd Mihály; — a Reszler Ádám nevet áthúzták, helyette Rajner Mihály olvasható; — Michl Márton neve szerepel, a Smit János név áthúzva olvasható; — Pajer György nevét is áthúzták és ..... Mátyás név szerepel az iraton; —a Tibel családnév helyett Fihold (?), illetve Frihold vezetéknevet jegyezték be. (A nevek előtti évszámok a beköltözés évét jelölik.) (FI)

Budaörs lakossága 1739-1744 között

Az 1739 tavaszán kezdődött pestisjárványban dr. Riedl szerint 259 fő hunyt el, amely az akkor 500 főre tehető lakosságnak a fele. 1740 és 1744 között a Zichy-család újabb 50 családot telepített Budaörsre, amellyel a népesség újra elérte a kb. 500 főt.

(FI)

Budaörs lakossága 1756-ban

1756-ban a plébánián lefolytatott *canonica visitatio* szerint a község lakossága 785 fő volt.

(FI)

Budaörs lakossága 1778-ban

Az 1778-ban kiadott Kneidinger Atlaszban érdekes adatok találhatóak az akkori Budaörsről:

Männlich (férfi)	Weiblich (nő)
über Fünfzehn Jahren (tizenöt éves kor felett)	
338	423

Männlich (férfi)	Weiblich (nő)
unter Fünfzehn Jahren (tizenöt éves kor alatt)	
185	197

A településnek akkor 1143 lakosa volt.

(FI)

Budaörs lakossága 1787-ben

1784 és 1787 között zajlott le Magyarországon az első hivatalos népszámlálás. Ez Budaörs községről az alábbi adatokat közölte:

„229 ház, 298 család.

<i>Jogi népesség</i>	1407 fő
<i>Távol lévő</i>	6 fő
<i>Idegen</i>	16 fő
<i>Összesen:</i>	1417 fő
<i>Férfi (házas)</i>	281 fő
<i>Férfi (nőtlen)</i>	397 fő
<i>Nő</i>	739 fő
<i>Pap</i>	2 fő
<i>Tisztségviselő</i>	1 fő
<i>Paraszt</i>	35 fő
<i>Polgár, paraszt örököse</i>	29 fő
<i>Zsellér</i>	265 fő
<i>Szabadult katona</i>	2 fő
<i>1-12 éves</i>	214 fő
<i>13-17 éves</i>	69 fő" (FI)

Budaörs lakossága 1821-ben

2139 fő németajkú, valamint néhány fő magyar és szerb lakos élt a községben. (FI)

Budaörs lakossága 1850-ben

1850. június 24-i keltezéssel a helyi kereszteltek anyakönyvében ez áll: „*A militaris összeírás szerinti Buda-Eörs lakossága 2398 fő.*” (FI)

„Budaörs múltja” kiállítás

1993. május 8-án nyílt meg, hosszas helykeresés után a Városi Könyvtár zene-termében. Bemutatásra került csaknem valamennyi, Budaörs jelenlegi közigazgatási határán belül feltárt régészeti lelet. A kiállítás anyaga felölelte a város történetét i.e. 3500-tól a török hódoltság koráig. A kiállított tárgyak jelenleg a Budapesti Tör-

téneti Múzeum, a Pest Megyei Múzeum, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum raktárait „gazdagítják”. A város megérdemelné, hogy állandó kiállítás létesüljön az anyagokból. (FI)

Budaörs műemlékei

1) A római katolikus templom. 2) A Templom téren a 18. sz. ház. 3) A Budapesti út 47. szám alatti Német Nemzetiségi Tájház. 4) A Starentanz-kápolna a Farkasréti úton. 5) Kálvária. (FI)

Budaörs pecsétjei

A község első ismert pecsétje 1730-ból maradt ránk. Felirata: BUDAEORSER GEMEIN INSIGI 1730. A vonalgyűrűbe foglalt körirat által határolt mezőben füves talajon latin kereszt, amelyet balról jobbra tekeredő szőlőág vesz körül levelekkel és fürtökkel. Átmérője 26 mm. Használatban volt 1730-1742 között.

A második ismert pecsét 1743-ból való. Felirata: BUDAERS GEMEIN INSIGEL 1743. A kissé ovális vonalgyűrűbe foglalt körirat által határolt mezőben zöld talajon álló latin kereszt, mögötte fürtökkel teli leveles szőlőtöke. Átmérője 22,24 mm. Használatban volt 1743-1850-ig.

A harmadik ismert pecsét szintén 1743-ból való. Felirata: BUDAERS GEMEIN INSIGEL 1743. X. Átmérője 21,25 mm. (Csupán apró eltérés található a 2. és a 3. pecsét között.) Használatban volt a XIX. század első felében. (Lásd a borítón.)

A negyedik ismert pecsét 1861-ből való. Felirata: BUDAEÖRS. A fekete ovális keretben vízszintes szöveg. Átmérője 15,3 mm. Gumibélyegző. Használatban volt 1861-1876 között. (FI)

Budaörs régi ábrázolásai

1) *Budaörs látképe*. Felirata a kép alatt: „Bordaörsz”. Ovális keretben. Litográfia. Mérete 9,3x12,1 cm. Készült 1829 előtt. (Részlet az "OFEN und Pest mit ihren Umgebungen – Herausgegeben v. J. A. Schlosser" feliratú nagyméretű lapról. Történelmi képcsarnok.) (1.kép)

2) *Budaörs látképe*. Jelezve jobbra lent: "DÖRRE T.". –Ceruza, tus, fehér fedőfesték. Mérete 20,9x32,1 cm. Történelmi képcsarnok. (Morelli Gusztáv fametszésében megjelent: Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. IX. kötet. Bp. 1893, 539. Vázlata Dörre Tivadar XVI. sz. vázlatkönyve 10. oldalán, 1893-ból.) (FI)

Budaörs város díszpolgárai

Budaörs város díszpolgára címet és a címmel járó oklevél adományozását az Önkormányzat 1992/2. számú rendeletével alapította, amelyet eddig csak néhányan: Hauser József nyugalmazott iskolaigazgató, Szakály Mátyás nyugalmazott pedagógus, dr. Habsburg Ottó, a Páneurópai Unió elnöke, Herbert Sickinger, Bretzföld volt polgármestere és Sapszon Ferenc Liszt-díjas karnagy kaptak meg. (KIG)

Budaörs Város Önkormányzata

A politikai rendszerváltozást követően, az 1990. októberében megtartott önkormányzati választások után alakult meg a város új vezetése, mely 19 képviselő által alkotott testületet jelent. A 19 képviselői hely megoszlott a politikai szerveződések között. 1994-ben újabb jelentős átrendezés következett be, de a városvezetés tevékenységének fő irányvonala lényegében nem változott.

Budaörs Város Önkormányzatának vezetője a mindenkori polgármester. Az első dr. Csathó István volt, rövid ideig. 1991. február 1-jétől Wittinghoff Tamás a polgármester, akinek vezetésével az önkormányzati képviselőtestület jelentős eredményeket ért el az egyre dinamikusabban fejlődő településen. (KIG)

Budaörsért Alapítvány

1993 júliusában alakult 11 fővel. Céljai: a település főbb útjainak fásítása, városi hulladékgyűjtési akciónap szervezése és hulladéktárolók kihelyezése, valamint a kőhegyi kereszt újbóli felállítása. Ennek eredeti állapotában történt újrafelállítását követően az Alapítvány új programot hirdetett meg a Kálvária-domb stációinak helyreállítására, fenntartva ezzel eredeti, hagyományörző, egyházi és idegenforgalmi tevékenységét. (KIG)

Budaörsi csata emléktábla

A *Budaörsi csata* 70. évfordulójára emlékezve, dr.Habsburg Ottó jelenlétében került sor 1991. október 16-án a Károly király utca 2. sz. ház falán elhelyezett emléktábla felavatására, amelyen Szervátiusz Tibor szobrászművész alkotása, a Csiki Madonna szoboralakja látható.

A budaörsi csatának a város önkormányzati képviselő-testülete az 1996-ban kiadott *Hűség és becsület* című kiadványban állított emléket, a 75. évforduló alkalmából. (KIG)

Budaörsi Halottas Egylet

A századfordulótól kezdődően működött a faluban, a Halottas Egylet (Leihenverein), melynek mindenki tagja lehetett, aki a megállapított hozzájárulást havonként megfizette. Az egylet a beszedett összegekből

állta a temetési költséget, ezért a bekövetkezett halálesetknél a Halottas Egylet tisztségviselőjét is értesíteni kellett. Az egylet székházán – amely egykor a Nefejejs utca elején állt, de lebontásra került – elhelyezett hirdetőtáblára ezek után írták fel krétával az elhunyt nevét és a temetés idejét. (KIG)

Budaörsi Károly-díj

A nemzetiségiek védelméért, békében élésükért, kultúrájuk megőrzéséért legtöbbet tevők elismerésére és támogatására a Bakk Endre Kanonok Alapítvány kezdeményezésére alapított nemzetközi díj. Budaörs Város Önkormányzata alapította köztisztviselők által álló személyiségek részére. Első odaítélésére és adományozására 1992. november 22-én került sor Mariazellben (Ausztria). Dr. Habsburg Ottónak, a Páneurópai Unió elnökének adták át, akit Budaörs Város Önkormányzata felkért a díj további odaítélését elbíráló bizottság elnökének. A Károly-díj másik elnöke és egyben adományozottja Bohus László báró, monacói üzletember, a Szent Móricz és a Lázár Lovagrend magyarországi delegátusa. (KIG)

Budaörsi keserűvizek

„A Budai keserűvízforrások, melyek csak 1854 óta lettek felismerve, a sok nehézség legyőzése után oda jutottak, hogy nemcsak a külföldi vizeket szorították ki nálunk a használatból, hanem tetemes exportcikké váltak. Európán kívül egyéb világrészekbe is hordták. Vagy 6 millióra megy az üvegek száma, melyek keserűvizeink használatára a Siemens-gyárból Dresdena mellől ideszállítanak.” – írta Szabó József, Budapest geológiai tekintetben című könyvében 1879-ben. (FI)

Budaörsi oszloptördék

A budaörsi XI-XII. századi oszloptördék közeli rokonságban áll azzal a korai oszlopféjessel, amelyet a múlt században Esztergom-szigeten, a hajdani XI. századi alapítású bencés apáca kolostor területén találtak. A budaörsi kő teltleves motívuma és csavar körszalagdisze rokon az esztergomi kosfejekkel díszített oszlopfő faragásával. A budaörsi kő 1945-ig a Magyar Nemzeti Múzeumban volt található, minden valószínűséggel az örsi királyi kápolna épületét díszítette. (FI)

Budaörsi Városvédő Egyesület

Budaörs városépítészeti értékeinek és hagyományainak megőrzésére – Dr. Vándor András elnök vezetésével – 1992-ben alakult egyesület, amelynek az elmúlt években jelentős szerepe volt abban, hogy a város önkormányzatának hathatós támogatásával egyre többen ismerik meg a település múltját, történelmi és kulturális emlékeit. (KIG)

Budiás

Budaörs nevének egyik korábbi változata. (FI)

Búcsú

A település egyik nevezetes hagyományos eseménye, amikor valamennyi esetben a templom környékén sátrak álltak, ahol mindent eladásra kínáltak. Itt állt a kézi-hajtású körhinta (Ringlispiel) és a körbehajtható hajóhinta (Hutschn), céllövöldék, a vándor fotográfus és más vásári mutatványosok sátrai. Az összeverődött tömeget jövendőmondók, szemfényvesztők is ámitották. Napjainkban is sokan kíváncsiak a búcsú eseményeire. (KIG)

C, CS

Canonica visitatio

A budaörsi templom *Canonica visitatio*-iról (Egyházi vizsgálat) 1756-ból, 1780-ból, 1811-ből, 1821-ből és 1846-ból maradtak fenn jegyzőkönyvek. Az 1756-os *visitatio* elmondja, hogy a templomot Mayerhoffer Ádám és Medhammer György budai építésszek emelték 1744 és 1751 között. Az egyházlátogatási jegyzőkönyv bőségesen közöl felmérési adatokat is, leírják benne, hogy két oltára van a templomnak: a nagyobbik fából színezve és aranyozva, Nepomuki Szent János képével; a kisebbik pedig Szent Anna és Joachim tiszteletére az Istenanya és a Szent Család képével. Utóbbit a kegyúr özvegye, gróf Bercsényi Zsuzsanna ajándékozta a templomnak, és az óbudai Zichy-kastély házikápolnájából való.

(FI)

Chudor

1464-ben a II. Pius által kiváltságolt plébániák jegyzékében találkozhatunk e névvel. Ebben az időben Örsön az esztergomi érsek Chudor nevű nemesei laktak.

(FI)

Cinterem

A magyarok 900 körülre tehető meglepülésének első századát leszámítva valószínűsíthető, hogy a középkori örsi templom köré temetkeztek, melyet cinteremnek neveztek. A templom körüli temetkezésre kötelezi a lakosságot úgy Szent László,

mint Könyves Kálmán királyunk vonatkozó törvénye, a korabeli szokásrend, valamint az egyházi előírás. A templom körüli temetkezés 1596-ig, az örsiek kitelepítéséig tartott.

Az 1720-as újratelepítés után folytatódott ez a temetkezési forma. Az 1780-as templomi vizitációból tudjuk, hogy a budaörsiek a templom körül 1775-től már nem temetkeztek. (FI)

Clementis László

Budaörs egykori jeles személyisége Bián született. Hat évtizeden keresztül volt a faluban tanító, később iskolaigazgató, kántor, jeles orgonista. Egyházi énekeket gyűjtött, maga is zeneszerző volt. Ő alapította a Lyra Dalkört. Tanára a tehetséges ifjút bemutatta Liszt Ferencnek, aki elismerésül dedikált fényképét ajándékozta neki. Az 1940-es évekig tevékenykedett városunkban. A helyi temetőben nyugszik. (FI)

Csendőrors Budaörsön

A biai járási csendőrszakasz alárendeltségében, a község elöljáróságának kezdeményezésére állították fel a budaörsi gyalogőrsöt 1886-ban, hat fővel. A gyalogőrs közrendvédelmi működéséről kevés adat maradt fenn, és az ismertté váltak szerint – felállításától megszűnéséig – a budapesti I. számú m.kir.csendőrkerület I. budapesti osztálya, budapesti 1. szárny (1941-től a szentendrei 2. szárny) és a budapesti

1. csendőrszakasz alárendeltségében látta el szolgálati feladatait. A csendőrőrs szolgálati helyisége – a csendőrőrszoba – a kezdetől a századfordulóig a postaépület leg-hátsó helyiségében volt. A csendőrőrs kezdetől fogva telefon- és táviridai összeköttetésben állt szolgálati előljáróival.

Az I. világháborútól 1925-ig a község-házán volt a csendőrőrs elhelyezve. A csendőrőrs létszáma ekkor már 9 főre emelkedett és laktanyai elhelyezést kellett biztosítani, melynek épülete a mai Török-bálinti úton állt, kb. 2 km-re a vasútállomástól. A budaörsi repülőtér forgalmának, közrendjének biztosítására repülőtéri különítményt állítottak fel, akik a Franktanyán kaptak laktanyaépületet. A budaörsi csendőrőrs gazdasztiszte volt – a budaörsi csata egyik résztvevője – vitéz Komjád (Konrád) János csendőrtiszthelyettes. A csendőrőrs történetének feltárása a jövő feladattá képezi. (KIG)

Cserkészmozgalom Budaörsön

A településen önálló cserkészcsapat nem alakult, kisebb csoport működött 1945-ig. A szigorúan önkéntes ifjúsági mozgalom újjászervezése 1990-ben kezdődött el dr. Nagy Péter irányításával és vezetése alatt. A mozgalom főbb célkitűzései között szerepel tagjainak az egyeneslelkűsége, a feltétlen igazmondásra és a segítségre tanítása. (KIG)

Csigázás

A gyerekek legkedveltebb játéka volt a csigázás (Drüntreiwien), melyet a házak előtti keményre járt járdán játszottak. A csigahajtó (Drüntreier) gyerek ostorral az esztergált fából készített 4 cm-es átmérőjű, 6 cm magas és alsó részébe egérfejcskét (Mausköpfchen) – beütött cipőszöggel el-

látva, melyen a csiga (Drün) megfordulhatott – gyors mozdulattal a csigát forgásba hozta a talajon. Az ostorral újra meg újra a csigára ütött, mellyel így állandó mozgásban tartotta. A játék alatt a csiga szorosan a járda felett igen messzire repült vagy visszafelé pergett, melynek következtében a csigahajtó is állandó mozgásban volt.

(KIG)

Csiker Berg

A Törökugrató neve a Kneidinger-féle atlaszban. (Hauptatlas, 1778) (FI)

Csík

Csík falu korai Árpád-kori település volt. Hajdan egyike volt a Buda környéki szőlőművelő falvaknak. Neve személynévből ered.

Első adatunk 1296-ból való és a helység templomára vonatkozik, amely – akárcsak Őrsé – jóval korábbi alapítású e dátumnál. A korai Árpád-korban a falu a Budakeszi-árok (Csiki-patak) két partján terült el, a Huszonnégyökrös-hegy lejtőjén. Lakói szőlőtermesztéssel, állattenyésztéssel és földműveléssel foglalkoztak. Szőlőiket a mai Huszonnégyökrös-, Kecse-, Ló-, és Út-hegyen, valamint a Törökugrató, az akkor Hatvantulkos-hegynek nevezett magaslatok oldalában művelték.

A község életét alapvetően befolyásolta, hogy keresztülhaladt rajta a *Mészárosok útja*, amely a középkori Magyarország egyik legfontosabb útvonala volt, mivel azon hajtották Nyugatra az akkori Európában igen kelendő magyar szarvasmarhát.

Miután Csík Buda vonzáskörzetébe tartozott, lakói a budai vásárokon értékesítették termékeiket. Az örsi és a sasadi borokkal együtt a torcsolyások (borszállítók) Csík falu kiváló minőségű borait is a főváros piacára szállították.

Lakói ezenkívül gyümölcsöt és jószágot, valamint mézet és az abból készült termékeket – nádmézet, méhsert, viaszt – vittek Buda piacára.

Egy 1395-ből fennmaradt oklevélben Zsigmond magyar király meghagyja az esztergomi káptalannak, hogy az „Őrs és Csík birtokokon lakó királyi jobbágyoktól ne követeljenek tizedet, mert ezáltal a két falu elnéptelenedik”. 1404-ben Keszei Péter budai polgár Márton örmény személynék zálogosított el egy csíki szőlőt.

A mohácsi csata után a dúló, fosztogató török had Csík faluban is nagy pusztítást vitt véghez. Tudjuk, hogy Csík és Felkeszi (a mai Budakeszi egy része) falvakban kilenc nemest és családját irtották ki. Adatunk van arról, hogy 1528-ban I. Ferdinánd néhai Biró Orbán és Mihály csíki kőházát Miklós volt visegrádi várnagynak adományozta. A falu a török kor elején elnéptelenedett. Ez az állapot azonban nem tartott sokáig, mert bár 1546-ban pusztaként szerepel, 1559-ben 32, 1562-ben 22 adófizető lakosát írták össze. A község 1566-ban, egy tatár pusztítás után vált lakatlanná.

Csík faluról az első térkép 1769-ből származik. Ekkor már Budaörs pusztája volt az egykori Csík falu területe. Az utolsó önálló adat a faluról az 1851-ben megjelent, Fényes Elek által összeállított Magyarország földrajzi szótárából való, mely a Pest megyei Csík falut 5 fő állandó, római katolikus lakossal tünteti fel, akik akkori-ban birkatenyésztéssel foglalkoztak.

Történeti adatként meg kell még említenünk, hogy az 1921. október 22–24-i budaörsi csata utáni fegyverszüneti tárgyalások színhelye a régi csíki Csárda volt.

(FI)

Csík falu 1778-ban

A Kneidinger atlasz alapján:

„Ekkor már megvolt a régi csíki Csárda. (Nem azonos a mai Csíki-csárdával. A szerk.) A csárdától Budaörsre menve kb. 300 méternyire egy horhosnak a végén, a hegy oldalában van a falu jelölve. A térképen 12 ház van feltüntetve. A Csárdával szemben, féljobbra a Csíki patak jobb partján a három épületből álló Bienen Garten (Méhes) lett bejelölve. A rét, amelyen a patak átfolyik, Valinka Wiesen nével van jelölve. A térképen a mai Törökugrató Csiker Bergnek van feltüntetve.” (FI)

Csík falu gazdaságtörténeti adatai 1562-ből

búzatized	140 kile
mustized	600 pint
kendertized és káposztatized	25 akcse
sertések száma	50 db
menyasszonyadó, hordóadó és bírságpénz	250 akcse
kevert tized	95 kile
a kincstári szőlő jövedelme	200 akcse
méhkasok száma	25 db
tűzifa- és szénaadó	380 akcse

(FI)

Csík falu népességi adatai a török korból

	1559	1562
Családfők	19	18
Nőtlen fiaik	12	3
Családfők nőtlen testvérei		1
Egyéb nőtlenek	–	–
Összeírtak	32	22
Dzsizjefizetők száma	10	19

Foglalkozásra utaló adat az összeírásban nincs.

(FI)

Csík faluban, 1526-ban megölt nemesek

1528. február 1., Buda (oklevél)

„I. Ferdinánd király a néhai Byró Orbán és Mihály köházát, kik a mult években feleségeikkel és gyermekeikkel együtt megöltettek, Cheek birtokban, Pilis megyében ns. Miklós volt visegrádi alvárnagynak adja.”

(FI)

Csík lakói 1559-ben

Latos János nős, fia György nőtlen; Sas Petre nős, fia Dimitre nőtlen, testvére Mihál nős; Darabos Petre nős, fia Balázs nőtlen, fia Márton nőtlen; Mendegél Benedek nős; Simon György nős, fia Balázs nőtlen, fia Márton nőtlen; Rác Miklós nős; Pál Mihál nős; Tar Miklós nős, fia Tomás nőtlen; Darabos István nős; Rác Petre nős; Nagy Jakab nős; Polbár Pál nős, fia Simon nőtlen; Tód Ferenc nős, fia Petre nőtlen; Balik Tomás nős, fia János nőtlen, fia György nőtlen, fia István nőtlen; Balik Gergel nős, testvére Tomás nőtlen; Nagy Petre nős, fia Lőrinc nőtlen, Telek Balázs nős, Csík István nős.

(FI)

Csíki Csárda

1778-ban Kneidinger András már feltünteteti térképén. A Huszonnégyökrös-hegy oldalában pincéje még ma is látható. 1945 után még működött. Az utolsó kocsmáros Windeisen György volt, aki azt bérelte. Megemlítendő még, hogy 1921-ben a budai csata után a béketárgyalások egyik fejezete itt zajlott.

(FI)

Csíki kápolna

1296-ban már oklevél említi létét. A csíki kápolna hol az örsi, hol pedig a keszi egyházak tartozéka. A *Sasadi tizedper* kapcsán többször szerepel együtt az örsi

királyi kápolnával. A mai Huszonnégyökrös-hegy alatti dombon állt. A török uralom idején elpusztult. Az 1725-ös templomösszeírás még említi a romjait.

(FI)

Csulits-kápolna

Az Ótemetőben áll, épült 1862-ben. Valóságos templom, mennyezete háromboltozatos, oldalfalain két-két csúcsíves ablak van. A torony téglából épült. Jelenleg a görög katolikusok használják.

(FI)

Csuszkorálás

Főként a Törökugrató északi lejtőin a fiúk a frissen esett havat keményre taposták, majd bőrtalú cipőik talpával többször végigcsúsztak a döngölt felületen, a kisebb egyenetlenségeket hóval feltöltötték és ismét lecsúsztak rajta. A csúszkálás következtében a hófelület jéggé változott, és így kialakult egy jeges csúszda, melyen addig *csuszkoráltak*, amíg a cipőjük talpa ki nem lyukadt.

Másik változata volt a csuszkorálásnak, amikor a rétek előntött vizei befagytak és az azon keletkezett jégfelületen siklottak. Ekkor a magasszerű cipő sarkára szegezett patkón, annak szegélyein való csúszkálást hamar megtanulták a fiúk, mert kis nekifutással és a cipő megfelelő szögben tartásával nagy távolságra elcsúszhattak.

(KIG)

D

Defter

Egy vagy több oldalból álló pénzügyi jegyzék a török időkben. (FI)

De Paul Szent Vince Szeretet Leányai női szerzetesrend Budaörsön

Ez a női szerzetesrend – az Irgalmas nővérek – 1852-ben jelent meg Magyarországon. Budaörs községben 1884. október 4-én alapították meg zárdájukat. Halik Paula főnöknő, a zárda első vezetője alapozta meg a budaörsi irgalmas nővérek működését, akik tanítással foglalkoztak és karitatív tevékenységet folytattak. A faluban csak nővéreknek hívták őket. 1950. szeptember 1-jéig, a magyarországi szerzetesrendek felszolásáig működött Budaörsön. A házikápolnás zárda később leányiskolaként működött. (KIG)

Diákklub

Budaörs tanulóifjúságának igényei alapján alakult meg 1975. március 23-án a Jókai Művelődési Házban. Az iskolai tanítási időszakban minden vasárnap délelőtt 10 órakor, tervszerű programmal, változatos témájú klubfoglalkozásokat tartottak. *Vasárnapi Diákklub* néven működött és tagja lehetett bárki, akit érdekelt a film, a bábjáték, a vidám műsoros szórakozás, a zene, az irodalmi vetélkedő stb. (KIG)

Díszlővések a Kő-hegyen

Aki Úrnapiján vagy más ünnepen járt Budaörsön, annak bizonyára feltűnt, hogy a

Kő-hegyen az ünnepi öröm jeléül mozsarak szólaltak meg. Ezt a szép szokást Wendler Ferenc honosította meg. Akkoriban, amikor a lőpor olcsóbb volt, évenként 148 lövést adtak le, később mindössze 48-at. Újév napján 4, Húsvétkor 4, Pünkösöd napján 4, Úrnapiján reggel 4, a körmenet idején 16, a kő-hegyi kápolna búcsúján 4, december 7-én este 4, A Szeplőtelen Fogantatás napján este 4, Ádám és Éva napján, az éjféltől mise előtt szintén 4 lövést adtak.

Wendler Ferenc vallásos lelkülete ezekben a számokban is visszatükröződött. Az alapszámban (4) a Szentháromság és a Szűz Mária iránti tiszteletét akarta kifejezésre juttatni. A négy lövés közül három a Szentháromság, egy pedig Szűz Mária tiszteletére dördült el. (FI)

Dülők neve Budaörsön (a XVIII. században)

A XVIII. század elején Budát 60 dülőre osztották fel. Ebből Budaörsön voltak találhatóak az alábbiak:

„17. *Kammerwald (Kamaraerdő)*

Területén 17 656 hold 15 öl nagyságú rét és 273 hold területű erdő volt.

27. *Starentanz*

Határai: Örsöd egy része és Gazdagrét. Területe 8321 hold 2 öl. Szőlőtermelő terület, az 1720-as években kezdték művelni.

28. *Spanyolrét*

Határai: Starentanz, Örsöd és a budaörsi szőlők. Tiszta szőlőművelés 5447 hold 2 öl területen.” (FI)

E, É, F

Egyházi egyesületek felnőttek részére

Budaörsön a felnőttek vallási egyesületei közül említésre méltó az *Oltáregylet* és a *Szent Vince-egylet*. Az utóbbihoz tartozó tagok szociális téren tevékenykedtek. (FI)

Egyházi nemesek Budaörsön

Oláh Miklós esztergomi érsek 1550 és 1554 között összeíratta birtokait. Az összeírásokban Budaörs is szerepelt. Ekkor az alábbi egyházi nemesek éltek itt: Fitzó, Gyber, Muray, Prágay. (FI)

Egyházi társulatok fiúknak

A fiúk nagy része a katolikus papság vezetése alatt álló *Szívőárda* tagja volt. (FI)

Egyházi társulatok leányoknak

Az 1884-ben Budaörsre települt irgalmas nővérek által leányok részére létrehozott társulatok a következők voltak:

Szentgyermekség Társulat (5-9 éves korig) – *Órangyal Társulat* (9-12 éves korig) – *Eucharisztikus Társulat* (12-15 éves korig) – *Mária Társulat* (15 éves kortól házasságig).

Gyűléseiket minden vasárnap és ünnepnap délutánján az iskolában tartották. Az egyes csoportok tagjai – a Mária-leányok kivételével, akik fekete „*Janker*”-t, kék szoknyát és fehér kötényt viseltek – hófehérben jelentek meg. (FI)

Egyházi, praedális nemes

A régi magyar közjogban egyházi nemes az a személy, aki főpaptól kapott földet katonai szolgálataiért, örökhűbérül az egyházi birtokon („*Praediales, nobiles ecclesiastici*”). E nemeseket zászlósuruk, a főpap székekbe szervezte, élükön egy-egy palatinus állott. Innen ered Budaörsön a Palatinus-kert elnevezés. (FI)

Egykori helységnevek Budaörs területén

Örs

Városunk neve már az Arpád-korban Örs volt. Ebben az időben az oklevelek Er, Urs, Evers, Ewres néven említik. Örs kabar törzsnév, amelynek jelentése: Örs törzs feje, vezetője. Alapjául az ötörök Ursi személynév szolgált.

Csik

Pusztá, amelynek neve személynévből keletkezett magyar névadással. A Váradiregesztákban találkozhatunk például Sicu személynévvvel. 1238-ból van adatunk Chyyc, 1297-ből pedig Chyk személynévre. Nevét a Csíki-hegyek, valamint a csíki Csárda tartotta fenn.

Horhi

Neve a magyar eredetű szakadék, mélyút jelentésű „horh” szóból származik, annak képzős változata. A régi Magyarországon több ilyen nevű helység létezett. Maga a szó a horzsol, harzsol, harcal, horhol, stb.

igék családjába tartozik. Első említése a névnek 1055-ből maradt fenn: „*Inde uero ad hurhu ...*”.

Bobald

A falu neve középkori oklevelekben (1348), valamint a törökkori összeírásokban maradt fenn. Elpusztásodott Árpád-kori helység. Neve személynévből ered. Eredetileg Boba, melynek alapjául a bolgár bob=bab szó szolgál. Ebből alakult ki a Bobád helységnév (Árpa-Árpád stb.), majd rövidüléssel a többi helységnévhez hasonlóan (Miskóc-Miskolc, Szónok-Szolnok) lett belőle a hosszú magánhangzó megrövidülésével és egy lágyító „e” hang betoldásával Bobald. (FI)

Ejálet

Több szandzsákból álló közigazgatási kerület a török időkben (más néven vilájet, bejler-bejilik). (FI)

Első bejegyzés a budaörsi anyakönyvben 1720 után

A budaörsi lakosok anyakönyvezését az újraterülpítéstől, 1720-tól 1738-ig Budakeszin végezték. Ekkor került sor az első bejegyzésre Budaörsön. 1738. június 15-én Joannes Hilstandt és Dorothea Arnolt kötött házasságot. (FI)

Első oklevelünk

Az első írásos emlék Örsről egy oklevél, amely szerint az akkor még ifjú IV. Béla király 1234-ben elhatározta, hogy Örs és Sasad egyházakat a Szent Gellért-egyházal együtt a ciszterciek béalakúti apátságának ajándékozza.

Erről az intézkedésről Róbert esztergomi érsek 1236. augusztus 29-én kelt oklevele tanúskodik. Az oklevél egy 1504. január 15-én készült átiratban fennmaradt.

Az érsek hozzájárult, hogy a király az általa alapított béalakúti apátságának átadja a kelenföldi Szent Gellért-egyház patronátusát, valamint a sasadi és örsi kápolnákat. (FI)

Eraviscusok (kb. i.e. 100-tól)

Kelta eredetű törzs. Régészeti leletek tanúskodnak arról, hogy a római kort megelőzően a mai Kamaraerdő területén településük volt. Törzsi központjukat feltárták a Gellért-hegyen. A rómaiak hódítását követően továbbéltek addigi lakóhelyükön, így Budaörsön is. (2. kép) (FI)

Európa-passió Budaörsön

A Kő-hegyi passiójáték újraesztését célozta a Bakk Endre Kanonok Alapítvány kezdeményezése, amelynek szándéka a megmaradt svábok, a betelepítettek, az erdélyiek, a felvidékiek és a főváros ártalmaitól menekülők elhatározásában született meg. A Jókai Mór Művelődési Központban történt egyszeri előadást követően támogatás és érdeklődés hiányában elmaradt. (KIG)

Evangélikus Templom

Ünnepélyes alapkövetétele 1994. november 12-én, szombaton történt meg a város önkormányzata által biztosított területen a Nádasdülőben. Építése jelenleg is folyik. (KIG)

1848-as emléktábla

A Jókai Művelődési Központ (Szabadság út 26. sz.) épületének falán elhelyezett márványtáblát 1989. március 15-én leplezték le a következő vésett szöveggel: „JÓKAI MÓR ÉS A MÁRCIUSI IFJAK EMLÉKÉRE ÁLLÍTTATTA A HNF BUDAÖRS VÁROSI BIZOTTSÁGA. 1989. MÁRCIUS 15.” (KIG)

1956-os emléktáblák

A Jókai Mór Művelődési Központ épületének falán elhelyezett márványtáblát 1996. október 27-én leplezték le a következő szöveggel: „1956. OKTÓBER 27-ÉN E TÉREN GYÚLT ÖSSZE A TELEPÜLÉS LAKOSSÁGA AZ ÚJ KÖZIGAZGATÁS HELYI VEZETŐINEK MEGVÁLASZTÁSÁRA. A MEGJELENT HARCKOCSIKBÓL LEADOTT LÖVÉSEK NÉGY EMBERT MEGÖLTEK ÉS SOKAN MEGSEBESÜLTEK. AZ EMLÉKTÁBLÁT AZ 1956-OS FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC 40. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL A BUDAÖRSI ÁLDOZATOK EMLÉKÉRE ÁLLITOTTA A VÁROS ÖNKORMÁNYZATA. 1996.”

A másik tábla az egykori budaörsi Országzászló megmaradt emlékműtalapzatán található. A harmadik – Moinár Pál főhadnagy (százados) emléktáblája – a család Szabadság úti házában volt elhelyezve. 1989 után a táblát eltávolították, sorsa ismeretlen. (KIG)

1968-as események Budaörsön

Az 1968. augusztus 19-én, az éjjeli órákban magyar katonai menetoszlopok (harckocsi- és egyéb szakalegységi vagy ellátó oszlop) vonultak át a község főutcáján Budapest irányába. A későbbi híradásokból tudta meg a lakosság, hogy Magyarország is katonai erővel vett részt a csehszlovákiai események „rendjének” biztosításában. (KIG)

Ébner György

Régi budaörsi család sarja. Az Ébnernek mindig a község legmódosabb gazdái közé tartoztak. A családban szinte öröklődött a községi bírói hivatal. Megválasztása után sokat tett a községért. Utat építtetett, kuta-

kat fúratott. Ő alapította a helyi gazdakört, beszerzési és értékesítési szövetkezetet hozott létre. A községben ellenezte a Volksbund tevékenységét. A német megszállás után a Gestapo által lefogott Bató Gézát (az Európa-hírű budaörsi Passió-játékok szervezőjét) kiszabadította. Őt magát a németek letartóztatták. Községünk Vörös Hadseereg által történt elfoglalása után félreállították. 1947-ben kitelepítették, Amerikában halt meg. Nevét utca őrzi. (FI)

Falubíró

A településen élő lakosok által megválasztott községi elöljáróság feje, közigazgatási és jogi értelemben a falu vezetője.

(KIG)

Falugyűlés

A község teljes lakossága részére, fontos tartalommal tartott gyűlés.

(KIG)

Faluközösség

A település (falu, község vagy mezőváros) lakosságának közös (nemzetiségi vagy nemzetiségi) földtulajdonon, illetve közös földhasználaton alapuló közössége. (KIG)

Falusi doboló

Minden jelentősebb településen, így Budaörsön is volt, mint a község elöljáróságának altiszti jellegű, szegődményes alkalmazottja. A kisbíróként ismert személy feladata volt a községi elöljáróság által meghatározott hirdetmények közzététele, a kidobolás. A település kijelölt helyeire dobolással összehívott lakosok így nyertek tudomást a közérdekű rendeletekről és más kihirdetésekről. A kidobolás tartalmát mindig beírták a község kidobolási könyvébe. (KIG)

Felszabadulási emlékpark

Társadalmi összefogással készült el, a két zászlórúddal ellátott emlékpark a Szabadság út 99. sz. ház előtt. A sziklán elhelyezett emléktáblák egyikén „1945–1975” évszámok láthatók. (KIG)

Filmszínház

A volt Krepuska-féle mozi államosítása után a helyiség belsejét és berendezéseit többször átalakították, illetve átépítették. Budaörs filmszínházát a Pest megyei Moziüzemi Vállalat tartotta fenn; választékos műsortervvel és olyan filmbemutató programmal működött, melyben a fővárosi bemutató mozikkal egyidőben, vagy esetenként az országban először itt kerültek közönség elé a korabeli legjobb filmalkotások.

A vetítéseket két szinkrongéppel végezték, amelyeket ismételt felújításuk után keskeny és szélesvásznú filmek vetítésére is alkalmassá tették. Ezért a nézőtéri férőhelyek száma 209-re, majd 176-ra csökkent, amely eleinte kevésnek bizonyult, később azonban a teltházassal vetítési előadások száma egyre csökkent. 1974-ben a Szabadság Filmszínház nevet kapta, amelyben az üzemvezető irányításával két mozigépező, teker-cselő, jegykezelő, takarító és jegykezelő, összesen 7 fő dolgozott.

A rendszeres műsorprogram mellett a Filmklub is nagy létszámmal és sikeresen indult, azonban szervezési és személyi változások miatt a kezdeményezés elhalt. A televíziózás és a videófilmek előterbe kerülését követően – mint veszteséges üzemet – a Szabadság Filmszínházat 1991-ben megszüntették. (KIG)

Filoxéra

1 mm hosszú, citromsárga színű tetűféle, a szőlő gyökerét károsítja. Évente 6-7 nemzedéket nevel. Különösen a hegyvidéki szőlőket pusztítja. Budaörsön a múlt század 90-es éveiben a filoxérajárvány vetett véget a több mint kétezer éves szőlőkultúrának. A filoxéra pusztítása után tértek át a borszőlő-termesztésről a csemegeszőlő-termesztésre. (FI)

Földesúri bevételek helységenként 1764-ben

<i>Helység</i>	<i>Forint</i>	<i>Az összes bevételek %-ban</i>
Óbuda	23947	37,7
Zsámbék	9325	14,7
Budaörs	8325	13,1
Budakeszi	5171	8,1
Bogdán	4757	7,5
Szentendre	4048	6,4
Perbál	2493	3,9
Csik-puszta	1306	2,1
Tótfalu	1226	1,9
Békkásmegyér	1220	1,9
Kissing-puszta	760	1,3
Szántó	627	1,0
Tök	278	0,4
	63483	

(FI)

Földrengés

Budaörs településtörténetében földrengésről csak egyetlenegről van ismert adat. 1774. január 30-án 23 óra 25 perckor és január 31-én 11 óra 30 perckor észleltek gyenge földrengést a lakosok, amelynek ereje sehol sem haladta meg a 12 fokozatú Mercalli-skála szerinti 4-5-ös értéket. A viszonylag gyenge rengések főként a Mária-völgyben és környékén voltak észlelhetők. (KIG)

Főlvészi szablya, kardbojttal

A községi lövészek parancsnokának személyes fegyvere volt. A szablya kardhüvelyben, kardbojttal díszítetten, kardkötővel a főlvész derekára övezve vagy a zubbony alatt a jobb vállon átvetett kardtartószíjjal viselte. Ez volt a „kardos viselő”, amelynek alaphelyzete, vagyis hordhelyzete volt. Írásos dokumentumok hiányában az előtalált fényképek alapján más típusúak is, melyek alapján megállapítható, hogy legtöbbször az 1904 M. lovas- és az 1861 M. gyalogostizti szablya volt használatban. A szablya pengéje feltételezhetően Budaörs Község Elöljárósága vésettél volt ellátva. A kardbojt nyitott és aranyozott, a magyar királyi koronával színesen hímzett volt. Ismereteink szerint egy darab sem maradt meg, mert 1945-ben az utolsó szovjet katonák magukkal vitték. (KIG)

Főzőház Budaörsön (I)

A képen az uradalmi pálinkafőzőházat látjuk.

1 – Bejárat a konyhán keresztül. 2 – Egy szoba és kamra. 3 – Két pálinkafőző házikó 3 üsttel. 4 – Hulladékverem. 5 – Kút. 6 – Egy házikert (50 klafter hosszú és 10 klafter széles; 1 klafter = 1 öl = 1,69 m).

„Az épület magas téglából épülne, náddal fedetten. A pálinkafőző ellenben jó anyagból, mert a nádtető teljesen omladozik. Ezért az előírás nélküli véleményem az lenne, hogy a házat egy parasztnak el kellene adni, és az uradalmi házban 4 üstre újat kellene létesíteni, melynek költségelőirányzatát csatolom.”

7 – Tizedállomás. Falazott ház egy szobával és konyhával, jó állapotú zsindegyel fedve.

A tervrajzot készítette Joh. Mich. Hamon.

(29. kép)

(FI)

Főzőház Budaörsön (II)

Az uradalmi pálinkafőzőház Budaörsön. A tervrajzot készítette Jacob Gföller készítette. (FI)

Fragmenti Lapideum

Egy 1766-ból származó, Budaörsöt ábrázoló térképen található, amely arról tanúskodik, hogy akkor még a római kori és a középkori romok jól láthatóak voltak Budaörs kamaraerdei részén. (FI)

Frech László

Budaörsi tisztartó 1727-ben, majd 1729-ig egyszersmind óbudai tisztartó is.

Fritzenschaft, Joannes

Chirurgus (sebész, felcser). 1775-ben jegyezték fel, hogy a faluban működött.

A „Köszöntő-szobor”

G, GY

Germánok és longobárdok Budaörsön

Az i.sz. VI. szd. első felében a rómaiak kivonulása után rövid ideig germán, majd longobárd törzsek vették birtokba a környéket. (2. kép) (FI)

Gföller Jakab

Építőmester volt, aki 1770-1820 között működött. Ismeretesek a pilisszántói plébániához, a dunabogdányi urasági lakhoz és présházhoz készített tervei (1774 körül). 1811-ben a máriabesnyői római katolikus templomon végzett átalakítási munkákat. Fennmaradt a diósgyőri fürdőhöz készített terve is.

Részvett a budaörsi középületek adatfelvételében a XVIII. szd. második felében. A Királyi Kamara megbízta a volt Zichy-uradalomban található középületek felvételi rajzainak elkészítésével. (36. kép) (FI)

Gföller-mappa

Budaörs 1659-től 1766-ig volt a Zichy-család birtoka. Új tulajdonosa a Királyi Kamara lett, és miután a község a tulajdonába került, felvételi rajzokat készített az összes uradalmi épületről. (OL. Del. aed. Fasc. 2. és 6.) A mappában 22 lap tartalmaz Budaörsre vonatkozó anyagot, két lap pedig Csík (Coik) pusztán található uradalmi épületek felvételi és alaprajzát ábrázolja.

Néhány rajzot ez a kiadvány is tartalmaz. (17-36. képek) (FI)

Görgei Arthur

Az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc kiemelkedő katonai személyisége. 1849. január 1-jén Budaörsön tartózkodott. Az estét és az éjszakát Budaörsön töltötte, majd január 2-án vonult tovább Pestre. (FI)

Gróf Bercsényi Zsuzsanna Városi Könyvtár

A városi könyvtár e névválasztásával a ma már városi rangot viselő egykori község újratelepítőjének kívánt emléket állítani. A névadományozási ünnepséget 1997. április 1-jén tartották, melyen az ünnepi méltatást követően leleplezték a névadó, gróf Bercsényi Zsuzsanna emléktábláját, amelyet a városban élő Stremeny Géza szobrászművész alkotott. (KIG)

Gyógyszerészek Budaörsön

Nikl Ödön 1882-1888, Egész Lőrinc 1888-1891, Gyurkovics Gyula 1892-1899, Levius Károly 1900-1930, Lakner Gyula 1930-1938, Tóth József 1938-1940, Glasz József (kezelő: Cserveny Zoltán) 1940-1948, dr. Székely Szilárdné 1948-1950, Utasi Géza 1950-1978, Tóth Judit 1978-1995, Osváth Lászlóné 1995-től. (FI)

H

Hacker Xaver Franz (XVIII. szd. második fele)

Kamarai ácsmester volt. 1775-ben önállóan tervezte a pátyi református templomot, később uradalmi épületet és magtárat is tervezett (Budakeszi, Dunabogdány, Perbál stb.). A visegrádi Rév utcai iskolát – amely eredetileg templom volt – ő alakította át iskolává 1787-ben. Több templomot, iskolát és vízimalmot is tervezett A. J. Oesner kamarai építőmesterrel közösen. Jung Józseffel együtt készítette el a gombai református templom építési tervét.

Résztvett a budaörsi középületek adatfelvételében is. (FI)

Halik Paula

Az *Irgalmas nővérek rend* első budaörsi főnöknője, egyben a leányiskola igazgatónője volt. Miután a község az 1880-as évek végén a Koronauradalomtól megvette – napjainkban a Posta használatában lévő – épülettömböt, azt az Irgalmas nővérek rendelkezésére bocsátotta. Ők az épület gazdasági részében a tantermeket alakították ki, lakórészében pedig berendezték zárdájukat. (FI)

Hamon, Joannes

Budai építőcsalád tagja volt. Apjánál Kristófnál, majd mostohaapjánál, Nőpauer Máténál tanult. Utóbbival együtt résztvett a Szent Anna-templom építésében, 1762-ig. Az 1780-as években a budaörsi plébánialak

bővítésén dolgozott, ahol mint városi építőmestert említik. Résztvett a budaörsi középületek adatfelvételében a XVIII. szd. második felében. (FI)

Hangos híradó

A község lakosait érintő közérdekű hirdetések közlésére szolgáló – a kisbíró dobolását helyettesítő – hangszórós hálózat. A település növekedéséhez igazítottan bővült és rendszeres éves karbantartást igényelve 1964-től 1988-ig működött. (KIG)

Hatvantulkos-hegy

A Törökugrató régi neve. (FI)

Helmár, Joannes

Az újratelepített Budaörs község első plébánosa. (FI)

Helly-féle kőkereszt

A csiki dombon, a hajdani Csík falu melletti út szélén áll a Helly-féle kőkereszt. Ezt a keresztet homokkőből faragták, rajta öntöttvasból készült Krisztussal. (FI)

Helytörténeti Gyűjtemény

A német nemzetiségi tájház megőrző ház – melyben a Weber-család lakott (Budapesti út 47. szám) – 1870 körül épült és 1900-ban nyerte el mai formáját. A település gazdapolgári életmódjának múltját mutatja be 1720-tól napjainkig. A Helytörténeti Gyűjtemény felavatására 1987. augusztus

tus 18-án került sor. A múzeális értékű dokumentumok és tárgyak közadakozásból kerültek a gyűjteménybe, melynek kialakulása az 1970-es években kezdődött. A gyűjtemény kiállítási anyagának átrendezése és kiegészítése, valamint tudományos feldolgozása 1991-ben Farkas Rozália muzeológus vezetésével megtörtént.

A Helytörténeti Gyűjtemény 1987-ben múzeumi működési engedélyt kapott és pályázati úton, 1992. április 1-jétől dr. Kovács József László lett a Helytörténeti Múzeum (Heimat Museum) igazgatója.

A múzeum első helyisége mindig időszaki kiállítást mutat be, onnan léphetünk be a korabeli sváb ház szobájába, ahol minden megtalálható, amire a családnak szüksége volt. A következő helyiség a nyitottkéményes konyha és a konyhai eszközök, a negyedik helyiségben dokumentumok, és azok fénymásolatai láthatók. Az ötödik helyiségben az 1946. évi kitelepítésről megmaradt emléktárgyak tekinthetők meg. (KIG)

Héderváry Ferenc

A középkori Horhi faluban lévő udvarház birtokosa az 1520-as évek elején Héderváry Ferenc volt. A család – amely a magyar történelemben jelentős szerepet játszott – II. Géza uralkodása alatt jött hazánkba. Héderváry Ferenc hatalmas birtokok fölött rendelkezett és a nándorfejérvári vár egyike kapitánya volt.

1521-ben a török támadást indított Magyarország ellen. A támadás hírére Héderváry Budára ment, hogy a vár védelmének költségeit megszerezze. Sikertelen tárgyalások után már vissza sem tért Nándorfehérvárra, mely időközben török kézre jutott.

A vár eleste után Héderváry Ferencet Nándorfehérvár hűtlen elhagyása miatt II. Lajos minden vagyonától megfosztotta. 1538. előtt halt meg. (FI)

Honfoglaláskori leletek a budaörsi Tüzkő-hegyről

A budaörsi Tüzkő-hegyen található Naphegy utcában a honfoglaláskori férfisir csaknem a hegy tetején, a meredek hegyoldalon került elő, mintegy 20-25 cm mélységből. A csontváz ÉNy-DK-i tájolású volt. A víz jobb karcsontja mellett bronz keresztvasú szablya volt, a többi lelet – veretes öv, tarsoly és tegez – pedig a csontváz bal oldalán helyezkedett el.

A férfisirtól 180 m-re – Ny-i irányban, ugyancsak honfoglaláskori – női sírra bukkantak a régészek. A sírokat Irásné Melis Katalin régész tárta fel. (4. kép) (FI)

Horhi

A középkorban virágzó község volt Budaörs jelenlegi területén, amely 1541 után lakatlanná vált. A falu helyének pontos meghatározását a török adóösszeírások tették lehetővé. 1546-ban és 1559-ben Budán írták össze Korcsolás Péter és a budai papok majorságaként, amelynek egyik oldala a „... város külső részével egy-egy oldal Kánya-puszta és Csun-puszta határával és egy oldala Eben nevű puszta (Törökbálint) határával szomszédos.”

1546-ban már ráják (paraszток) nélkül lett összeírva. Kis jövedelmű tímárbirtok volt 1500 akcse, illetve ettől kevesebb jövedelemmel, amely búzából, kevert gabonából és szénából tevődött össze. Az 1562. évi összeírásból derül ki, hogy ez a majorság Horhi-pusztán volt. A középkori Kána és Csót (Bp. XI., XXII. ker.) helyén fekvő puszták, valamint Eben egyértelművé te-

szik Horhi helyét, amelyről az 1580. évi defterből azt is megtudjuk, hogy Őrs közepében feküdt.

Gazdag régészeti anyag bizonyítja a falu folyamatos lakottságát a honfoglalástól a XVI. századig. Templomos hely volt, ennek igazolására több oklevél utal. (FI)

Horhi falu helye

Horhi falu helyének pontos meghatározását adja A budai szandzsák 1559. évi összeírása című kiadvány:

„*Korcsolás Petre és a budai papok majorsága Pir Mehmed és Musztafa kezén. A nevezett majorság egyik oldala a város külső részével, egy-egy oldala Kányapuszta és Csún-puszta határával és egy oldala Eben nevű puszta határával szomszédos.*” (FI)

Horhi gazdaságtörténeti adatai

1546-ban: „*Horhi puszta, ráják nélkül. A jövedelem a tizedekből: búzatized 10 kile, kevert tized 10 kile és szénatized 50 akcse*”.

1559-ben: „*Horhi puszta, ráják nélkül. Halil bég 1554. július 16-án kelt tapulevele szerint Sabán csausz kezén van. A jövedelem a tizedekből: búzatized 11 kile, kevert tized 4 kile és szénatized 36 szekér.*”

1562-ben: „*Horhi puszta, ráják nélkül. A jövedelem: búzatized 80 kile, kevert tized 35 kile, kender- és lentized 30 akcse, szénatized 300 akcse.*”

1580-ban: „*Csak a tímár-defterben fordul elő: jövedelme 300 akcse.*”

1590-ben: „*Horhi-puszta. Jövedelme tizedekből és legelőadóból: búzatized 5 kile, kevert tized 5 kile és legelőadó 175 akcse.*” (FI)

Hosszúréti-patak

Budaörs egyik jelentősebb vízfolyásának neve. Korábban a község szélső házait

több esetben elöntötte, részletes és végleges szabályozása 1975-ben valósult csak meg.

(KIG)

Hólerakóhelyek Budaörsön

A község kijelölt helyein lehetett csak lerakni a közterületekről vagy a lakóházak udvaraiból összegyűjtött havat. Ilyen hely volt pl. a Hosszúréti, a Máriavölgy, a Madárhegy és más településrészek kijelölt területe. (KIG)

Hölle-féle mozi

1925-ben Hölle Teofilné a községi előljárástól, mint tulajdonos mozi üzemeltetésére kért és kapott engedélyt. A budaörsi Fő utcai (ma Szabadság út) Rózsáné-féle házban alakította ki a mozi-termet. Az egykori mozi vetítőtermében működött később a budaörsi Háziipari Szövetkezet elektromos részlege. (KIG)

Hölle-féle pezsgógyár

1852-ben Hölle János Márton a mai Frank-tanyán beindította pezsgőborgyárát. A pezsgőt Hölle francia módszer szerint gyártotta. Különlegessége a Pannónia sect volt. A gyár 3000 m²-es területen működött, melyen két épület állott. A munkások között három nő is dolgozott. Évi termelési képessége 200 ezer palack pezsgő volt, amely a hazai piacokon kívül eljutott Ausztriába és Olaszországba is. (FI)

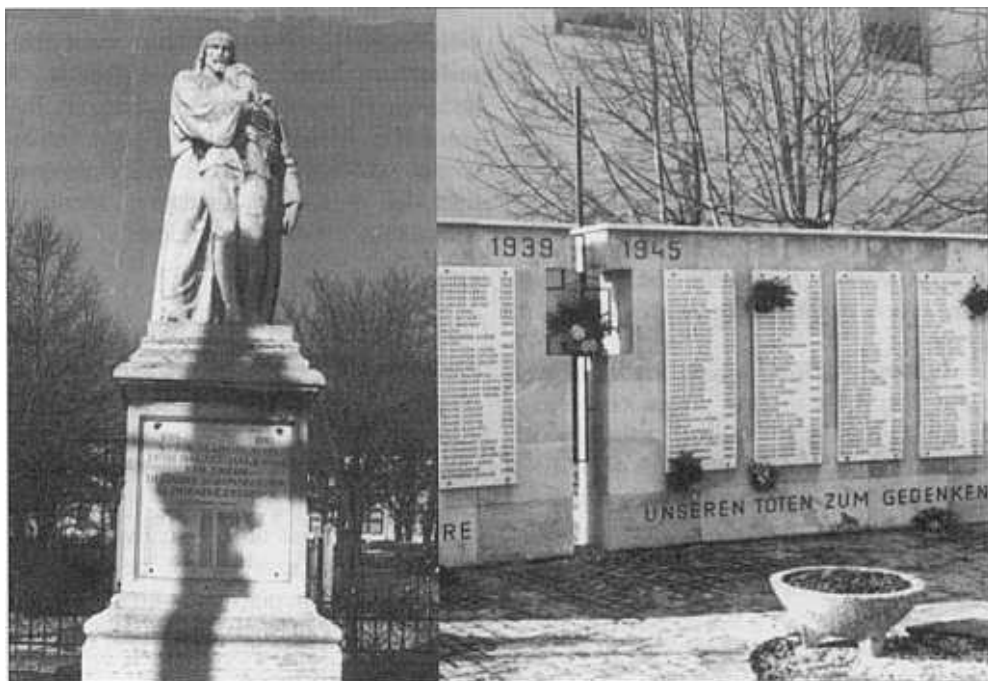
Hósi Emlékmű

A budaörsi templomkertben a II. világháború budaörsi illetőségű hósi halált halt katonáinak és polgári áldozatainak emlékére felállított emlékmű, mely az egykori és mai budaörsiek közadakozásából épült, a Hósi Emlékmű Alapítvány szervezésében.

Az emlékmű terveit a hajósi Schön József készítette, kivitelezését pedig Balassa György pilisvörösvári lakos végezte. A betonvázra helyezett emlékmű anyaga sütői mészkő, 6,5 m széles, 2 m magas és 40 cm-es falvastagsággal készült. Az emlékművön „1939-1945” és a „HALOTTAINK

EMLÉKÉRE – UNSERE TOTEN ZUM GEDENKEN” szövegek keretében olvasható a tizenhat fehér márványtáblába vésett 485 áldozat neve, közöttük tizenhat nő és egy gyermek. Az emlékművet 1992. június 21-én, Úrnapján avatták fel.

(KIG)

*Az I. és a II. világháborúban hősi halált halt
budaörsi lakosok emlékművei
a római katolikus templom kertjében*

I, J

Inpopulatiopatent

A török kiűzése után az elnéptelenedett ország újratelepítéséről hozott rendelet, amely szabályozta a telepítések módját. 1689-ben jelent meg. (FI)

Internálások Budaörsön

Budaörs község lakosai közül 1945 májusáig egyénileg internálták (kitelepítették, száműzték) a keresett és megtalált volt volksbundista vezetőket és tagokat, nyilas és SS-katonaszemélyeket. Az eredmény nem elégitette ki az akkori államhatalom képviselőit, ezért június 14-én az Úrnapi körmenet, majd a szeptember 10-én a kisbúcsú idején a budapesti XI. kerületi államrendőrség nyomozói és rendőrei közreműködésével nagyszabású razziát hajtottak végre. A körmeneten és a kisbúcsún résztvevő tömeget mindkét esetben körbezárták, majd a gyanúsnak ítélt személyeket – többségükben férfiakat – igazoltatás után kiemelték a sorból, összegyűjtötték őket, majd a razziák után elszállították őket az internálótáborok valamelyikébe.

Az első alkalommal 149 budaörsi, 8 buda-keszi és egy biai férfi, a második alkalommal összesen 579 fő, köztük Budaörsről 414 férfi, 5 nő és 6 gyermek, 61 törökbálinti, 47 zsámbéki és 46 máshonnan érkezett férfi begyűjtésére került sor. Az internálások embertelensége ellen csak Mindszenty József emelt szót 1945. október 15-én kiadott pásztorlevelében. Az internálásra vonatkozó hirdetemény kidobolásával a község

lakosainak tudomására hozták, hogy *„feljelentési kötelezettségük van a rejtőzködő vagy elmenekült, eldugott sváb személyek feladására, és ha annak nem tesznek eleget, vagy a hatóság tudomást szerez olyan esetről, az illetőre is internálás vár.”* (KIG)

Iparosok Budaörsön 1770-ben

Céhlegény: 2 kőműves. Céhen kívüli mester: 1 mézárós, 4 szabó, 2 takács, 5 varga, 1 csizmadia, 2 kovács, 2 ács, 1 asztalos, 6 pintér, 1 bognár, 1 chyrurgus (sebész), összesen 26 fő.

Céhmestert egyet sem jegyezték fel. (FI)

Iparosok Budaörsön a XIX. század második felében

Budaörsön mindig élénk ipari tevékenység folyt. A múlt század 70-es éveiben már számos kisiparos dolgozott. *„Iparos mintegy 100 mester van a községben: kovács, asztalos, ács, kőműves, kerékgyártó, esztergályos, kalapos, szücs, takács, csizmadia, cipész, lakatos, kötélgyártó, kádár.”* A kisiparosok legtöbbször csak a község lakossága részére végeztek munkát. (FI)

Iskola Budaörsön

Az 1720-ban újonnan telepített község lakói a templommal egyidejűleg iskolát is kezdtek építeni, amely minden valószínűség szerint a mai Esze Tamás utcai iskola

helyén állhatott. Kezdetben minden bizonynyal egytanítós iskola volt, bár nagyon korán megjelent egy másik tanító is, akit Ludi Lehrernek (Kistanítónak) neveztek.

(FI)

Iskola tervrajza (1779)

Számozott jelölések: 1) tanítói szoba és konyha – 2) lányok és fiúk tanterme – 3) kamra és pincelépcső, felette padláslépcső – 4) istálló, alatta pince – 5) két árnyékszék.

A tervrajzot készítette: Franz Xaver Gföller. (35. kép)

(FI)

Ismert bírók 1900-ig

1727 – Martin Schönle; 1730 – Christian Arnolt; 1733 – Martin Arnolt; 1736 – Martin Harnodel; 1738 – Leonardus Harnodel; 1744 – Andreas Winkler; 1745 – Petrus Zabos (esetleg Sipos, vagy Zipos); 1750 – Henricus Stahl; 1757 – Antonius Mishelberger; 1764 – Adamus Richtschaid; 1766 – Antonius Mischelberger; 1850 – Georg Ebner; 1885 – Frank István; 1889 – Ebner Mátyás.

(FI)

Ispotály Budaörsön

Érdekes adatot közöl a község egészségügyéről Vályi András műve. *Magyar Országnek leírása* (1796, Budán I. köt., valamint ugyanezen könyv második kötete 1799-es megjelenési dátummal). Az első kötet 338. oldalán olvashatók a következők Budaörs címszó alatt:

„Elegyes német falu Pest és Pilis Vármegyében, birtokosa a Királyi Kamara, fekszik Budától nem messze; nádon kívül minden javai, s hasznos piatza is lévén, első Osztálybéli.”

A második kötet 733. oldalán Örs, Buda Örs címszó alatt a következők olvashatók:

„Sváb falu Pest Várm. földes Ura a Kamara, lakosai katolikusok, fekszik Budához két kis mértföldnyire, határja közép-szerű, vagyonaikat és boraikat is könnyen eladhatják. Ispotálya is van, piatzok jó.”

Kiolvasható tehát, hogy a két dátum között a községben *ispotályt* rendeztek be, mely intézménynek a község szegényeiről, elesetteiről kellett gondoskodnia. Alkalmanként a kor színvonalán orvosi ellátást is biztosított a rászorulóknak.

(FI)

Jäger János Henrik

A Zichyek óbudai uradalmának építész, s egyben jeles kőfaragó mester volt. Budaörsre vonatkozóan fennmaradt 1766-ból való saját készítésű térképe.

(FI)

Jehova tanúi

A vallási felekezet budaörsi megjelenése az 1955/56-os évekre vezethető vissza annak ellenére, hogy a szektajellegre való hivatkozással 1989 júniusáig tiltott felekezet volt Magyarországon. A gyülekezet tagjai nem hisznek abban, hogy Jézus egyenlő az Atyával, ahogy azt a Szentháromságtan kimondja, hanem csak abban, hogy őt az Isten (Jehova) teremtette és alá van rendelve Istennek. Tagjai fegyvert nem fognak, de semmilyen erőszakrendszert nem támogatnak. Rendszeres összefüveteleik nem szertartásjellegűek, hanem az isteni nevelésre irányítják a figyelmet. A Károli-féle Bibliát használják vallásuk gyakorlásához. Munkájuk jellege egyrészt Jehova szándékának bejelentéséből, prédikálásból, másrészt tanítványaik képzéséből áll.

(KIG)

Jobbágyterhek Budaörsön Zichy Miklós és felesége idején

Budaörs 1765. január 1-jei *contractusa* alapján.

A contractus (szerződés) szerint a negyedtelkes jobbágyok cenzusa 4 forint, a házas zselléréké 2 forint, a házatlanoké 1 forint volt évente. A szőlők után a községben 1 forint hegyvámot szedett az uraság. A telkes jobbágyok esztendőnként 2 tyúkot, 2 kakast és 20 tojást, a házas zsellérek 2 tyúkot és 10 tojást adtak konyhai ajándékkul, ezenfelül minden tehéntől egy meszely vajjat. A kocsmá 1/4 évig volt a községé.

A budaörsiek robot-kötelezettségeit a szerződés a következőképpen szabta meg: A negyedtelkes évente 16, a házas zsellér 12, a házatlan zsellér 8 napot tartozott robotolni; ezen felül minden telkes jobbágy köteles volt egy napig urasági szénát, egy napig pedig allodiális gabonát behordani; a község tartozott a dézsmát elszállítani, s egyéb terményfuvarozást is végezni 12 jól fogatolt szekérral Budára vagy Óbudára; a robotnapokon felül leszüretelni az urasági szőlőket, egy préselő embert adni az uradalmi présházba, a bort a pincékhez és a pincéktől elszállítani.

Budaörs lakói a szerződésben megszabott ingyenmunkákon felül kötelesek voltak az uraság kívánságára a nagy nyári munkák idején a szerződésben megszabott bérért dolgozni.

Figyelemre méltó, hogy özvegy Zichy Miklósné a község contractusában szemrehányást tett a lakosoknak a megelőző években késedelmesen és hanyagul végzett robotért, s előírta, hogy Szent György és Szent Mihály nap között a robotra beosztottnak reggel fél 6-kor kell a munka helyszínén megjelenniük, aki késik, annak csak fél napot számítanak be, aki pedig teljesen elmulasztja a robotot, az ígás robot helyett 1 forint 15 krajcárt, a kézi robot helyett pedig 30 krajcárt fizet. Megjegyzendő, hogy amikor a lakosoknak az uraság számára a

robotnapokon felül bérért kellett dolgozniuk, az uradalom a teljes igával végzett egy napi szántásért vagy más munkáért 1 forintot, a kézi munkáért – a munka fajtájától függően – napi 9, 12, 15 vagy 18 krajcárt fizetett. A robot elmulasztása esetére kiszabott készpénzfizetés tehát büntetés jellegű volt. (FI)

Johann Leykovits

Budaörsi tisztartó (Hofrichter) volt gróf Bercsényi Miklós idejében. Irányítása alatt dolgoztak a mai *majorosgazdák* (alodiater, Meyer) a *majorosnék* (alodiatrix, Meyerin). Budaörsön mindkettő dolgozott. Hozzájuk tartoztak a béresek (boarius, Ochsenknecht), akikből általában négyen dolgoztak együtt, a különféle pásztorok és a juhászok. (FI)

Jókai Mór Budaörsön

Jókai Mór természet- és környezetszeretetét nyilvánította ki – különösen amikor a Sváb-hegyi nyaralóját felépítette, és onnan tett sétái között sűrűn látogatta a budaörsi svábokat –, hogy a kert- és szőlőkultúrájukat tanulmányozza. Jókai a kertjét így tette virágzóvá, ahol a díszfák és a rózsák mellett gyümölcsfák és szőlők kínálták termésüket. Dr. Mérő Jánossal együtt – aki barátja, egyben szomszédja és ügyvédháza is volt – megalapították a Svábhegyi Egyesületet. Munkásságuk alatt épült ki az a túristaut, mely a budapesti XII. kerületi Költő utcától Budaörsig vezet. (KIG)

Jókai Mór emléktábla

A Jókai Mór Művelődési Központ Szabadság út 26. sz. alatt található épületének falán elhelyezett márványtáblát 1994. március 15-én avatták fel. Az emléktáblán az író arcma bronzból, JÓKAI MÓR 1825—1904 felirattal és a márványlapba

véselt szöveggel látható: „A NÉVADÓ EMLÉKÉRE ÁLLITTATTA KÖZADOMÁNYBÓL BUDAÖRS POLGÁRSÁGA. 1994.” (KIG)

Jókai Mór mellszobra Budaörsön

A Jókai Mór Művelődési Központ aulájában 1993. június 4-én, Jókai Mór munkássága kezdetének 150. jubileumi évfordulóján az író bronzból készült mellszobrát Wittinghoff Tamás polgármester és dr. Tardy János helyettes államtitkár leplezték le. A mellszobor ma is ott látható. (KIG)

Jókai Mór Művelődési Központ

A Szabadság út 26. sz. alatt található épület a teljes rekonstrukcióját követően nyerte el mai formáját. A Művelődési Ház 1984. március 14-én, Jókai Mór nevét választva, névfelvételi ünnepség keretében nyílt meg. 1990-től Jókai Mór Művelődési Központként ismert, gazdag művészeti és kulturális élet színtere, s egyben a város nagyobb jelentőségű rendezvényeinek a helyszíne. (54. oldal) (KIG)

Jókai Napok Budaörsön

Első alkalommal 1993. március 12-19 között került sorra a Jókai Mór Művelődési központban. Azóta minden évben megrendezik. (KIG)

Jókívánságmondás

Az új esztendő kezdetén a település lakosai szerencsekívánságokkal telített mondókákkal, több szakaszból álló versekkel köszöntötték egymást. Különösen a fiatalok igyekeztek elsők lenni, mert a jókívánságok elmondása egy kis zsebpénzt, illetve néhány korty bort vagy pálinkát jelentett számukra. A rokon gyerekek pénzt vagy édességet kaptak ajándékba. (KIG)

Juhakol Budaörsön

A régi juhakol Budaörsön, amelyet a dohánykészítő árendátor (bérlő) birtokolt, és istállónak használta. (FI)

Juhász-féle cukrászda

A település egykori közkedvelt cukrászdája. Tulajdonosa, Juhász József cukrász kisiparos saját cukrászipari termékeiből 1975-ben önálló kiállítást rendezett. Budaörs ipartörténetében ez volt az első, cukrászkészítményeket bemutató önálló szakipari kiállítás, amelyet a budaörsi Művelődési Házban rendeztek meg. (KIG)

Juhtenyésztés Budaörsön a XVIII. században

„A nemesítésre legjótékonyabb befolyással volt az óbudai koronauradalomnak Buda-Eörsön megtelepített igaz spanyol eredetű főkája, melly Marcopaiból tétetett ide. Ez a nyáj egyenesen Spanyolországból hajtattott be még Mária Terézia alatt, s az eskurial faj innen terjedt el a monarchia többi részébe.” – írja könyvében Fényes Elek.

(FI)

K

Kabarok (Buda)Örsön

Maga a szó lázadót jelent. A kabarok (kovárok) vegyes eredetű néptörzsedékek csoportja, amely kazárokból és más, a kazár birodalom ellen a IX. század elején fellázadt népekből (alánok, kálizok, bolgár-törökök stb.) alakult ki. Minthogy a magyarság ezzel egyidőben lazította függését a kazár központi hatalomtól, náluk találtak menedéket. A kabarokat, illetve három törzsüket a magyarság szervezte egy törzsszé, s ettől kezdve ők is erősítették a magyarság fegyveres erejét. A kabarok három törzse közül az egyik az Örs törzs volt. A kabarok a XI. század végére beolvadtak a magyarságba.

Hogyan bizonyítható a kabarok jelenléte Örsön? Az első adat városunk nevére vonatkozik: Örs kabar törzsnév. Alapjául az ötörök Ursi személynév szolgál. A magyar és a kabar törzsnévvel jelzett falvak már Szent István okleveleiben előfordulnak. Egyértelmű, hogy igen korai, már a X. században létezett településekről van szó. E települések törzsi neveiket kimutathatóan nem a bennük élt köznépről, hanem az ott lakó vitézekről kapták, ami arra utal, hogy a törzsi tudat fenntartását főként a törzsfők kísérete volt hivatva ápolni. A törzsi helynévvel jelzett falvakban jelen van az a „harcos jobbágy” réteg, amely a későbbi időben a várbirtokokon várjobbágy, az egyházi birtokokon praediális nemes képében jelenik meg. Magyarországon egyedül ez a

réteg és a lófő tisztséget viselő ágak neveztek magukat de genere, illetve nem és ág szóval.

A tudomány igazolta tehát, hogy a X. században letelepített katonai kíséret falvai ezek; azé a kíséreté, amely Szent István törvényeiben mint középréteg, miles szerepel. Nagy részük nem kísérte állandóan a fejedelmet. Közülük a jobbágyurak saját falvaikban a harcos jobbágyok a fejedelem által számukra kijelölt falvakban rendelkeztek állandó szálláshellyel. A letelepítés és ellátás 2-3-5 szolgagazdaságra alapozott stabilitása lényeges mozzanata volt az állandó fejedelmi haderő kialakításának. A letelepített harcos jobbágy a helyi, más törzsbeli, esetleg más etnikumú lakosság elnyomására szolgált. (2. kép) (FD)

Kamaraerdő a XVIII-XIX. században

Kamaraerdő újkori történetét kutatva kiderült, hogy csak kevésen múltott, hogy nem Kamaraerdő lett Pest és Buda „vigalmi negyede”.

A török hódoltság után a rácok, majd a németek itt is felújították a mezőgazdasági kultúrát, de nagy területet birtokoltak itt az akkori pesti és budai polgárok is. Vendégfogadók épültek. Különösen fellendült az ide látogatók száma az addig Nagyszombat városban működött egyetem Budára költözésével. Az itt tanuló ifjúság előszeretettel töltötte idejét a Kamaraerdőben.

A Kamaraerdő név 1702. augusztus 8-án tűnt fel először, a budai telekhivatali könyv-

ben. A budai határban a Péterhegy mögött és a székesfehérvári országút mellett fekvő völgyet – mint a Kamara tulajdonául fenn tartott rétet – a kamarai szolgálatban álló huszárok kapták meg kaszálónak.

A XVIII. század végére tehát Kamaraerdő a polgárság kedvelt kirándulólhelyévé vált. Mikor Alvinczy tábornok 1784 nyarán évi 200 forintért bérbe akarta venni oly módon, hogy az erdőben kirándulók szabadon járhasanak és csupán a vadászattól tiltassanak el, a választott polgárság ellenzte azt.

Ezzel szemben a budai városi tanács 1784. július 7-én a Helytartótanácshoz intézett felterjesztésében mellette nyilatkozott. A Helytartótanács 1784. augusztus 2-án kelt leiratában a döntést elhalasztotta; követelte azonban, hogy a város emeltessen ott alkalmas faépületet, ahol a kirándulók ételt és italt kaphassanak. A budai városi tanács 1784. szeptember 1-jén megismételte bérbeadási javaslatát és közölte, hogy már található ott ilyen épület. A Helytartótanács ennek ellenére díszesebb épület emelését sürgette. A vendégfogadó 1787-re elkészült. 1788. május 1-től Rath József bérelte évi 60 forintért, kinek bor- és sörmérési joga is volt. 1795-ig volt az övé a bérleti jog. A jó forgalomra mi sem jellemzőbb, minthogy 1792-től már évi 101 forint volt a megemelt bérleti díj. 1795-től Orczy Mihály az új bérlő, aki ezért évi 155 forintot fizetett.

Az 1830-as évektől az erdő értékesítésével és egy villatelep kialakításával kezdtek itt foglalkozni, amit az 1830. október 23-án tartott gazdasági bizottsági ülésen vitattak meg, miszerint a területet hatholddas parcellákban értékesíteni kellene. Elsősorban pesti vevőkre számítottak, hiszen a vendégfogadót is főként ők látogatták.

1831. június 13-án a város a terv mellett foglalt állást. A résztvevők alacsony száma miatt azonban az ülést meg kellett ismételni. 1831. június 17-én viszont már a terv ellen szavazott a testület. A tervet gróf Széchenyi István is támogatta. Végül is a több oldalról támogatott javaslatra a választott polgárság 1838. február 23-án adta áldását.

Az idő közben múlt, és az egykori „vigalmi negyed” kezdett elnéptelenedni. Az 1843. szeptember 7-i árverésen egyetlen vevő sem jelentkezett az itt meghirdetett telkek vételére. Az árveréseket beszüntették.

Az idő túllépett Kamaraerdőn. Az érdeklődés a Svábhegy felé fordult. 1859-ben írta Hunfalvy Pál, hogy Kamaraerdőt kevesen látogatják, emiatt az ottani vendéglőt mint elhagyottat említi. Haeufler 1854-ben csupán Kappel nagykereskedő nyaralóiról tudott ezen a tájon. (FI)

Kamaraerdő nevének eredete

Valószínűleg a Kánai erdő nevét fordították a beköltöző svábok a XVIII. században Kanaer Waldra, ezt értelmesíthették névetimológiáival Kammerwaldra, és ennek magyarra való visszafordítása révén keletkezhetett a Kamaraerdő elnevezés. (FI)

Kaptárkövek és kaptárfülkék

Budaörs és Budakeszi között a Kecshegy északi lejtőjén kiugró dolomitszikla áll, amelyben a fülkék találhatóak. A 60 m hosszú, kelet-nyugati irányban húzódó hatalmas sziklatömbön kilenc kaptárfülke található igen rossz állapotban. Halaváts Gyula fedezte fel őket a múlt század végén.

Kaptárköveknek nevezzük az olyan természetes kőzetből álló, váltakozó magasságú, 1-16 méterre a terepből kiálló sziklavonulatot, sziklaereszt, kúpot vagy ettől eltérő alakulatokat, amelyeken mesterségesen kialakított, váltakozó nagyságú fülkéket, mélyedéseket találunk.

A kaptárfülkék szerepét, funkcióját a mai napig nem fejtették meg véglegesen. A legújabb adatok leginkább azt látszanak igazolni, hogy ősi pogány és keresztény vallási célokat szolgáltak.

Pest megyében több helyen található kaptárkövek, kaptárfülkék (Budai hegység, Érd és környéke, Visegrád stb.). (FI)

Katonai emlékek Budaörsön

1. A budaörsi csata emléktáblája – 2. Az I. világháború hősi halottainak emlékműve – 3. 1956-os emléktáblák - 4. II. világháborús Hősi Emlékmű – 5. Szovjet Hősi Emlékmű – 6. Magyar-német katonatemető. (KIG)

Katonai helyőrség Budaörsön

A Magyar Néphadseregnek a községbe telepített postai kábelépítő műszaki zászlóalj, 1964. április 25-én alakult meg a Posta és Távközlési Minisztérium szakirányításával és a Magyar Néphadsereg Hátországvédelmi Parancsnokság építő- és műszaki alakulatai szervezetében.

Az MN 6050 fedőszámú alakulat a Csata utca 1. sz. alatti területrészen kialakított laktanyában került elhelyezésre. A zászlóalj személyi állománya a népgazdaság érdekében teljesített katonai szolgálati feladataik ellátása mellett szervezeten vett részt a község (nagyközség, város) közle-

tében. Rendszeres résztvevői voltak a helyi ünnepségeknek, az ifjúsági mozgalom különböző rendezvényeinek. Jelentős társadalmi munkát végeztek a település érdekében, mint pl. a Szabadság úti árokrendszer kialakításakor a betonozási munkákban.

Az alakulat 1977. 10. 29-én a budapesti Posta Kábelüzem dolgozóitól csapatzászlót kapott, melyet a honvédelmi miniszter képviselőjében Darányi Miklós vezérőrnagy adott át. A műszaki zászlóalj munkateljesítményének legnagyobb szakmai elismerését jelentette az a jubileumi emlékHzászló, melyet számukra a Posta elnöke adományozott 1985-ben. Az alakulatot 1991-ben megszüntették, amelynek utolsó parancsnoka Tokaji Géza honvéd alezredes volt. A laktanyakomplexumot további hasznosításra a Honvédelmi Minisztériumtól a MATÁV Rt. vette át. (KIG)

Kálvária

A Kálvária-dombon áll. Egy 1766-os térképen már feltüntették „*Mons Calvaria*” felirattal. Maga a domb és az építményegyüttes az akkori Budaörs községhatárán helyezkedett el. A domb aljában kápolna állott, melytől spirálisan indult a keresztút a hegytetőn álló feszületig, amely barokk stílusú alapon áll. A feszülettől jobbra a Fájdalmas Szűz, balra Bűnbánó Magdolna puha mészkőből faragott barokk szobra állt. A keresztút építését 1821-ben kezdte meg a római katolikus egyházközség, teljes befejezése 1851-ben történt meg.

A stációk fülkéiben egy-egy szép, a stációra vonatkozó relief volt elhelyezve. Mára a reliefekből nem maradt semmi, a stációk közül majdnem mindegyik eltűnt. A

Kálvária felújítására jött létre a Budaörsért Alapítvány, amely támogatásával a helyreállítási munkák már megkezdődtek. **(FI)**

Kálvária-dombi kápolna

A Kálvária-domb lábánál állt. Kreis Jakab építtette 1817-ben, mára teljesen szét-hordták. **(FI)**

Kána falu

A mai Kamaraerdő területén egykor volt település. A kánai apátság jobbágyfaluja. A kánai apátság e javadalma a XV. század végén a budavári Nagyboldogasszony-templom plébánosának a kezére jutott. Maga Kána falu lakossága ebben az időben már kipusztult, 1412-ből már csak egy kánai születésű óbudai apácáról maradt fenn adat. A pusztásodáshoz itt is hozzájárulhattak a szőlők, amelyek a XIV-XV. században a városi polgárok kezén voltak.

(FI)

Kánai kolostor

A kánai bencés monostort 1140-1150 táján Becse-Gergely nembeli Apa comes alapította. A monostor birtokai a mai Kamaraerdő környékén, az akkori Nevegy szomszédságában voltak. Egyes feltételezések szerint Horhi falu a kolostor jobbágyfaluja volt 1300-ig, annak első okleveles említéséig.

(FI)

Kápolna

A kápolna istentiszteletre szolgáló kisebb helyiség, neve eredetileg annak a köpenynek a felét jelentette (*capella*), amely Szent Mártoné volt, s amelyet megosztott egy koldussal. A frank uralkodók ezt ereklyeként tisztelték, s már a VII.szdban külön épületben őrizték, amelynek neve a köpeny után maga is capella volt.

(FI)

Károly király út

A korábbi Marx Károly út nevét önkormányzati határozat alapján 1991. október 16-tól megszüntették, és a budaörsi csatából vesztes félként távozó IV. Károly magyar király emlékére Károly király útra változtatták. **(KIG)**

Kechkegyvrs

Budaörsöt 1282-ben „*villa Kechkegyvrs*” néven említi egy oklevél a telki apátsággal kapcsolatban.

„*Erzsébet királyné megerősíti, hogy a Telky-i Szent István monostor apátja, János a Kechkegyvrs falu területén lévő Peslev hegyen egy szőlőt, amely határos Izsép fiainak, Fabiannak és Demeternek, valamint Perk fia Jakabnak szőlőjével, a buda-alsóvárosi Sink fia Pálnak 3 1/2 márkáért eladja. Az eladásnál jelen volt Lampert kurialista, Krachyn, Mogh és Lőrinc fia Péter jobbágyok.*” **(FI)**

Keresztelőkút

A római katolikus templomban található. Piszkei vörös márványból faragott orsós talapzaton áll. Vörös márványt utánzó, részben aranyozott és faragott fa kútházán ajtók találhatóak, tetején aranyozott facsoport: „*Jézus keresztelése*” látható. **(FI)**

Kettős adóztatás

A török korban a Buda környéki falvak – többek között Budaörs is – török részről kincstári birtok, szultáni vagy beglerbégi házbirtok lett.

A területéről azonban a magyar földesúr sem mondott le. A kincstár azon a címen, hogy e helységek korábban a budai vagy a visegrádi királyi várnak szolgáltak, igényt tartott adójukra. Az I. Ferdinánd által kötött béke alapján a későbbi óbudai urada-

lom területén a török uralomnak szinte a legelső éveitől kezdve, egészen Buda visszavívásáig érvényesült a kettős földbirtoklás és a vele járó kettős adóztatás. A Buda környéki helységeket magyar részről először a királyi kézen maradt Tata várához rendelték, majd annak eleste után Komárom várához. A komáromi Burggraf számításai szerint helységeink a pénzadót először 1569-ben fizették a komáromi uradalomnak, a robotot azonban továbbra is az időközben visszafoglalt tatai vár számára teljesítették. (FI)

Kile

Török kori súlymérték. 1 kile = 30 kg. (FI)

Királypuccs

IV. Károly király 1921 októberében történt második visszatérése a hatalom fegyveres visszaszerzése céljából és a budaörsi csatával befejeződött esemény összefoglaló elnevezése. A csatavesztést követően a királyt családjával együtt Madeira szigetére száműzték, ahol 1922-ben Spanyolországban elhalálozott. (KIG)

Kis Turbál

Torbágy egykori neve, napjainkban Biatorbágy része. (FI)

Kisebb búcsú

A Kő-hegyi kápolna felszentelési ünnepén egy napig tartó búcsút neveztek így, amely minden évben szeptember 8-a, Szűz Mária születésnapja utáni vasárnapra esett. Ezen a napon a kápolnához is körmenet indult, és ott tartották meg a nagymisét. (KIG)

Kisbíró

A falusi doboló másik elnevezése. (KIG)

Kneidinger András

Kamarai térképész volt. 1760 és 1779 között az ország különböző területein dolgozott. 1777/78-ban az Óbudai uradalomban tevékenykedett, amelyhez Budaörs is tartozott. Egy-egy helységről többféle térképet készített: az egyik az úrbérrendezés előtti állapotot mutatta be – ezeket nem saját felmérése, hanem Coroni Sámuel 1767-ben készített térképei alapján –, a másik az úrbérrendezést követő állapotokat rögzítette. (OL. Kamarai térképek N°. 830., OL Kamarai térképek N° 33-38., 40., 41., 43-46.) (41. kép) (FI)

Korcsolás Péter

1546-ban és 1559-ben a török adóösszeírások Budánál említik Korcsolás Péter és a budai papok majorságát, amelynek egyik oldala „a város külső részével, egy-egy oldala Kánya-pusztá és Csún-pusztá határával, és egy oldala Eben-pusztá (Török-bálint) határával szomszédos.” Az 1562-es összeírásból kiderül, hogy ez a majorság Horhi-pusztá (ma Kamaraerdő egy része) volt. Birtokosai között szerepel Korcsolás Péter, aki 1541-ig Buda török kézre kerüléséig budai tanácsos volt. (FI)

Köszönő levél Budaörs lakóitól gróf Karancs-berényi Berényi Erzsébethez (1765-ből)

„Ő Exelenciája és nagyméltóságú Karancs-berényi Berényi grófnőnek az elhunyt nagyméltóságú, Istenben nyugvó vásonkői Zichy Miklós gróf özvegyének, a mi legkegyesebb asszonyunknak, alázatos tisztelettel Buda-Eörs község.

Nagyméltóságú Nagyasszonyunk mindig kegyes volt alázatos cselédeihez, akiket gazdagon gyarapodni engedett, akit mi

alázatosan tisztelünk és abban a reményben élünk, hogy továbbra is így lesz majd, de most azt kell tapasztalnunk, hogy védelmét, melyett alattvalóinak eddig nyújtott, tovább már nem nyerhetjük, mivel új uraságnak lettünk alattvalói.

Így, Nagyméltóságú Grófnő, újból kifejezzük legmélyebb hálánkat. Hálásak leszünk életünk végéig, dicsérni fogjuk, soha el nem múló köszönetet mondunk.

Nagyméltóságú Grófnőnek alázatos és engedelmes

Buda-Eörs község” (FI)

„Köszöntő-szobor”

Budaörs legkorábbi írásos említésének 750. évfordulójára emlékeztető, művészien megformált női alakot ábrázol. A kezében a „750 ÉV” felíratú táblát tartó nő szoboralakja Bajnok Béla szobrászművész alkotása. A Városháza háromemeletes épületét övező parkban található. Felavatására 1985. április 1-jén ünnepélyes keretek között került sor. Az avatóbeszédet dr. Fehérvári János, a Városi Tanács elnöke tartotta, aki hosszasan méltatta a Budaörs név első említésének idejétől eltelt 750 esztendő küzdelmekben és eredményekben gazdag történetét. (35. oldal) **(KIG)**

Középkori falvak Budaörs környékén

Áronföldre, Nevegy, Kemece, Kána, Felkesz, Alkesz, Sasad, Eben, Torbágy.

(FI)

Községháza

A Fő utca (Szabadság út) 18. szám alatt található, a XIX. század közepén épült volt uradalmi kocsmá és vendégfogadó épületében működött egy évszázadon keresztül Budaörs község egykori előljárósága. A községháza elköltöztetését követően az épü-

letekben óvodát létesítettek, amely ma is működik.

(KIG)

Községi lövészek

A községi lövészek kialakult hagyományának pontos kezdő időpontja nem ismert. A XIX.sz.d. utolsó negyedéből már szórványos adatokkal rendelkezünk. A község együttesét jellemző, azt összefogó és olyan hagyományt őriz, melyben a falu sorozott és katonai szolgálatra alkalmasnak tartott *rekrutái*, ritkább esetben egy-egy baráti társaság egy pincében elbújva és demokratikusan maguk közül, a legjobb 13 főt választották ki. Nős, özvegy vagy elvált férfi nem lehetett a lövészek között. A *lövészek* (Schützen) „közszolgálata” mindig rövidebb vagy hosszabb időszakra szólt, általában és attól függően, hogy a sorozástól a bevonulásig mennyi idő volt hátra. A lövészek által megválasztott *főlövész* (Vorschütz) lett a lövészek parancsnoka (ein Kommandant).

Feladataik a faluközösség együttes rendezvényeinek – vallási vagy világi eseménytől függően – a kialakult hagyományok szerint oszlottak meg, melyet mindenki ismert és maradéktalanul betartott. Így a lövészek rendfenntartó szerepe visszafejlődött, elsorvadt. „Bebetésükre”, azaz szolgálatba lépésükre Újévkor, Húsvétkor, Pünkösdkor, „Nagy”- és a „Kisebb” búcsúk vasárnapján a kora reggeli órákban a háromszori *üdvölvések* leadására, valamint a körmenetek kísérete alatt került sor. A lövészek minden esetben a főlövész utasításait követték, aki arról mindig jelentést adott a község előljárójának vagy a plébánosnak.

A kiképzés megszervezése a parancsnok feladata volt. Kiemelt szereplés várt rájuk Húsvétkor, amikor Nagypéntektől a feltá-

madási szertartás kezdetéig, amikor szent-ségimádás volt a templom egyik, kijáratí mélyedésében kialakított szent sirmál, ahol kalapjukon elhelyezett virágcsokorra helyezett kék szalaggal díszítetten, két lövész állt díszőrséget - óránkénti váltással. Úrnapján, a szentmise kezdetén már nem volt őrtállás, a lövészek a templom bejáratának főhomlokzata előtt, kettes sorban, lábhoz tett puskával és arccal a templomajtó felé fordulva várakoztak.

A főlövész, a parancsnok részt vett az ünnepi szentmisén, aki az evangélium felolvasásakor kiment a templomajtóba, a puskák töltését elrendelte és úrfelmutatáskor kardvezénylettel kiadta a „*Salut!*” (Üdvözlés!) vezényszót, melyre a tizenkét lövész egyszerre és egymásután három lövést adott le. A lövés után lecserélték a kalapjukon a kék szalagot pirosra, majd a feltámadási körmenethez csatlakoztak úgy, hogy a főlövész a baldachin előtt haladt, és a lövészek azt kísérve, annak két oldalán 6-6 lövész „Szijsra!” helyzetben lévő puskával, egyes oszlopmenetben lépkedtek. Ruházatuk fekete és ünnepi, kalap, zeke (Janker) keskeny bársony gallérral, szűk szárú csizmanadrág az ahhoz illő szűk szárú csizmával.

A lövészek igen híressé vált díszje volt a kalapjuk hátsó felére erősített, igen gondosan, fáradságos munkával és költséget nem kímélően elkészített csokor. Ez volt a „*Buschen*”, mely sok színes viaszgyöngyből és viaszvirágból készült csokor volt, de díszítését még az életfa, a tuja ágaival is kiegészítették. (59. oldal) (KIG)

Községi szolgák

Budaörs község elöljáróságán alkalmazott személyzet: a kisbíró és a két hajdú.

(KIG)

Kő-hegy

A várost övező hegykoszorú középpontjában felmagasodó, 235 m magas kopár hegy. Anyaga dolomit, tetején szél, eső és jég által formált sziklák láthatók, amelyekben barlangok találhatóak. Budaörs több vallási eseménye és építménye kapcsolódik e helyhez. (Passió-játékok, Wendler-kápolna, kereszt stb.) (52. oldal) (FI)

Kő-hegyi kápolna

A Budaörs központjában lévő Kő-hegyen állt.

A kápolnát Wendler Ferenc, a „*kő-hegyi remete*” építtette 1855-ben. Istenfélő ember volt, aki álmában gyakran látta Szűz Máriát. 1847-ben, Péter-Pál napján azt álmodta, hogy a Kő-hegyen egy csipkeborkor előtt ásott, és egyszerre minden nyíló rózsából Mária mosolygott felé, és minden rózsza levelére ez volt írva: „Én vagyok a Szeplőtelenül Fogantatott.”

1854. december 3-án a Kő-hegyre ment és megjelölte a helyet. „*Itt emléket állítok Máriának!*” – mondta. A következő tavaszon a rokonok és az ismerősök segítségével munkához láttak. Először utat építettek, mert oda még a vizet is úgy kellett felhordaniuk.

Brunner János plébános 1855. május 5-én helyezte el a kis kápolna alapkövét. IX. Pius pápa szobrot küldött a felszenteléshez, mely Máriát ábrázolta 12 csillaggal. 1855. október 15-én avatták fel a kápolnát, amely egy idő után kegyhellyé vált. A hívek ezrei keresték fel. A kő-hegyi kápolna körülbelül kilencven évig állott a hegytetőn. Köveit a II. világháború után széthordták. (14. kép) (FI)

Kő-hegyi kereszt

A Kő-hegyen évtizedeken keresztül állott a kereszt. Az 1940-es évek végén – mint klerikális szimbólumot – eltüntették onnan. Megvalósulása, újbóli felállítása közadakozásból történt, melynek avatási ünnepségét 1995. június 17-én tartották, több száz fős tömeg jelenlétében. (KIG)

KURIR-autóbuszok

A fővárost Budaörsrel összekötő KURIR-autóbuszok járata egy sváci magánvállalkozás keretében indult meg 1929-ben, a budapesti Várház tértől a budaörsi Új utcáig (a mai Kisfaludy utca) terjedő útvonalon. A budaörsi végállomásról kiindulva a KURIR Rt. a község lakosai részére alkalmanként bel- és külföldi társasutakat is szervezett. Az 1940-es évek elején tevékenységét beszüntette. (KIG)

Kurszán kende (? – 904)

A honfoglaló magyarok egyik vezető méltósága volt. Kurszán (Cusa, Chussal,

Chusdal, Cussal) kende birtoka volt közvetlenül a honfoglalás után Órs.

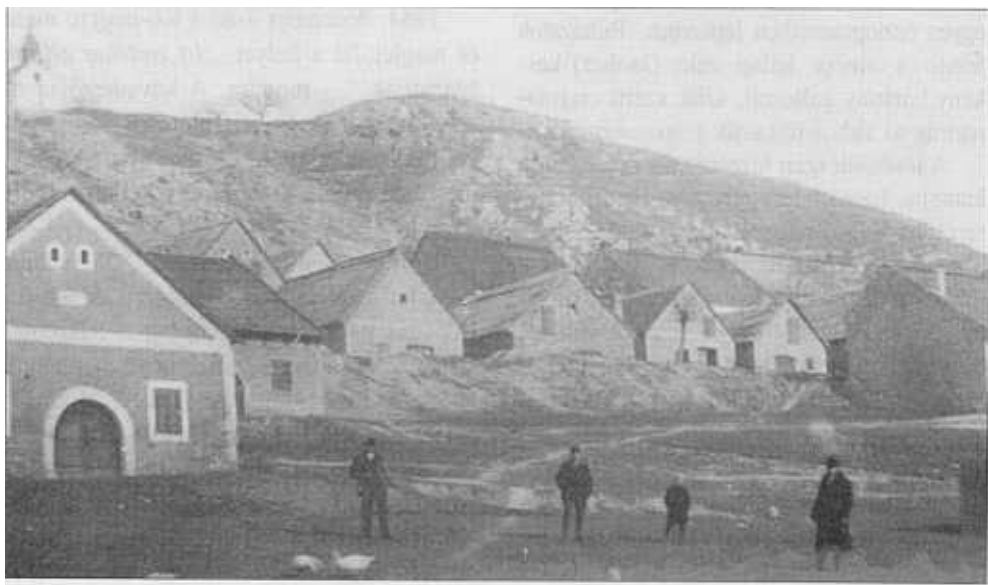
Halála után törzsét áttelepítették az ország északkeleti részére, bár a nemzetség jelentős birtokkal rendelkezett a kora középkorban Pilis és Pest megyében. (6. kép) (FI)

Kutak Budaörsön

A hajdani legeltető állattenyésztéshez sok kút kellett. Ezek nagy része néhány éve még megvolt. Az állattenyésztést szolgáló közkutaknak nevük is volt: *Hutwát Brunna*, *Dreimandl Brunna*, *Oksn Brunna*, *Ross Brunna*, *Khua Brunna*, *Herrschofts Brunna*, *Hoida Brunna*, *Gas Brunna*, *Schof Brunna*, *Schof Prindl*, *Spozn Brunna stb.* A természetközeli kirakott kutak mind 2 méter átmérőjűek voltak. A kutak egyik oldalán fából készült itatóvályu volt. A kutak kávája is fából készült. Eredetileg mind gémeskút volt. A kutakat a Zichyek készítették. Az egykori kutak egyikének maradványai a Budakeszi úton ma is megtalálhatók.

(44. oldal)

(FI)

A Kő-hegy a kápolnával

L, LY

Lelkészlak Budaörsön

A Budaörsön található, teljesen dűledező lelkészlak alaprajza. A pirossal húzott körbefutó vonal mutatja az új paplak elhelyezését.

A tervrajzba írt jelölések:

Balról jobbra: – Ló- és tehénistálló – Udvar – Kocsiszín és préspajta – Pincelépcső – Kapu – Kert – A pap úr szobája – Előszoba – Az árvák kamrája – A konyha – A cselédek szobája.

A tervrajz készítői Anton Joseph Oeschner kőművesmester és Franz Xaver Hacker ácsmester. (23. kép) (FI)

Lelkigyakorlatok Budaörsön

A lelkigyakorlatot Budaörsön az Irgalmas nővérek rendje honosította meg. Azokat eleinte a piliscsabai lazaristák tartották, később Bécsből érkeztek az előadók. (FI)

Leventecsoport Budaörsön

Budaörs községben a fiúiskolában csak fiú leventecsoport volt. Csermely Géza tanító, levente főoktató a sportlehetőségeket a harmincas évek végén atlétikával bővítette ki. A megyei versenyekre eljutott és ott jó eredményeket elérők közül kiemelkedett 100 m-es síkfutásban, magas- és távolugrásban Albecker Benedek, rövidtávfutásban (200 m és 400 m) pedig Winkler János.

(KIG)

Loruskó József

Orvos. 1842-ben jegyezték fel, hogy a faluban működött. (FI)

Lövészek Budaörsön

A lövészek csapata 13 főből állt. A vezénylőt „Vorschütz”-nek (előlövész, elsőlövész) nevezték. Egyenruhájuk: fekete kabát bársony gallérral, vitézköütéses fekete nadrág, csizma, bokrétás fekete kalap, nagypénteken és nagyszombaton kék, illetve Húsvéttól Úrnapjáig piros szalaggal. Ünnepeles alkalmakkor ők szolgáltatták a díszőrséget. Úrnapjáig minden vasánap és ünnepnapon a nagymise idején a templom előtt álltak. Evangéliumkor, Úrfelmutatáskor és áldáskor egy-egy díszlövést adtak le. A mise után a sekrestye elé vonultak és megvárták a plébánost, akinek a „Vorschütz” ezt jelentte: „*Herr Hochwürden, wir haben den Ehrendienst verrichtet!*” – azaz: „*Plébános úr, a ránk bízott munkát elvégeztük!*” Délután, a vecsernye idején ismét a templom előtt álltak. Utána megint a sekrestye elé vonultak és megvárták a plébánost, aki ha áthaladt soraik között, tisztelőre egy díszlövés dördült el, a rezesbanda pedig rázendített. (59. oldal)

(FI)

Lövészek puskája

1867M. 11 mm-es Werndl egylövetű hátultöltő karabély, melynek gerendelyzárás szerkezete volt. Fő alkatrésze a csőtengely irányában, a csőhöz tartozó tokban elfordítható hengeres kiképzésű gerendely, amelynek palástját a törltőhorony szakította meg. Az ütőszeg a zártömbön haladt ke-

resztül, az elsütés a kakassal történt, mint a csappantyús előltöltő puskáknál. A töltény hossza 74 mm, a lövedék tömege 28 g és a kezdősebessége 436 m/sec. A lövészek a bevetésükkor csak gyakorló (vak) töltényt használtak. Hordmódja: háton viselhető fegyver, ezért a puskaszíj foglалványkarikái a fegyveren oldalt vannak. (KIG)

Lyra Dalkör

Vezetője Szakály Mátýás. A kórus célja, hogy a már-már feledésbe merült, a környékbeli községekben, valamint Budaörsön a kitelepítés előtt énekelt népdalkincset megőrizték az utókor számára.

A kórus alapításának éve megbízható adatok alapján 1912. A világháború ideje alatt szünetelt a működése, majd 1919-ből való a következő adat arról, hogy a kórus újjáalakult. Alapítója Clementis László iskolaigazgató, kántortanító; tagjai földmű-

vesek, munkások, iparosok voltak, akiket a német nyelven történő éneklés és a színjátszás vonzott.

A 20-as évek elején Szakály Mátýás iskolaigazgató, a kórus jelenlegi vezetőjének édesapja a Lyra Dalkör keretén belül színjátszó csoportot alapított. Abban az időben főleg környékbeli rendezvényeken szerepeltek.

A 30-as évek közepétől a dalkör tagjából alakult színjátszó csoportot Bató Géza tanító vezette. Az ő nevéhez fűződik a híres Passió-játékok rendezése.

Az 1940-es évektől a háborús helyzet nem kedvezett a dalkörben kialakult szellemiségnek, és ezért kénytelenek voltak felüggeszteni tevékenységüket.

A háború és a kitelepítés után a dalkör újjáélesztésére nem volt lehetőség. Szakály Mátýás 1983-ban szervezte újjá. (FI)

M

Magyar-német katonatemető

A II. világháború idején Budapest körzetében, Észak- és Kelet-Magyarországon elesett közel 15 ezer magyar és német katonára exhumált maradványai kaptak méltó és örök nyughelyet az egykori PRÉKO-tábor területén.

A temető ünnepélyes alapkövetételére, egy-egy magyar és német katonára újratemetésére katonai tiszteletadás mellett 1996. június 27-én került sor. A magyar-német katonatemető alapkövét Erdős László ezredes, a HM HIM Honvéd Hagyományörző Iroda vezetője és Hans-Otto Weber, a Német Hadisírgondozó Népi Szövetség elnöke tette le. A jelenlévők előtt ünnepi köszöntőt mondott dr. Otto-Raban Heinichen, a Németországi Szövetségi Köztársaság budapesti nagykövete és Wittinghoff Tamás Budaörs város polgármestere. Szalai Tamás tábori lelkész ezredes, a Magyar Honvédség evangélikus tábori püspökének helyettese mondott imát az elesettekért, akik addig méltatlanul erdők mélyén, temetők árkában, jeltelen vagy tömegsírokban voltak vagy vannak elhantolva. (KIG)

Magyarország német megszállásának budaörsi vonatkozású eseményei

1944. március 19-én Magyarország megszállására készült Margarethe-I. terv végrehajtásában Budapest elfoglalását célzó akció részeként a Nyugat-Magyarország határát átlépő német csapatrészekből a Si-

mon-csoport (Kampfgruppe Simon) országúton a Pápa-Tatabánya-Zsámbék-Biatorbágy-Budaörs útvonalon és vasúton gyors ütemben vonult Budapest irányába. Az ország több helysége, köztük Székesfehérvár, Bicske, valamint a budaörsi repülőtér magyar katonái és csendőri erői nem kapták meg Szombathelyi Ferenc vezérezredes, vezérkarfőnök parancsát arra vonatkozóan, hogy a bevonuló német csapatokat barátságosan kell fogadni. A Bicske és Bia közötti vasúti szakasz kis hídjá előtt a német zászlóaljokat szállító szerelvény megállt és műszaki katonái a vasúti hidat felrobbantották. Az odaérkező csendőri különítménnyel a vonat parancsnoka közölte, hogy partizánok robbantottak és ők most azokat üldözni kényyszerülnek. A vonat kimálházása után a német hadoszlop biztosító fedezettel Bicskén, majd Budaörsön át vonult Budapest irányába.

Budaörsön a helyi Volksbund vezetőivel pontosították az útviszonyokat, és tájékoztatták a budaörsi repülőtér megközelítésének lehetőségeiről, az ott állomásozó katonai erőkről. A hadoszlop folytatta útját, és a belőle kiváló kisebb harci csoportok a budaörsi repülőtér és objektumainak elfoglalására indultak. Azonban az odavezényelt légvédelmi tüzér szakasz és karhatalmi erő, a magyar vadászpilóták és szerelők, valamint a csendőri különítmény tűzharcba bocsátkozott a németekkel. Rövid tűzváltás után a német harccsoportok túlerejét és bekerítettségüket látva a magyar erők ér-

telmetlennek látták a további ellenállást, és a tüzelést beszüntették. A budaörsi repülőter elfoglalását követően, szinte azzal egyidőben megtörtént az első német csapat szállító repülőgépek leszállása is. (KIG)

Mayerhoffer Ádám (? – 1747)

Építész. Watzendorfból származott. 1733-tól Budán pallér. 1739-től a budai építőcéh által kinevezett mester. 1744 körül a budörsi római katolikus templom építője. Kivitelező mestere az óbudai trinitárius templomnak és kolostornak. A Zichy-család által gyakran foglalkoztatott építész. Nem rokona a nagyhirű Mayerhoffer építész családnak. (FI)

Mária Egyesület

A Budaörs községben nevelkedő lányok már serdülő koruktól az irgalmas nővérek oltalma alatt nevelkedtek, melyet szigorúan a keresztény hit szellemében és vallási keretek között folytattak. Felügyeletük túlmutatott az iskolát befejezett lányokra is, részükre Egyesületeket alapítottak, melyek négy tagozatot foglaltak magukba.

Az elsőbe a már felvett első osztályosok tartoztak, tízéves korukban a második tagozatba kerültek; tizenhárom éves kortól a következő tagozatba, majd tizenöt éves kortól léphettek be a Mária Egyesületbe. Odatartozásuk jeleként tagozatuknak megfelelő színű (fehér, rózssaszínű, zöld és kék) szalagot viseltek. A Mária Egyesületnek saját hímzett zászlója volt, melyet minden nyilvános alkalommal magukkal vittek. Farsangkor és karácsonykor az egyesület tagjai színdarabot adtak elő a leányiskolában, ilyenkor minden látogatónak belépődíjat kellett fizetni, melyet az Egyesület javára fordítottak. Az előadott műsorokat és annak minden szereplőjét az egyleti lányok

játszották, még abban az esetben is, ha férfiszerep volt a darabban, csak akkor férfiruhába bújtak. A kiválasztott és előadott műsorszámok betanítását, a rendezést és a díszletek elkészítését is a nővérek végezték. (KIG)

Mária-lányok

A „Nővérek” vezetője Mária Egyesület tagjai az egylethez való tartozásuk jeleként, kék szalagot viseltek a nyakukban, melynek elülső részét egy kis szentképes érme díszítette. A többiekétől eltérő, szélesebb szalagot viselő Mária-lányok a nővérek tanácsadóinak számítottak, és azt ezzel jelezték. A Mária-lányok a vásár- és ünnepnapok délutánjait ájtatosságon (litánián) töltötték, amelynek a látogatása utáni időt a nővérek felügyelete alatt töltötték el. Ezeken az összejöveteleken vallásos énekeket énekeltek, játszottak és imádkoztak.

A faluban rendezett táncos rendezvényeken nem vehettek részt, a velük való ismerkedés sok esetben csak a szülők közreműködésével és segítségével volt lehetséges. A hozzájuk való közeledés nehézségei ellenére szívesen vették őket feleségül, mert igen vallásosak és szerények voltak.

Ha egy Mária-lány az esküvőjéig a Mária Egyesület tagja volt, akkor vőlegénye, szülei és az egyesületi tagok jelenlétében bocsátották el a Mária Egyesületből. A fiatal párt a templomi esküvőhöz tagtársnői kísérték egészen az oltárig. Ruházatuk ugyanolyan volt, mint a menyasszonyé, kezükben rozmaringágot vittek. Az esküvői szertartás után – még a templomban – a fiatal asszonyról ünnepélyesen levették a Mária-lányok jelképét, a kék szalagot.

Mária-lány halála esetén társai kezükben égő gyertyákkal és az egyleti zászlójuk alatt kísérték és helyezték elhunyt társukat örök nyugalomra. (KIG)

Másodbúcsú

A „*Kiritog*”, a „*Nagy búcsú*” vasárnapját követő hétfői nap a másodbúcsú napja, melyet „*Nachtkiritog*” néven terjedt el. (KIG)

Medhammer György

Budai építész. Mayerhoffer Ádámmal közösen vezették az 1738-1752 között épült budaörsi római katolikus templom építését. (FI)

Megéneklés

A legények közül az, akinek már volt kiszemeltje – de minden esetben a lány névnapján –, több társával összefogva a kiválasztott lány ablakához mentek, az ablaküveget megkopogtatva jelt adtak neki és ott egy-két dalt elénekelték. Ha a lány szívesen fogadta az éneket, akkor az ablak rácsain át kinyújtott egy üveg bort, melyből minden énekes fiú ivott egy kicsit, majd az üveget köszönettel visszaadták. A megéneklések más lányoknál is megismétlődhettek. A megéneklést követően a lányt hamarosan a fiúval mint udvarlójával együtt láthatta a falu apraja-nagyja. (KIG)

Méhészet Budaörsön

A méhészkedés a magyarok egyik ősi foglalkozása volt. Bár fennmaradt adatunk nincs arról, hogy az Árpád-korban Budaörsön a lakosság méhészettel is foglalkozott volna – hacsak nem feltételezzük a kaptárfülkék ecélú hasznosítását –, de minden valószínűség szerint folyt a faluban méhészkedés.

Első emlékünk – amely kifejezetten erre vonatkozó adatokat tartalmaz – az a török-kori összeírás, mely Örs falura vonatkozik és 1546-ban keletkezett. Ekkor 5 db méhkas került bejegyzésre. 1562-ben már 150 db,

1580-ban 100 db, majd 1590-ben 200 db méhkas után adóztak az örsiek. Csík faluban 1562-ben 25 db méhkast jegyeztek be. A török hódoltság után a falu elnéptelenedett, így e tevékenységről sem beszélhetünk.

Az újratelepítést követően újratezdődött a méhészkedés. Erre vonatkozóan egy 1778-as térképlap a Kneidinger-atlaszból közöl érdekes adatot, amely a csíki határ-részt ábrázolja. Jelezve van a mai Galamb-lövő-térrel szemben, a mai Nyugdijas-pihenő-kert helyén a méhészet is (Bienen Garten – Méhes). A Gföller-mappában az épület ábrája is megtalálható, a Csík(Choyk)-pusztai uradalmi épületek között. (FI)

Mészáros István

1691-ben a Zichy-család képviselője – Mészáros István nemes – Pest megye közgyűlése előtt tiltakozott, mert a szomszéd lakók el akarták foglalni Csík, Keszi és Örs pusztákat. (FI)

Mészárosok útja

A római korban a provincia határa mentén ősrégi út húzódott egészen Bicskéig. Ennek egy része lett a középkortól a híres Mészárosok útja. Budáról a Mészáros utcából indult és Nyugat felé közvetítette a délnémet városok piacaira a kor Magyarországnak egyik leghíresebb kiviteli termékét, a lábön hajtott szarvasmarhát. A Mészáros utca a Vár alatti Víziváros egyik, Dunára merőleges utcája volt, ahová a szarvasmarhákat a pesti réven át szállították. A rendszerint három napig tartó országos vásáron kötöttek üzletet a felhajtók és a nagykereskedők. Ekkor fogadták fel a hajtókat – a hajdukat –, általában harminc állatra egy személyt. A hajtás útvonalain és a vásárhelyeken is kiterjedt legelők, itatók

álltak rendelkezésre. Így az állatok nem soványodtak le.

A Mészáros utcából indulva a csorda útja áthaladt Kelenföldön (vagy másik nevén Kis-Pesten), megkerülte a Szent Gellért-hegyet, következett „*Sassad*”, Nádaskút, az Akasztó-hegy, a Kánya-kapu. A Madár-hegy oldalát érintve értek ki Örsre, a későbbi Budaörsre. Az út Örsön a mai 40-es busz vonalát követte, majd a 88-as busz vonalán haladt tovább – kis eltéréssel a mai Csíki-csárdánál – Csík faluig. A legközelebbi helyek, amelyeket ismerünk: Bia, Bicske, majd a két Galla, Bánhida, Kocs, Nagygimánd, Bana, Böny, Győr volt. Ezek voltak az út fő állomásai, errefelé hajtották szinte szünet nélkül a csordákat, amelyek átlag napi húsz kilométert tettek meg. A mai iránytól kissé eltér az út, de Győrtől kezdve egészen a jelenlegi útvonalat követi, amennyiben innen Abda, Magyaróvár, Rajka, Oroszvár, Köpcseny volt a további sorrend.

A nagybani szarvasmarha-kereskedelem a XIV. században, Nagy Lajos uralkodása alatt kezdődött, amely folytatódott egészen a XVIII. századig, amikor is Mária Terézia vámrendelete véget vetett ennek a tevékenységnek.

A Mészárosok útján hajtott csordák célállomásai főleg a délnémet városok piacai voltak: Augsburg, Nürnberg, München, Regensburg, Ulm, Bécsen keresztül. Csak Nürnberg városa a mohácsi vészig átlag 70 ezer szarvasmarhát fogyasztott el évente, amely adatból következtethetünk a kivitel mértékére.

Talán nem kellene külön részletezni, hogy milyen hatással volt Örsre, hogy a Mészárosok útja keresztül haladt a falun. E fontos út biztosította az itt termelt, máshol

eladhatatlan árufelesleg értékesítését (zöldség, gyümölcs, kenyér, méz, szalonna stb.). Rendszeres bevételt biztosított a helyi bortermelő gazdák részére, akik termésüket eladhatták a nem éppen finom lelkükről ismert hajtóknak. (A hajtók kialakított bérért postaszolgálatot is vállaltak.)

Az örsi mesterek javították az itt haladó utasok szekereit, és még legalább százféle szolgáltatás teljesítésére kínálkozott lehetőség. Mindezen tevékenység szép jövedelmet biztosított elődeinknek, akik ezért is ragszkodtak a nehéz időkben is falujukhoz.

(FI)

Miller, Candidas

A Zichyek 1734-ben bérbeadták juhászatukat Candidas Millernek.

(FI)

Miller, Josephus

Chyrurgus (sebész, felcser). 1775-ben jegyezték fel, hogy a faluban működött.

(FI)

Miserend

A római katolikus templomban kialakult miserend a következő: reggel 7 órakor nagymise (prédikációval, egy órás); reggel 8 órakor levente mise (félórás, 1945-ig, utána csak kismise); reggel 9 órakor kismise (félórás); délelőtt 10 órakor ünnepélyes nagymise (egy órás, vásár-és ünnepnapon); délután 3 órakor kismise (félórás); délután 5 órakor kismise (félórás); este 6 órakor nagymise (prédikációval) és este 8 órakor kismise (félórás).

(KIG)

Mithrasz

A római birodalomban – főként a katonák között – közvetlenül a kereszténység előtt elterjedt vallás megváltó istene.

1817-ben a Kamaraerdő irtásakor két oltárkövet találtak, melyek egy helyi mithraeumból származtak. (79. oldal) (FI)

Mordály

A századfordulón használt nagykaliberű, Lorenz francia óraműves által készített elöltöltős 11 mm-es, vagy Kropacsek típusú hátultöltős 9 mm-es puska, melyhez a lövész külön tölténytartóban tárolták, illetve az évenkénti négy alkalommal a lövész a kabátja zsebében hordta. A pusokák beszerzése közadakozásból történt, azok folyamatos kezelését és karbantartását a kijelölt lövész végezte, melynek ellenőrzése a főlövész feladata volt. A puska kezelésére a lövészeket a helyi lövészegyesületben képezték ki. (KIG)

Mordálylövés

A községi lövészek csoportja, vagy egy-két tagja által puskával végzett tevékenység, melyet különféle ünnepi alkalmak

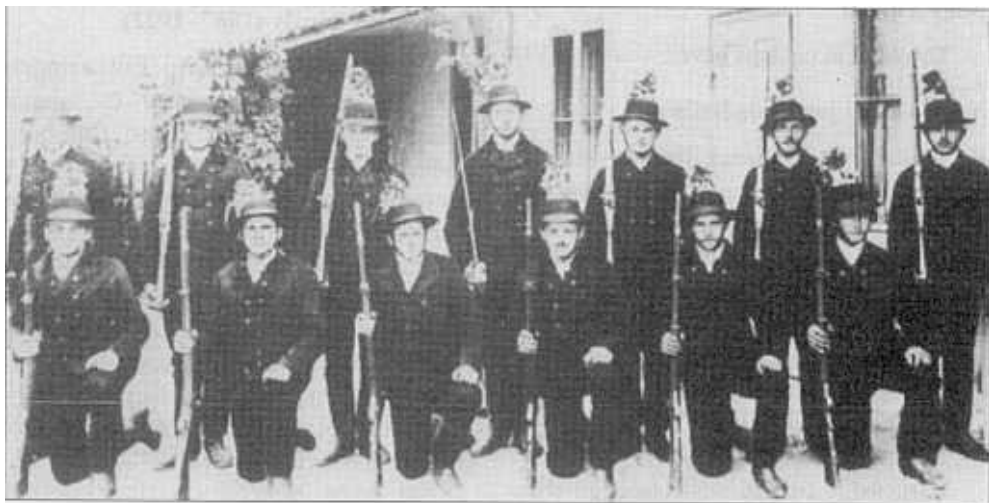
során és minden esetben a kialakult hagyomány szerint hajtottak végre. Mozsárdörrentés néven is emlegették a településen (KIG)

Mozik Budaörsön

1. Steer-féle mozi; 2. Troll-testvérek mozi-ja; 3. Hölle-féle mozi; 4. Krepuska-féle mozi; 5. Szabadság Filmszínház. (KIG)

Mozsárdörrentés

Több, helytörténettel foglalkozó kiadványban szerepel, de forrásértékű adat előtalálása még várat magára. Feltételezhető, hogy az újévi és az úrnapi mordálydörrenésekre vonatkozó „elhallásos” adattal van dolgunk. A mozsárgyű ugyanis katonai eszköznek számított, melynek kezelése különleges kiképzettséget és hozzáértést igényelt. Annak beszerzési költsége és municions ellátása meghaladta volna a község akkori teherbíró képességét. (KIG)

Egykori budaörsi lövészek (Schützen)

N, NY

„Nagy búcsú”

A templom felszentelésének ünnepére esett, mely minden esetben a római katolikus templom védőszentje, Nepomuki Szent János ünnepét – május 16-át – követő vasárnapon került sor, melyet „Kiritog” megünnepléseként ismernek. (KIG)

Nagy Háború

Az I. világháborút jelentő kifejezés, amely az abban résztvett katonák nyelvhasználatában terjedt el, így a harcokból vagy hadifogságból visszaérkezett budaörsi férfiak elbeszéléseiben, visszaemlékezéseiben is sűrűn előfordult. (KIG)

Nagy Turbál

Törökbálint egykori neve. (FI)

Nagyközségi jog Budaörsön

A község fejlődésének üteme, személyi és tárgyi feltételei hozzájárultak Budaörs és a környezetében lévő kisebb települések közigazgatási szerveinek összefogásához, melyet a nagyközségi rang adományozása is követett. Az erről szóló oklevelet ünnepélyes keretek között 1970. április 4-én vette át a Községi Tanács elnöke. (KIG)

Nána-Beszter nemzetség

Várjobbágy eredetű nemzetség, amely a XIII. században Örsön, Berkiben, Sósúton és Sasadon volt birtokos. (FI)

IV. Béla király

Magyar uralkodó, akinek a város első okleveles emlékét köszönheti 1236-ból. Az akkor még ifjú IV. Béla király 1234-ben elhatározta, hogy Örs és Sasad egyházakat a Szent Gellért-egyházzal együtt a ciszterciek bélakúti apátságának ajándékozza.

Erről az intézkedésről Róbert esztergomi érsek 1236. augusztus 29-én kelt oklevele tanúskodik. Az oklevél egy 1504. január 15-én készült átiratban maradt fenn. Az oklevél szerint az érsek hozzájárul, hogy a király az általa alapított bélakúti apátságnak adja a kelenföldi Szent Gellért-egyház patronátusát, továbbá a sasadi és örsi kápolnákat. (10. kép) (FI)

IV. Károly király (1887–1922)

IV. Károly (Habsburg, Lotharingiai, 1887-1922) osztrák császár és magyar király (1916-1918). Az utolsó Habsburg-uralkodó. Az I. világháborús veszteségek, a nemzetiségi és társadalmi elégedetlenség hatására több sikertelen békekötési kísérletet tett, proklamálta (kinyilvánította) a Monarchia nem magyarországi részeinek föderatív átszervezését (1918), demokratikusabb kormányokat nevezett ki. 1918 novemberében lemondott Ausztria, majd Magyarország ügyeiben való részvételről. (Eckarstau-i nyilatkozat).

Két ízben is eredménytelen kísérletet tett a magyar trón visszaszerzésére. Ezek közül a második kísérlet városunk határá-

ban hiúsult meg. Ez volt az ún. budaörsi csata, 1921. október 22–24-én. Az Antant ezek után Madeira szigetére száműzte, ahol spanyolnáthában megbetegedett és rövid időn belül meghalt.

1991 októberében városunkban emléktáblát állítottak tiszteletére. Nyolc gyermeke közül a legidősebb fiú – dr. Habsburg Ottó egykori trónörökös – ma is köztisztviselőként álló aktív közéleti személyiség. (FI)

Nepomuki Szent János szobra

A Budapesti út 48. számú ház előtt áll. 1852-ben állították fel. Anyaga puha mészkő, Ritter Márton készítette. 1992-ben a Budaörsi Városvédő Egyesület felújította. (16. kép) (FI)

Német Nemzetiségi Napok

Első alkalommal 1983 novemberében rendezték meg a budaörsi Jókai Művelődési Házban. Azóta minden évben hagyományosan megrendezik. (KIG)

Német nemzetiségi tájház

A Riedl Ferenc Helytörténeti Gyűjtemény elhelyezését biztosító régi svábházból kialakított épület a Budapesti úton, s egyben a Helytörténeti Múzeum (Heimat Museum) otthona. (KIG)

Németajkúak kitelepítése Budaörsről

1946. január 19-én az országban először, majd 1947-re is áthúzódóan Budaörs község lakosságának mintegy 90 %-át kitelepítették Németországba. A kitelepítés megkezdésének 50. évfordulóján az egykori községháza falán emléktáblát lepleztek le. A tábla az egykori községháza (majd tanácsháza, ma a Szent Vince Római Katolikus Óvoda és a Mindszenty József Római Katolikus Általános Iskola) Szabadság út 18. sz.

épületének falán helyezték el a következő szöveggel: „1946. JANUÁR 19-ÉN INDULT EL AZ ELSŐ KITELEPÍTŐ VONAT BUDAÖRSRŐL, AMELLYEL ELKEZDŐDÖTT A MAGYARORSZÁGI NÉMETEK ELÜLDÖZÉSE HAZÁNKBÓL. E TÁBLA HIRDESSE AZ ÉRINTETTEK SOK KESERŰSÉGÉT, SZENVEDÉSÉT. NÉMET KISEBBSÉGI ÖNKORMÁNYZAT. BUDAÖRS VÁROS ÖNKORMÁNYZATA 1996. JANUÁR 19. – DEN AUS BUDAÖRS IM JANUAR 1946 VERTRIEBENEN UNGARISCHEN ZUM GEDENKEN”. (KIG)

Némethy, Ignatius

Chyurgus (sebész, felcser). A faluban működött, 1788-ban hunyt el. (FI)

„Nővérek”

A Páli Szent Vince Rend zárdájában élő, mintegy húsz apácát nevezték így, akik a Mária-lányok nevelését és tanítását végezték a leányiskolában, valamint az óvoda vezetését is ellátták. A Húsvét utáni vasárnap (Fehérvasárnap) az először áldozó gyerekeké volt. A templomi szertartás után a „nővérek” vendégül látták az elsőáldozókat, számukra finom és bőséges reggelit készítettek, melyet a zárda ebédlőjében tálaltak fel. (KIG)

Nyugdíjasok kertje

A nagyközség vezetése a törökbálinti és a biatorbágyi út elágazásában a 88-as autóbusz Csíki-tanya megállójánál, a régi Valinka-réten 1974. április 30-án adta át a település idős lakosainak pihenését biztosító Nyugdíjasok kertjét, amely ma is népszerű. A tél beálltával a nyugdíjasok rendezvényeinek a Jókai Mór Művelődési Központ ad helyet. (KIG)

O, Ó

Oesner, Anton Joseph (1729-1796)

Kamarai kőművesmester, építómester volt. Résztvett a budaörsi középületek adatfelvételében a XVIII. szd. második felében.

(FI)

Oklevél (Esztergom, 1236. augusztus 29.)

Róbert esztergomi érsek IV. Béla király kérésére a bélakúti egyháznak adja a Sasad-i Szent András-kápolnát és az Ewres-i Szent Márton-kápolnát, Kelenföld dézsmájával együtt.

(FI)

Oklevél (1243. augusztus 15 körül)

IV. Béla király a bélakúti apátságnak adott birtokok között felsorolja az Ewrs-i Szent Márton-egyház – és a Sasad-i Szent András-egyház tizedét.

(FI)

Oklevél (Perugia, 1265. szeptember 13.)

IV. Kelemen pápa megerősíti IV. Béla király és Benedek esztergomi érsek rendelkezéseit, köztük azt, hogy Wrs Szent Márton egyházának kegyúri és beiktatási joga a bélakúti apátságot illeti.

(FI)

Oklevél (Perugia, 1265. szeptember 17.)

Bertalan pápai káplán átírja IV. Kelemen pápa 1265. szeptember 12-i oklevelét, amelyben többek között Wrs Szent Márton egyházának kegyúri jogában a bélakúti apátságot megerősíti.

(FI)

Oklevél (Veszprém, 1296. augusztus 1.)

A veszprémi káptalan előtt egyfelől a veszprémi püspök, másfelől Pál Vrs-i, Myko Sasad-i, Miklós Chek-i és János Kezu-i plébánosok megyeznek, hogy a tizedet az esztergomi káptalannak fogják beszolgáltatni, s így a püspök a felsoroltakkal szembeni perében visszalép.

(FI)

Oklevél (Esztergom, 1298. május 9.)

Benedek veszprémi püspök és a bélakúti apátság között a tizedszedés joga miatt, Lodomér esztergomi érsek rendelkezésének megfelelően kijelölik az eskütársakat: „P... Wrs-i pap, Pál és Gyán Echy-i polgárok, Kezeu Hench, Newee-i Tomás és Sámuel.”

(FI)

Oklevél (Veszprém, 1319. november 25.)

István veszprémi püspök többek között Ferenc Sasag-i és Pál Vrs-i plébánosokat kiközösíti, minthogy az esztergomi érseknek vetették magukat alá, s az Vrs-i tizedkerület püspöki és káptalani tizedét lefoglalták.

(FI)

Oklevél – „Sasadi tizedper” (1320. szeptember 29-i irat)

„István veszprémi püspök, helybeli örökös ispán és királynéi kancellár az egyházmegyéjébe tartozó Segusd-i, Lueud-i, Sasag-i, Wrs-i és Cheyk-i egyházak papjait meginti, mert nem fizették meg a visitatio címén járó procuratit, s az esztergomi érsek joghatósága alá helyezkedtek, és az

Wrs-i és Sasagi pedig ismételten lefoglalta a két kerület tizedeit is, ezért a megintés uán kiközösíti őket.” (FI)

Oklevél (Avignon, 1321. november 17.)

XXII. János pápa utasítja a pécsi püspököt, folytasson le vizsgálatot Ferenc Sasagh-i, Miklós Cheyk-i és Pál Wrs-i plébános ellen, akik az esztergomi érsek joghatósága alá vetették magukat. (FI)

Oklevél – „Sasadi tizedper” (1321. november 21-i irat)

„XXII. János pápa, László pécsi püspökhöz. Mivel Pál Wrs-i, Ferenc Sasag-i és Miklós Cheyk-i plébánosok egyházmegyéjükből kiszakadva az esztergomi érsek joghatósága alá helyezkedtek, nem fogadják István, veszprémi püspök visitatióját és az érte járó procuratiot nem fizetik meg, a pápa a pécsi püspököt bizza meg az ügy elbírálásával.” (12. kép) (FI)

Oklevél (Pécs, 1322. május 10.)

László pécsi püspök Pál Wrs-i és Ferenc Sasagh-i plébánosokat XXII. János pápa 1321. november 17-i és 27-i parancsára megidézi, mert István veszprémi püspökkel szembeszegültek. (FI)

Oklevél (1326. március 14.)

A budai káptalan I. Károly király február 17-én kelt parancsára a pécsváradi konvent és Neuuygh-i András fia Miklós közötti birtokperben elvégzi Neuuygh és Sasad határjárását: „A határ keletről kezdődik az út melletti kőnél, amely Neuuygh és Sasad között határjel, majd dél felé a Budáról jövő útig halad, s azon átkelve nagy távolságban dél felé három szöglethatárjelig megy, amelytől keletre van Sasad, délre Aronfewlde, nyugatra Neuuygh. Ezután egy

Aruk-hoz jut, s azon át nyugat felé fordulva jó távolságra egy földhatárjelig megy, amely délről a Kana-i egyházat, északról a Neuuygh-tól választja el, ezután ugyanarra haladva a Zeek nevű tóhoz vagy mocsárhoz közel, Neuuygh és Kana közti földhatárjelig halad, majd bemegy a Zek-ben s az abban levő szeg kőhatárjelig, amelytől keletre van Neuuygh, délra Kana, nyugatra Kemeche; ezután észak felé az Azou nevű völgybe jut, amelynek keleti felerésze Neuuygh-hez, a nyugati ele Kemeche-hez tartozik; ezután észak felé az Aruk-ba jut, s azon át a szőlők között a Wrs-ről jövő úthoz, s azon átkelve a Kesw-ről jövő útig megy, s azon is átmenve a Kemeche hegye tövéhez ér, s emellett levő régi földhatárjelekig, amelyektől délre Kemeche, keletre van Neuuygh; innen kelet felé fordulva a Kezmezew mezőnél levő földhatárjelig jut, majd dél felé a Kalachwelgy nevű völgyhöz, egy igen nagy földhatárjelhez jut, amelytől keletre van Sasad, Nyugatra Neuuygh; majd felmegy a Mehhegh-re, s azon egy határjelül szolgáló álló kőhöz, majd erről lejön a Sasad-ra vezető úthoz a sasadi Szent András apostol temploma előtt, amely útnak keleti fele Sasad, nyugati Neuuygh, s innen a határ visszatér a kezdő határjelhez.” (FI)

Oklevél (1335. július 6.)

I. Károly király jóváhagyja, hogy Wlweng budai polgár leányára, Margitra, Polyan fia Péter feleségére hagyományozta Hwrhy, Tarnok és Scenersebeth (Scenelsebet, Zenthelsebeth) birtokait. (FI)

Oklevél (Visegrád, 1327. február 4.)

„Miklós győri, Csanád egri és László pécsi püspökök bizonyítják, hogy többek között Wysegrad, Wrs, Cheyk, valamint a Nagy-szigeten levő egyházakat az eszter-

gomi érsek jogtalanul foglalta el, s ezért a veszprémi püspök perbehívta, az érsek azonban a fogott bírák összehívását halogatja.” (FI)

Oklevél (Avignon, 1340. május 15.)

XII. Benedek pápa meghagyja a császári prépostnak, hogy a veszprémi püspöknek Wrs, Sasagh és Chek plébánosai elleni perében a fellebbezés kizárásával hozzon ítéletet. (FI)

Oklevél (1346. június 16.)

Buda város hatósága előtt Töttös, Wyssegrad várnagya, ajtónálló mester, minthogy fia Milós Veydner Hanus leányát, Katalint feleségül vette, 400 forint értékű nászajándékot ad. Hanus pedig házat, Cheek faluban két, Kereked szőlőhegyen pedig egy szőlőt. (FI)

Oklevél (Buda, 1347. december 1.)

Csanád esztergomi érsek János veszprémi püspöknek Mihály Vrs-i és Benedek Sasad-i plébánosok elleni perét 1348. november 25-re halasztja. (FI)

Oklevél (Esztergom, 1349. július 3.)

Az esztergomi káptalan előtt János veszprémi püspök tiltakozik az ellen, hogy Mihály Vrs-i és Benedek Sasad-i plébánosok elleni perében a csalfa prókátorok mesterkedései következményeképpen oktan halasztások történtek. (FI)

Oklevél (Esztergom, 1349. június 2.)

János gömöri főesperes, vicarius, János veszprémi püspöknek Mihály Vrs-i és Benedek Sasad-i plébánosok elleni perét Márton nyolcadára (november 18.) halasztja. (FI)

Oklevél (Esztergom, 1349. május 6.)

János gömöri főesperes, esztergomi helynök János veszprémi püspöknek Mihály Vrs-i és Benedek Sasad-i plébánosok elleni perét a király visszatérte utáni tizenötödik napra (május 28.) halasztja. (FI)

Oklevél (Esztergom, 1350. május 6.)

Miklós esztergomi érsek János veszprémi püspöknek Mihály Vrs-i és Benedek Sasad-i plébánosok elleni perét János nap nyolcadára (július 1.) halasztja. (FI)

Oklevél (Buda, 1352. április 18.)

A Budai káptalan Ádám Kezu-i, Lökös Alba-i, Mihály Wrs-i, Jakab Cheek-i, valamint a szentjakabfalvi és a sasadi plébános kérésére átírja a veszprémi káptalan 1296. augusztus 1-i oklevelét, amely szerint Kezu, Wrs, Cheek, Fejéregyház, Szentjakabfalva és Sasad tizede az esztergomi káptalan illeti meg, s a veszprémi püspök a nevezett plébánosok elleni pertől visszalép. (FI)

Oklevél (Avignon, 1354. május 13.)

Ylikanoi Péter pápai káplán és ügyszerető János veszprémi püspök panaszára a veszprémi, fehérvári és pozsonyi prépostot utasítja, hogy Mihály Vrs-i és Benedek Sasad-i plébánosokat a Szentszék elé idézzék. (FI)

Oklevél (1354. augusztus 24.)

A fehérvári káptalan Seyfryd pannonhalmi és Henrik Pylis-i apát 1357. augusztus 11-én kelt felkérésére a veszprémi püspöknek Vrs és Sasad plébánosai elleni perében István Kezy-i, János Pechel-i, Pál Newegh-i Szent Jakab-egyház plébánosát és másokat, mint tanúkat augusztus 25-re Tatára megidézte. (FI)

Oklevél (Buda, 1357. augusztus 11.)

Seyfryd pannonhalmi és Henrik Pylis-i apát felszólítja a fehérvári káptalant, hogy János veszprémi püspöknek Mihály Vrs-i és Benedek Sasad-i plébánosok elleni perében tanúkat idézzen meg és hallgasson ki.

(FI)

Oklevél – „Sasadi tizedper” (1365. április 4-i irat)

Bosquetoi Bernát pápai ügyhallgató ítéletlevele. László veszprémi püspök és káptalanja a pápai kúria előtt azzal vádolta Ádám Wrs-i plébánost, hogy 1358-ban – világi hatalom igénybevételével – az emberemlékezet óta a püspöki mensahoz tartozó Alsó és Felső Kezew-i tizedeket a saját részére lefoglalta. VI. Ince, majd V. Orbán pápa rendeletére az ügy az auditor elé került, aki a felek által bemutatott oklevelek és a kihallgatott tanúk vallomásáról készült jelentés alapján a tized 3/4 részét a püspöknek, 1/8-át a káptalannak, 1/8-át pedig a plébánosnak ítélte meg, akit az általa szedett többlet visszatérítésére is kötelezett.

(FI)

Oklevél (Várad, 1390. szeptember 11.)

Zsigmond király Sasad és Wrs egyházát az esztergomi káptalannak adja.

(FI)

Oklevél (Róma, 1391. szeptember 14.)

IX. Bonifác pápa hozzájárul, hogy a gyér lakosságú Sasad és Vrs kegyúri jogát Zsigmond király az esztergomi érsekségtől elvéve az esztergomi káptalannak adja.

(FI)

Oklevél (Esztergom, 1396. február 28.)

De Ponto Antal pápai vicarius, sebenicói püspök az esztergomi káptalannak „Weres János, Swcz Demeter, Pathkan Miklós,

Cheyk-i Nikus és Buda-i Mészáros Demeter Wrs-i hospesek ellen a Vrs-i hegyen levő szőlők dézsmájának megtagadása” miatt indított perében – habár az alperesek Zsigmond király 1395. április 29-i oklevelét mutatták be – a dézsma további fizetését írja elő.

(FI)

Oklevél (1397)

Az esztergomi káptalan 1397. évi Canonica visitatio-jában található Pest megyére vonatkozó adatok:

„*Dunántúli falvak: Damas, Barathy, Saagh nevű föld, Sasad, Ewrs bortizede Zsigmond király rendelkezéséből az esztergomi káptalané, amelyből bizonyos részt kap a plébános. Szabályozott prépostságok: Sambok, Chewth. Apátságok: Thelky, Wissegrad melletti Szt. Andreas.*”

(FI)

Oklevél (Róma, 1400. május 1.)

IX. Bonifác pápa megerősíti Zsigmond király ama rendelkezését, amely szerint Sasad és Wrs plébániáinak kegyuraságát az esztergomi káptalannak adta.

(FI)

Oklevél (Buda, 1404. április 4.)

Buda város előljárósága előtt Keszői (Kewez, Kezzew) Péter polgár adósságai fejében az örmény (Armenus) Mártonnak adja szüret idejéig Chek-i szőlőjét azzal a kötelezettséggel, hogy az ott termett borát, s esetlegesen magát a szőlőt is csak neki adhatja el.

(FI)

Oklevél (Fehérvár, 1421. augusztus 17.)

A fehérvári káptalan előtt „*Gyulai István fia Mihály – többek között – Horhy és Tárnok felerészét testvéri szeretetből átengedi nővérének, Dwskow-nak, Somi András fia Tamás feleségének.*”

(FI)

Oklevél (Róma 1424. december 30.)

V. Márton pápa utasítja a bécsi püspököt és a pannonhalmi apátot, hogy erősítse meg Zsigmond király ama intézkedését, amely szerint Wrs és Sasad plébániák területén a tizedet az esztergomi káptalannak kell megfizetni. (FI)

Oklevél (Buda, 1435. április 24.)

Miklós buda-alsóvárosi plébános felhívja Ágoston pesti plébánost, hogy a sasadi tizedper ügyében „hallgasson ki tanúkat, többek között Tekelről István Lőrincet, Wrs-ről Lőrinc fia Gáspárt., Zenthe Imrét és Bethes Mátyást, Sambokról Balázst.” (FI)

Oklevél (Budaörs, 1437. június 30.)

Báthori István országbíró bizonyítja, hogy az esztergomi érsek és Maróthi János fia László közötti perben Budaörs, Zsámbék és Anyas közti határt a következő módon járták meg. „Eörs északi részén a Les-hegy nevű hegy keleti oldalán, a Zámor-i nemesek földje mellett kezdődik, ahol két földhatárjelet emeltek; innen délre a hegyoldalban kis távolságra két földhatárjelet emeltek. Innen ugyanarra, az Eörsről Esztergomba menő út mellett két földhatárjelet emeltek; és átmenve az úton a hegyoldalba menve egy erdő mellett két földhatárjelet emeltek; majd ugyanarra az erdön át kis távolságra egy füves út mellett a Kenderes-völgyfő nevű helyen két határjelet emeltek. Majd ugyanarra, az erdőben a Kenderes-völgye felé két földhatárjelet emeltek. Innen délnyugat felé kanyarodva az erdőből, a Kenderes völgybe menve két földhatárjelet emeltek. Innen ugyanarra a Thomakozolapissa-hegyre megy, s annak oldalán két földhatárjelet emeltek, majd

tovább az említett hegyen levő fennsíkban, a hegyoldalban egy kis síkságon két földhatárjelet emeltek; majd a hegyre felmenve a csúcson van két szegföldhatárjel, amelyek Eörs-öt Sambok-tól és Anyas-tól választják el. Innen a hegyről nyugat felé lejőve az oldalon két földhatárjelet emeltek, amely nyugatról Eörs-t, keletről Anyas-t választja el. Majd ugyanarra kis távolságra menve más két földhatárjelet emelte, majd kis távolságra újabb kettőt, majd kis távolságra újabb kettőt. Majd tovább az Ahekenevthorokfeo helyen ismét kettőt. Majd délre egy hegy oldalán, völgy fellett két földhatárjelet emeltek. Majd kissé délnyugat felé elkanyarodva egy völgyhöz, és azon átmenve egy hegyre megy, amelynek oldalán két földhatárjelet emeltek. Innen ugyanarra, a hegy keleti oldalán két földhatárjelet emeltek. Ezután dél felé fordulva átmegegy a hegy nyugati oldalán, és a szőlők felső végénél két földhatárjelet emeltek. Innen délnyugat felé kanyarodva kőhajításra, szőlők végén két földhatárjelet emeltek. Ezután ismét dél felé fordul, és átmegegy a szőlők árkan és a szőlők felső végén van két földhatárjel. Majd elkanyarodva, a szőlők mellett menve délnyugati irányban az említett hegyoldalban két földhatárjelet emeltek. Innen visszafordulva dél felé, a szőlők végénél van két földhatárjel, ahonnan továbbmenve a szántók között két földhatárjel. Majd ugyanarra egy kis völgyön átmenve és felmenve a Berch-re, azon két földhatárjelet emeltek, ahonnan ugyanarra jó távolságra a mezőn négy régi szeghatárt megújítottak, amelyek Eörs, Guthföldre, Sambok és Gyalaföldre területét választják el. A kezdő két szeghatártól az utolsó négy szeghatárig nyugatra Eörs, keletre Sambok területe.” (Egyes feltételezések szerint az iratban szereplő

Örs nem Budaörssel, hanem a Zsámbék mellett fekvő ugyancsak Örs – ma Felsőörs – nevű községgel azonos. A szerk.) (FI)

Orgonaház

A római katolikus templom egyik dísze. Faragott és részben aranyozott fa, volutás, többszörösen tört vonalú párkányzatán aranyozott, zenélő puttószobrocskák láthatók. Nagy részben a rokokó korból származik. (FI)

Országos Német Emléknepok Budaörson

Az emléknepok eseménysorozata 1996. június 7-9. között került megrendezésre, melynek keretében baráti találkozókra és méltóságteljes megemlékezésekre került sor. Kiemelt rendezvénye volt a Magyarországi Németek Országos Önkormányzatának döntése alapján a magyarországi német nemzetiségű lakosok 1946-1947-es kitelepítésére emlékeztető országos emlékhely alapkövének letétele a Budaörs Ótemetőjében. (KIG)

Országzászló Budaörson

A budaörsi római katolikus templom kertjében található emlékműmaradvány a trianoni békeszerződés következményeként elvesztett területek visszaszerzését célzó, a békerevizió gondolatát fenntartó és az országszerte épített emlékművek mintájára készült, valamikor 1929 és 1934 között. Sem az emlékmű tervét elkészítő személy, sem a faragott zászlórudat készítő és az állami lobogót hímezők nevei egyelőre még nem ismertek. A budaörsi kőművesmesterek és kőfaragók keze nyomát viseli, felépítésének pénzügyi és anyagi kiadásait a község lakosainak adakozásából fedezték.

A címeres állami zászlót csak félig vonták fel, mely azt jelképezte, hogy csak

akkor kerül fel a zászló az árboc csúcsára, ha az elvesztett területeket Magyarország visszakapja. Eredeti funkcióját 1944-ig látta el. A faragott kőkerítést a szovjet hősi emlékműnél használták fel, az árbócrudat eltűzelték. 1946-ban valakik az oszlop előlapján lévő koronás nagycímer angyalos, domborművi kőfaragását kivésték, abból csak a kiscímerpajzs maradt meg.

Az emlékműtalapzat elé egy kiegészítő lapra 1994. október 23-án 1956-os emléktáblát helyeztek el. Az országzászlós és az I. világháborús emlékművet faragott köves tartóoszlopok közé beépített kovácsoltvas díszkerítés övezi. (KIG)

Osztapenko kapitány

Ilja Afanaszjevics Osztapenko szovjet kapitány (százados) a 3. Ukrán Front parancsnokságán parlamenti megbízatást kapott és annak végrehajtása céljából Budaörsre irányították. Osztapenko kapitány és társai (Orlov főhadnagy és Gorbatyuk törzsőrmester gépkocsivezető) kíséretében, 1944. december 29-én reggel fehér zászlóval ellátott katonai terepjáró gépkocsival indultak el a főváros irányába. Rövidesen elérték a német védelem biztosítási övét (Gazdagrét, Galgenberg, Őrmező Budaörs felé eső lejtőin), majd annak peremvonalát (Sasadi út, Kelenföldi-pályaudvar, Sashegy vonal). Osztapenkót a Gellért-hegy alatti német hadosztályparancsnokságra vittek, ahol átadta az ultimátumot tartalmazó borítékot. Közel egy óras várakoztatás után felbontatlanul visszakapta a borítékot, majd társával együtt visszakísérték a német védelem peremvonalánál hagyott gépkocsijukig.

A szovjet állások felé haladva, a német biztonsági övezetet elhagyva, az ún. senki földjén – kb. az egykori APENTA Rt. épü-

letének magasságában – célzott aknatüzet kaptak, melynek eredetéről még ma is viták folynak. Osztapenko kapitány azonnali halálát a hátába fűrődő repeszdarabok okozták. Társainak sebesülten is sikerült az útmenti árok védelmét kihasználva visszajutniuk sajátjaikhoz.

Osztapenko kapitány holtestét szovjet felderítők hozták ki a tűzvonalból, majd december 30-án katonai tiszteletadással, három másik szovjet tiszttel együtt eltemették a római katolikus templom kertjében, az országzászló emlékmű mellett. Később a lepelbe borított holtesteket exhumálták, a budaörsi repülőtérré vitték, ahonnan repülőgéppel Szovjetunióba szállították. (KIG)

Óbudai uradalom

Az óbudai uradalom Óbuda, Szentendre és Zsámbék mezővárosokat; Békásmegyér, Bogdán (Dunabogdány), Budakeszi, Budaörs, Monostor (Szigetmonostor), Perbál, Szántó (Pilisszántó), Tótfalu (Tahitótfalu) és Tök falvakat; Bolgárfalu, Csík, Kissing, Szentpéter, Tah, Torda és Várad pusztákat foglalta magában. A csaknem nyolvanezer magyar holdas nagybirtok teljes egészében a Duna jobb partján, illetve a Szentendrei-szigeten terült el, a történelmi Pilis vármegyében, amely a XVII. századtól kezdve az egyesült Pest-Pilis-Solt vármegye pilisi járását alkotta. Földesurai 1659-1766-ig a Zichyek voltak. (FI)

Ótemető (Alter Friedhof)

Budaörs mai legrégebbi temetőjét 1755-ben szentelték fel. Az ott található legrégebbi sírkő az 1782-ben meghalt Mertinger József plébánosé. Ez egy homokkőből készült, díszes, szép sírkő. Az utolsó temetést 1956. október 27-én tartották, de a temette-

tés végleges megszüntetésére csak 1980-ban került sor. (13. kép)

A magyarországi Országos Német Nemzetiségi Szövetség és a város Önkormányzata az ótemető Kegyeleti Parkká történő átépítéséhez, illetve kialakításához hozzájárult, mely munkálatok megkezdődtek. A temetőt 1956-ben használták utoljára. A város tehát meg kívánja őrizni ezt a ritkaságszámba menő történelmi emléket. Álljon itt egy szakértői vélemény, Lővei Pál művészettörténész javaslata 1997-ből:

„A budaörsi Ótemető siremlékeinek túlnyomó többségét a XIX. század második felében és a XX. század első felében állították. A legkorábbi a XVIII. század utolsó negyedéből és az 1820-as, 1830-as évekből származó tucatnál valamivel több, késő barokk, illetve klasszicizáló stílusban készült sírkő történelmi és művészettörténelmi szempontból egyedileg is jelentős értéket képvisel és védelemre érdemes, mint a Buda-környéki kőfaragás egyéni ízű alkotásai, az országiszerte elterjedt alaptípusok helyi jellegzetességekkel gazdagított változatai. Emellett azonban az egész temető képe olyan hagyományos, még a XIX. századra jellemző képet mutat, amelyhez hasonló a katolikus temetők között országosan is ritkaságszámba megy. A temető képét a hagyományos, talpas kereszttel koronázott sirtáblák ismétlődő ritmusa, ugyanakkor emlékről emlékre különböző részletformáinak gazdagsága határozza meg.

A budaörsi Ótemető egész területét, a kápolnával, a temetőkereszttel és a főbejárat kapuszárkóival együtt műemléki védelemre javaslom, ezen belül a dokumentációban egyenként leírt sírköveket egyedi védelemre is érdemesnek tartom.”

(FI – KIG)

Ö, Ó

Önkéntes rendőrök

A Budai Járási Rendőrkapitányság irányításával évtizedeken keresztül a helyi rendőrség hivatásos állományának nyújtottak nagy segítséget. Két csoportban 20-22 fő teljesített különböző közbiztonsági és közrendészeti szolgálatot. Kiemelkedően végzett munkájukat több esetben magasabb szinteken is elismerték. A politikai rendszerváltozás időszakában befejezték működésüket, hasonló feladatokkal, polgárőrség alakult, amely csak rövid ideig működött.

(KIG)

Önkéntes Tűzoltó Egyesület

1889-ben alakult, mint Budaörsi Önkéntes Tűzoltó Egyesület. A Testületé válását hirdető himzett selyem zászlója 1929-ben készült, melyet ma is a Tűzoltó Szertár őrszobájában őriznek. A zászló bal oldalán a színes selyemmel himzett szöveg: „ISTENNEK DICSŐSÉG, EGYMÁSNAK SEGÍTSÉG”, rajta egy létra, tűzoltósikak és két keresztbetett csákány ábrája látható. A zászló jobb oldalán pedig szintén színes selyemmel himzett szöveg „Budaörsi Önkéntes Tűzoltó Testület 1889 – 1929” és a tűzoltók védőszentjének, Szent Flóriánnak himzett álló alakja található.

Az Önkéntes Tűzoltó Egyesületnek általában 10-15 tagja van. Korszerűnek tartott gépeik 1974-re elavultak és komoly felújításukra, bővítésükre csak Bretzfeld testvérváros segítségével volt lehetőség. A kedvezőtlen körülmények ellenére hagyo-

mányaikhoz híven a helyi egyesület tagjai lelkiismeretesen gyakoroltak, tevékenységük értékelését közgyűlési jegyzőkönyveik őrzik.

Kettős irányítás alatt – belügyminiszteri és tanácsi (ma önkormányzati) alárendeltségben – ténykednek. Hatékony megelőző és felvilágosító tevékenységük eredményeként kevés a lakástűzeset, az előfordult erdőtüzek, belvízveszélyek stb. esetén azok elhárításában sikeresen résztvettek. Jó együttműködést alakítottak ki Budapest XI. kerületének tűzoltóságával, akik – ha baj van – néhány perc alatt megjelennek a riasztás helyszínén.

A helybeliek azonban soha nem vették könnyelműen feladataikat a biztos háttér tudatában. Felkészültségükről általában a járási tűzoltó versenyeken adtak számot, ahol pl. a felnőtt csapat 1976-ban első helyet, az utánpótlás tűzoltók pedig negyedik helyezést szereztek. A Budaörsi Önkéntes Tűzoltó Testület nevét 1975-ben hivatalosan is megerősítették. Parancsnokuk hosszú évek óta Berdó Ferenc tűzoltó őrnagy.

(KIG)

Örökmécs

A római katolikus templomban látható. Ezüst, gerezdeskúpos, alsó és felső résszel, három törtvonalú, fülén átfűzött, trebelt fűzérrel. Három vert ezüst láncon függ. Kiemelkedő és ritka XVI. Lajos stílusú ötvöstárgy, pesti városjeggyel. I. L. mester műve, 1770 körül alkotta.

(FI)

Örs

Kabar törzsnév. Alapjául az ötörök Ursi személynév szolgált. A X. században több tagjukat telepítették városunkba. Innen származik a (Buda)Örs helységnév.

1596-ig folyamatosan lakott hely volt.. Míg 1546-ban még csak három adózó lakosát írták össze, 1559-ben már 36 beköltözött családfőt, 26 nőtlen fiút és egy nőtlen testvért vettek nyilvántartásba.

Jövedelmei szőlőből és az abból készített borból származtak, akárcsak Csik falu esetében. Feljegyezték, hogy 1562-ben, amikor a szőlők nagy része nem volt művelve, az itt élők százezer liter bort termeltek. Jelentős volt a búza- és az egyéb gabonatermés. Termeltek lent, vörös- és fokhagymát. A községben vágóhid is üzemelt. A méhészkedés is jól jövedelmezett. Az apróállatállomány saját fogyasztásukat bőségesen biztosította. Jövedelmei a környező községekkel összehasonlítva a legmagasabbak voltak, elsősorban a szőlőművelésnek köszönhetően.

Örs falu gazdaságtörténeti adatai

Adófajták	1546	1562	1580	1590
búzatized	30 kile			
kevert tized	60 kile			
musttized	550 pint			
saját maguké	?		1000 pint	?
budaiaké	—		5500 pint	5000 pint
csepelieké			?	?
tökölieké			?	?
a külbirtokoséval együtt		8500 pint		
a templom szőlője		500 akcse	400 akcse	
Kis Alberd szőlője		250 akcse	?	?
Pálfi Petre szőlője	—	250 akcse	?	400 akcse
Benei (?) Ferenc szőlője	—	250 akcse	?	?
méhkások száma	5 db	150 db	100 db	200 db
sértések száma	15 db	198 db	100 db	236 db
vágóhídi illeték		40 akcse	228 akcse	228 akcse
lentized		50 akcse	—	—
vöröshagyma- és fokhagymatized		100 akcse	—	—
templomadó		50 akcse	—	—
széna- és tűzifaadó		—	542 akcse	1850 akcse
menyasszonyadó és hordóadó együtt		—	60 akcse	260 akcse
bírságpénz	10 akcse	250 akcse	250 akcse	460 akcse

1546-ban Szinán Bajraktár csausz birtoka volt, és csupán 2000 akcse jövedelemmel jegyezték be. Ezután azonban 1559-ben már 49 336 akcse, 1580-ban 40 000 akcse, 1590-ben ugyancsak 40 000 akcse. Jelentős jövedelmei miatt Örs folyamatosan a budai pasák hászbirtoka volt.

1596. április 6-án éjjel telepítette ki Pálffy Miklós esztergomi várkapitány a lakosságot az Esztergom és Érsekújvár közötti területekre. 1607-ben az örsiek visszatértek ugyan a kitelepítésből, de írásos nyom nem maradt fenn arra vonatkozóan, hogy korábbi falujukban telepedtek volna le. (71. oldal)

Meg kell említeni még a korrall kapcsolatban, hogy a hódoltság településeknél szokásban volt a kettős adóztatás. Török urain kívül Örs adózott a komáromi várnak is. Egy 1592-es összeírás szerint Szent György-napkor 16 forintot, Szent Mihály-napkor 16 forintot és egy török szőnyeget voltak kötelesek beszolgáltatni az örsiek Komáromba. (FD)

(FD)

Örs falu népességi adatai a török korból

	1546	1559	1562	1580	1590
Családfők	3	36	35	40	37
Nőtlen fiaik	–	26	16	9	11
Családfők nőtlen testvérei	–	1	1	–	–
Egyéb nőtlenek	–	–	–	–	–
Összeirtak	3	63	52	49	48
Dzszijefizetők száma	3	16	34	40	37

Foglalkozásra utaló adatok: 1562-ben 1 bíró, 1580-ban 1 kovács, 1590-ben 2 diák volt.

Örs lakói 1546-ban

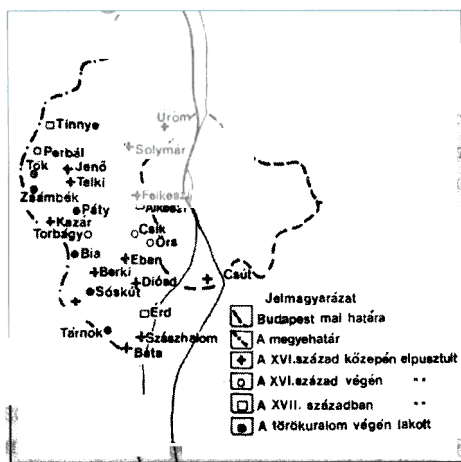
Három családfőt írtak össze, akik név szerint az alábbiak: Kőrös György, Csemőd András és Ödön Tomás. Az 1559. évi összeírás szerint mindhárom meghalt. (FD)

Örs lakói 1559-ben

Egy korabeli, 1559-es török összeírás nyújt lehetőséget az akkor itt élt elődeink név szerinti felsorolására. Nevek következnek, családfők, testvérek, nagykorú fiúgyermek nevei. Az írás nem említi az adózás szempontjából nem mérvadó asszonyokat és kiskorú gyermekeket. Háti Orbán nős, fia Tomás nőtlen; Kis András nős; Gonda Anbrus nős, fia János nőtlen, fia Máté nőtlen; Dinódi Ferenc nős; Nagy Ferenc nős, fia János nőtlen; Kis Matias nős; Ohaj Máté nős, fia Simon nőtlen, fia Petre nőtlen; Kis Pál nős, fia Márton nőtlen, fia István nőtlen; Karos Imre nős, fia István nőtlen, fia Petre nőtlen; Csontos Márton nős, testvére György nőtlen; Nikos Éliás nős, fia Bertalan nőtlen, fia János nőtlen; Tód György nős, fia Lukács nőtlen, fia Anbrus nőtlen, fia Benedek nőtlen; Vas András nős, fia Benedek nőtlen, fia Éliás nőtlen; Nagy Balázs nős, fia Gál nőtlen; Kis Borbás nős; Varga Balázs nős; Veres Pál nős, fia Anbrus nőtlen; Szalai Tomás nős, fia János nőtlen; Lacki Antal nős; Budai Mihál nős; Lacki István nős; Forgács

(FD)

Gellérd nős; Farkas Mihál nős; Vas György nős; Vas Gergel nős; Kerepes Pál nős; Gonda István nős, fia Gergel nőtlen; Tód János nős; Vas Lőrinc nős, fia Márton nőtlen; Krisztán János nős, fia István nőtlen, fia Petre nőtlen; Nagy Antal nős, fia András nőtlen; Szalai Gergel nős; Pásztor Mihál nős; Dinódi Matias nős, fia Gáspár nőtlen.

(FI)

Örsi Bybos János

„A felhévizi konvent előtt Örsi Bybos János, fia Mihály és testvérei a Thusmanhegyen lévő szőlőjük felét, mely határos Gerlakkal és Creynsfelddel, 20 márkáért eladják András buda-alsóvárosi polgárnak.” – 1290-ből származó oklevél. (FI)

P

Paplak (1780)

Budaörsön megépítésre tervezett paplak ácsmesteri alaprajza.

Betűvel történt jelölések:

A) a tető alap- vagy fedélszékkrajza – B) annak gerendázata – C) oldalnézet vagy vázminta – D) a tető keresztmetszete – E) a fél homlokzat délre nyíló.

A tervrajz készítője: Franz Xaver Gföller budai polgári ácsmester. (28. kép) (FI)

Paplak (1795)

Az alaprajzba írt jelölések:

„A pap szobája, alatta a pince – Lépcső (a pincébe) – Padláslépcső – Árnyékszék – Káplánszoba – Konyha – Cselédszoba – Kamra”. (27. kép) (FI)

Paplak (I)

A Budaörsön újonnan építendő paplak alap- és homlokzati rajza.

Számozott jelölések:

1 – Előszoba. 2 – Fogadószoba. 3 – Két szoba a pap úr részére. 4 – Káplánszoba. 5 – Konyha. 6 – Cselédszoba. 7 – Élőkamra. 8 – Az élőkamra előszobája. 9 – Bejárat az árnyékszékhez és a padláslépcsőhöz. 10 – Két elkülönített árnyékszék. 11 – Lóistálló. 12 – Tehénistálló. 13 – Kocsiszín és présszín, ami alatt pince van. Egyedül innen érhető el az alapozás. 14 – Fapajta, benne pince és padláslépcső. 15 – Kút. 16 – Két nagy behajtókapu és egy kicsi kapu. 17 – Kapu a kertbe. 18 – Udvar. 19 – Keresztmetszet A

és B pontok között. 20 – Keresztmetszet C és D pontok között. 21 – Nyugati oldali homlokzat E és F pontok között.

A tervrajzot készítette: Anton Joseph Oeschner kőművesmester és Franz Xaver Hacker ácsmester. (26. kép) (FI)

Paplak (újonnan építésre tervezett)

A budaörsi paplak tervrajza a számozott jelölésekkel:

1 – Bejárat. 2 – Ebédlő. 3 – A pap úr két szobája. 4 – A káplán úr két szobája. 5 – Bejárat a fűtőszobába és a padlásfeljáróhoz. 6 – Konyha. 7 – Tároló. 8 – Kamra. 9 – Lépcső. 10 – Kocsiszín, ahol az árnyékszékek is vannak. 11 – Istálló. 12 – Két kicsi bejáróajtó. 13 – A pince keresztmetszete. 14 – A szobák keresztmetszete. 15 – Két nagy kapu. 16 – A teljes épület tornáca. 17 – A régóta álló kerítésfal. 18 – Kertbe nyíló kapu.

A tervrajzot készítette Franz Xaver Gföller kőművesmester Óbudán. (24. kép) (FI)

Pasa

Eleinte csak a szultánok fiainak adományozott cím volt, később a vezérek, a nagyvezérek és a beglerbégek is megkapták. (FI)

Passió-játékok

Városunk egykori hagyományainak sorában előkelő helyet foglal el ez a rendezvénytársulat. 1933 és 1939 között évente megrendezték a Kő-hegyen, mintegy 200

lelkes helybeli amatőr részvételével, több ezer néző előtt.

A gondolat, hogy Krisztus szenvedéseinek történetét színre vigyék, Bató Géza tanítóé volt. Előzményeiről a következőket tudjuk: Budaörsön régóta nagy hagyományai voltak a műkedvelő színelőadásoknak. A Lyra Dalkör már korábban is szép sikerrel adott elő darabokat, főleg népszínműveket. Krisztus szenvedéseinek a bemutatása is egy korábbi ötlet volt.

1932-ben kezdődtek el a munkálatok. Összefogott a község apraja-nagyja, és a festői környezetű kő-hegyi katlanban áldozatos munkával hozzáálltak a megvalósításhoz. A díszletek terveit Herczog Pál festőművész készítette. Maga a színpad 70 m hosszú és 20 m mély volt. Szilárd anyagból, téglából és betonból épült meg. A hozzávalókat lovaskocsikon szállították a helyszínre, mivel a felújított meredek úton a nagy teherrel autó felkapaszkodni nem tudott. Kiepitették a villanyvezetéket, a vizet lajtos kocsival hordták fel. Ezt a hatalmas munkát a község lakossága önerőből vitte véghez. Ugyancsak saját erejükből teremtették elő a szükséges 32 ezer pengő összeget, ami akkoriban igen nagy pénz volt.

1933-ban rendezték meg először az előadásokat. Évről-évre ugyanazok a személyek játszották a főbb szerepeket:

Jézust Bató László, *Máriát* Zirkelbach J.-né, *Magdolnát* Szottelberger A.-né, *Pétert* Wenkó Ferenc, *Jánost* Krammer János, *Júdást* Winkler András, *Kajafást* Herczog Pál alakította.

A színpadon a korabeli Jeruzsálem mása volt felépítve. A főbb épületek a következők voltak: *Jerikó kapuja*, *Bethsaida-fürdő*,

Kajafás főpap háza, *Nikodémus háza*, *a Golgotára vezető kapu*, *a templom szentélye*, *Pilátus palotája* és *a Sir*.

Az előadásokat szombatonként és vasárnaponként mutatták be. Külön kiadványok tájékoztatták a fővárosból és a környékbeli községekből érkező látogatókat a tudnivalókról. Ezek részletesen közöltek mindent, amit Budaörsről akkoriban érdemes volt tudni. A HÉV-megállókat, azt, hogy hol lehet és mennyiért elfogyasztani egy jó ebédet, meginni egy pohár bort, az útvonalakat, egyszóval mindent. A község idegenforgalma fellendült, ezek látogattak a főváros szomszédságában lévő Budaörsre. A zenét minden évben Hesz János zenekara szolgáltatta.

A Passiót 1933-tól 1939-ig játszották a Kő-hegyen. 1941. április 8-án és 10-én a budapesti Városi Színházban megpróbálták feléleszteni. Pénzügyi nehézségek miatt azonban az előadások nem folytatódtak.

A Passió 1996 októberében a budaörsi Jókai Mór Művelődési Központban került felújítva bemutatásra. (75. oldal) (FI)

Páli Szent Vincéről elnevezett irtalmas nővérek

1883-ban telepedtek meg Budaörsön. Átvették az óvoda vezetését, annak két csoportjának működéséről már 1877-ből van adat. Ez az óvoda a Templom tér 12. szám alatti iskolaépületben működött, amelyet az egyházközség tartott fenn. (FI)

Pápai tizedjegyzék (1332-1337)

A tizedszedők feljegyezték a templommal bíró községeknek, a templomok védőszentjének, valamint a plébánosoknak a nevét azzal, hogy bevallásuk szerint mennyi volt a templom jövedelme, amely után a pápának tizedet kellett adniuk.

WRS (Örs)	Az esztergomi főegyházme- gyéhez tartozott. A plébános neve Mihály volt. Jövedelme 20 márká volt, adózott 2 már- kát.
CHIC (Csik)	A veszprémi püspökség budai főesperességéhez tartozott. A plébános neve Miklós volt. Fizetett 5 garast.
HÖRKY (Horhi)	A veszprémi püspökség budai főesperességéhez tartozott. A plébános neve Pál volt. Fize- tett 4 garast. (FI)

Pestisjárvány Budaörsön (1739-1740)

E járvány áldozatául esett a község akkori lakóinak csaknem fele. Oly nagy volt a halálos áldozatok száma, hogy újabb telepescsaládok érkeztek az elhunytak helyére.

A járvány 1739 áprilisában érte el Budaörsöt. Áprilisban 49, májusban 90, júniusban 65, júliusban 28, augusztusban 3, szeptemberben 4, októberben 12, novemberben 5 fő halt meg pestisben. Összesen tehát 256 áldozatot követelt a ragály. Más adatok szerint 274, illetve 259 fő esett áldozatul. Az első április 5-én Johann Pachman, az utolsó Johann Schneider volt.

1740. március 22-én tudósított a vármegyei hirdetmény arról, hogy a megye területén megszűnt a pestis miatti zárlat. (FI)

Pestis miatti zárlat (1739)

Pest-Pilis-Solt vármegye alispánjának utasítására 1739-ben Friebeisz Ferenc megvizsgálta a Buda környékén lévő településeket. Megállapította, hogy Üröm, Csobánka, Hidegkút, Jenő, Budaörs, Torbágy és Visegrád pestissel fertőzött. A közgyűlés az év május 26-án a következő határozatot hozta: *„Közhírré kell tenni, hogy a fertőzött helységek lakóinak érintkezni még kereskedés céljából is tilos!”* 1740. március

22-én tudósított a vármegyei hirdetmény arról, hogy a megye területén megszűnt a pestis miatti zárlat. (FI)

Pestistemető

Az 1739. évi pestisjárvány ideje alatt a korabeli előírásoknak megfelelően külön pestistemetőt kellett nyitni. Helye máig ismeretlen. (FI)

Péter (tanító)

1730-ban temette el a budakeszi pap Pétert, az 1720-as újratelepítés utáni első, név szerint ismert budaörsi tanítót. (FI)

Piktortégla-készítés

Budaörsön a piktortégla készítésének nagy múltja volt. A gyártás kezdete megállapíthatatlan. Annyi bizonyos, hogy 1880-ban már gyártották. Piktortégla-gyártással foglalkozott a Szakály-, a Zirkelbach-, a Herczog-, a Mayer-, a Dörflinger-, a Wendler-, később az Eppich-család. A piktortéglát a szobafestők alapozó fedőanyagként használták. A piktortégla gyártáshoz szükséges „budai földet” a Csiki hegyekben, a mai Budaörsi hegyen – régebbi nevén Frank-hegy – a budakeszi erdőben, kezdetleges tárnákból bányászták. A kibányászott „budai földet” szekereken szállították a telepre.

Ma még itt-ott láthatók piktortégla-üregek, de már sehol sem folyik piktortégla-kitermelés. (FI)

Pinkázás

A ráverősi, az odacsapós játék elterjedt népies neve, melyet pénzre játszottak. (KIG)

Pint

Régi magyar űrmérték. 1 pint = 1,69 liter. (FI)

Plébánosok Őrsön a XIV. században

<i>Az oklevél kelte</i>	<i>Plébános</i>	
1319. XI. 25.	Pál	
1321.	Ádám	
1347. XII. 1.	Mihály	
1349. V. 6.	Mihály	
1350. V. 6.	Mihály	
1354. V. 13.	Mihály	
1356.	Mihály	
1356. VIII. 18.	Mihály	
1365. IV. 4.	?	(FD)

Polgári iskola Budaörsön

1934-ben Weber Mihály polgári iskolai tanár, okleveles közigazda polgári magániskolát nyitott a mai Budapesti út 72. szám alatt. A polgári iskola a főváros közelsége és a lakosság tartózkodása miatt nem tudott

igazán kifejlődni. 1946-ban a római katolikus egyházközség vette gondozásába. (FD)

Pro Musika kórus

A közös éneklés hagyományaira építve 1984. október 16-án alakult meg Budaörsi Vegyeskar néven, 26 fős létszámmal, Sapszon Ferenc érdemes művész, Liszt-díjas karnagy szellemi és művészeti irányításával a Jókai Mór Művelődési Házban. Első nyilvános szereplésükre 1985. április 4-én került sor. Rendszeresen részt vettek a Kórusok Országos Tanácsa rendezvényein; ünnepségeken és más alkalmakkor is szívesen léptek fel és színvonalas műsorokat mutatták be. Budaörs kulturális életének napjainkban is meghatározó és közismert énekegyüttese. (KIG)

Korabeli Passió-játék Budaörsön

R

Rácok Budaörsön

Bizonyos, hogy 1686-ban településünk lakatlan volt, s a feljegyzések szerint lakatlan is maradt 1720-ig, a németekkel történt újraterelítésig. A kor adatait rögzítő írásos emlékek között kutatva azonban kiderül, hogy korántsem volt a két dátum közötti időben lakatlan pusztá az akkori Budaörs.

Az adatok szerint a budai határban lévő szántóföldekhez a tabáni katolikus rácok 1695. március 21-én Zichy Istvántól árendába vették a Buda melletti Örs és Csik pusztákat, évi 500 tallérért. A budai városi tanács a bérleti szerződés megkötése után azonnal tiltakozott a kamarai adminisztrációnál, s magának követelte az árendálás jogát. A tanács fellépésének az lett az eredménye, hogy a rácoktól elvették a bérletet és átadták a városnak. A budai tanács viszont a földesúrnak fizetendő árendaösszeg és a városnak adandó kilenced fejében átadta a pusztákat a rácoknak; ők a terület 1/4 részét szántóföldként művelték, a többit paragon hagyták.

1696-ban 113 mérő búzát, 653 mérő rozsot, 68 mérő árpat és 5 mérő zabot vetettek itt el. *„A Budát félkörben övező dombok, hegyek szőlőművelésre alkalmas lejtőin a város és a környék szaporodó lakossága igen gyorsan felújította a régi szőlőket és jelentősen kiterjesztette a szőlőterületet. A tabáni rácok az akkor még pusztá Örsöt és Csikot is bérbevették a Zichyektől és beültették szőlővel.”* írja dr. Gál Éva. A

budai hegyvidék című könyvében. Ekkortól számíthatjuk azt az időt, amikortól újra a szőlő lett városunk megélhetésének gazdasági alapja.

A rácok 1701-ig bérelték a területet, amikor is a Zichyek felmondták a bérleti szerződést. (FI)

Rája

Arab szó. Eredetileg nyáj, átvitt értelemben alattvaló, paraszt. (FI)

Ráverődsi

Nagyobb gyerekek, a legények és a fiatal házas férfiak kedvelt pénznyerő játéka volt, melyet egyszerre többen is játszhattak. A házak vagy kerítések kőfalainál, kőből vagy betonból készített kapuoszlopoknál játszották.

A vállmagasságban kiválasztott lapos kőnél egy félkört húztak a földön, amely a falnál kezdődött és ott is végződött, átmérője mintegy egy méter volt. A kő alatt, a földön egy 15x15 cm-es négyszöget karcoltak és ez volt a *pinka*. Egy pénzdarabbal úgy játszották, hogy az érmét élével a kőhöz verték, mely bizonyos irányba és távolságra történő repülés után a földre esett. Ha a félkörívén túlesett, akkor egy másik érmét a pinkába kellett tennie a ráverőnek, és újabb próbát tehetett a ráverő érmével. Ha a körön belül esett, akkor a soron lévő ráverő játékos következett. Sikeres esetben az akinekérméje a félméteres körön belülré és az előző ráverő játékos érméjéhez legalább

egy araszra esett, akkor az első játékostól egy érmét kapott és megegyezés szerint övé lett a pinkában lévő pénz is. Többféle módon, de mindig előre meghatározott szabályok szerint játszották. A ráverő pénz repülésének jobbítására az érmet kalapáccsal, kővel lapították, de egyszerűbb esetben a HÉV-vel laposra nyomatták. (KIG)

Református egyház

A budaörsi református gyülekezetnek temploma nincs, egyházi szertartásait a Tavasz u. 2. sz. alatti református imateremben tartja, amely 1935-ben épült, a Müller-család egykori házában. Ezt az épületet 1948-ban az államtól kapta a református egyház imaház, valamint lelkészi lakás céljára. Az 1970-es évek elején az épületet jelentős mértékben kibővítették, az imaterem jelenlegi kialakítása is akkor történt meg.

A református egyházközösség 1948-ig a budafoki református egyházközösség filiája volt, mert akkor mindössze 3-4 református vallású család élt a községben. A folyamatosan betelepülő lakosok között több református vallású is volt, és ezért 1979-ben a lelkészi hivatalban nyilvántartott református hívők száma már az 500 főt is elérte. A budaörsi református gyülekezet jelenleg a Dunamelléki Református egyházkerülethez tartozik. (KIG)

Rekruták

Sorozott legények, akiket a sorozáskor katonai szolgálatra alkalmasnak találtak. Mint mindenütt az országban, természetesen Budaörsön is ugyanúgy zajlott a sorozás. (KIG)

Rendőrőrs

A település közrendjének és közbiztonságának fenntartására létrehozott rendőri

szerv, melynek szolgálati személyi állománya, két körzeti megbízottja és a mintegy 20-22 fős fős önkéntes rendőri szervezete volt.

A településsel együtt fejlődve, mint a Budai Járási Rendőrkapitányság Budaörsi Rendőrőrs, majd Budaörsi Városi Rendőrkapitányság megnevezéssel folyamatosan végezte és végzi szolgálati feladatait. Kiemelt tevékenységi területei: a bűncselekmények elkövetésének megelőzése, megakadályozása és az elkövetett bűncselekmények nyomozása; a működési körzetben a garázdaság jellegű bűnesetek, szabálysértések elkövetőinek felderítése; a közlekedési szabálysértéseket okozók felelősségrevonása, valamint egyéb szolgálati feladatok végrehajtása. (KIG)

Repülőtér Budaörsön

A budaörsi repülőtér építését 1933-ban kezdték meg, az ott dolgozó kiszolgáló személyzetből a fényszórós szakaszt a Törökugrató utcai ún. Horthy-vadászkastélyban helyezték el. A repülőtér biztonsági jelzőfényeit adó és a budaörsi magasabb hegyek tetején felállított építmények ideiglenességét felváltó betonalapzatú vasszerkezetek félkész állapotukban maradtak.

A repülőtér építése 1937-ben fejeződött be. Jó fekvésével, a környezetbe szépen beilleszkedő fogadóépülettel, hatalmas hangárjaival az egyik legkorszerűbb volt Európában. A polgári és nemzetközi légit forgalom központjaként a MALÉRT üzemeltetésében nemcsak a Magyar Királyság egész területével, hanem külföldi országokkal is légi kapcsolatot teremtett, így például Bécs, Belgrád, Berlin, Bukarest, Milánó városokkal is. A repülőgépipar fejlődésével egyre nagyobb és nehezebb gépek kerültek a légi forgalomba, amelyhez már a budaörsi repü-

lőtér is kicsinek bizonyult. Ennek kiváltására kezdték meg 1941-ben a Ferihegyi repülőtér építését.

A II. világháború alatt a magyarországi hadihelyzetnek megfelelően egyaránt volt a német és a magyar, illetve szovjet repülőgépek állomásoztatásának helye. Az 1970-es években a hazai és nemzetközi modellezés fellegvára lett, pl. ott rendezték meg az Országos Autómodellező Bajnokságot 1975-ben. A Repülőgépes Növényvédő Szolgálat több mint két évtizeden keresztül használta a repülőtérteret.

A budaörsi repülőtér fokozatosan esett ki a polgári légi forgalomból, helyette a sportrepülés „Mekkája” lett, az MHSZ központi repülőtereként. Mai napig biztosítja a kisrepülőgépeket szolgálatban tartó szervezetek – Országos Mentőszolgálat, Határőrség, Rendőrség – gépeinek kiszolgálását is.

A repülőtér egykor korszerű irányítótornya mára elavult. Mivel a tervezett világkiállítás elmaradt, a repülőtér korszerűsítésére sem került sor. **(KIG)**

Rosenberg Lajos

Gyógyszerész volt, aki 1870-ben folyamodott gyógyszerészeti nyitási engedélyért. A Belügyminisztérium 1871-ben 16156-os számon engedélyezte Rosenberg Lajos részére egy személyjogi gyógyszerészeti megnyitását Budaörsön. A patika a Szent István nevet kapta. A Templom téren található patikát ma újra ugyanígy nevezik. **(FI)**

Rosenberger, tatai várkapitány

1575-ben azért dülatta, tömlöcöztette és bírságotlta Óbuda, Békásmegyér, Szentendre, Budaörs, Etyek, Sósút és Érd (Pilis megye) lakóit, mivel azok vonakodtak fát szállítani és meszet égetni Tata építéséhez.

(FI)

Római katolikus egyház

A templom építése és felszentelése után vált plébániává az esztergomi érsekség alárendeltségében. Egyházi anyakönyvei ma is fontos részét képezik a településtörténettel foglalkozóknak. A templom plébániáján mindig egy pap (egyházi rangja szerint káplán, plébános stb.), egy kántor és egy harangozó dolgozott. Szertartásai és misere ndje a település hagyományait követték.

(KIG)

Római katolikus templom orgonája

1992-ben Paulus Frigyes és családja újította fel a korábban a Rieger cég által épített orgonát, melynek pneumatikus vezérlését elektromos vezérlésre cserélték ki.

(KIG)

Római kori éremlelet

1963. szeptember 7-én találták a Hoszszúréten. A becsületes megtalálók szeptember 9-én 2200 római ezüstpénzt adtak át a Magyar Nemzeti Múzeumnak. Később még az ásatást végző dr. Kaba Melinda is talált érmeket, melyek főleg a katonacsászárok korából valók voltak. Elsősorban III. Gordianus és Phillippus Arabs pénzei kerültek elő. A legkésőbbi érmék Traianus Decius képével díszítettek voltak. A leletek többsége a 238-tól 251-ig terjedő időből származik. Tulajdonosa i.sz. 251. után rejthette el. *(8. kép)*

(FI)

Római kori oltár (i.sz. III.sz.d.)

Mészkből készült, felső párkányzatán bogyós levéldíszű oltár. Felirata: „*D(eo) INV(icto) M(ithrae) M(arcus) AUR(elius) FRONTO MIL(itis) LEG(ionis) II AD(iutricis) PRO S(alute) SVA ET SVORVM TEMP(lum) CONSTITV(erunt).*” Jelentése: „*Mithrasnak,*

a legyőzhetetlen napistennek épített itt templomot a II. segédlegió két katonája, Marcus Aurelius Frontinianus és Marcus Aurelius Fronto saját és övéik üdvére”. (9. kép) (FI)

Római kori sír

1959-ben a Rózsa u. 7. szám alatti telken gödörásás közben római kori téglasírra bukkantak. A sír 150 cm mélyen volt, már korábban megbolygatott állapotban. Más tárgyak nem kerültek elő. (7. kép) (FI)

Római limes Kongresszus

1976 augusztusában rendezték Budapesten. Ezen egy térkép-vázlatot mutattak be, amelyen két őrtorony volt feltüntetve Budaörs és Törökbálint között. Ezek szerepelnek az 1766-ban a településünket ábrázoló térképen „Rudera”, valamint „Rudera castelli” felirattal. (FI)

Rómaiak Budaörsön

Időszámításunk szerint 88-93 között a rómaiak kemény háborúban álltak a kvádokkal, a markománokkal és a szarmatákkal. A légiókat a Dunához vezényelték. Akkoriban kezdett kiépülni a római limes. Ez idő tájt települhettek az első rómaiak városunk területére, valószínűleg akkor kezdődhetett el az itt feltárt villatelepülés kialakulása. (2. kép)

A római kori emlékek a mai kamaraerdei részen kerültek elő, de bizonyára a mai Ófalu alatt is lennének romokat, amit a sűrű beépítettség akadályozott és akadályoz. Csúpan jelezzük, hogy Rózsa utca 7. szám alatt is tártak fel római kori sírt. Régészek véleménye szerint az egykori település több mint százezer négyzetméteren terült el.

Elsőként valószínűleg leszerelt légionáriusokat telepítettek a hadászatiilag is fontos helyre. Házaik kényelmesek, lakályosak voltak.

Szőlőt és gabonanövényeket is termesztettek. Szarvasmarhát, sertést tenyésztettek, de tartottak juhot és kecskét is. A mai 88-as busz útvonalának egy része alatt található a római korból maradt út egy része. A település védelmére két őrtoronyt is emeltek a mai Kamaraerdő területén.

Az épületeket 252-ben a kvád és szarmata betöréskor felégették. A település a romjaiból újjáéledt, amiről a IV. századból származó régészeti leletek tanúskodnak.

(FI)

Rudera

Egy 1766-ból fennmaradt, Budaörsöt ábrázoló térképen található felirat (rudera = rom) a város kamaraerdei részén. Eredetileg római kori őrtorony volt. (FI)

Rudera castelli

Egy 1766-ból fennmaradt, Budaörsöt ábrázoló térképen található felirat (kastélyrom) a város kamaraerdei részén. Eredetileg római kori őrtorony volt. A középkorban a kamaraerdei részen elterülő Horhi falu udvarháza, a XVIII. században pedig a Zichyek által átépített gazdasági épület volt. (FI)

S, SZ

Sasad

A mai Sas-hegy nyugati lejtőjén, feltehetően a mai Petőfi-laktanya környékén terült el. Egyike volt a Buda környéki szőlőtermelő falvaknak. A *Sasadi tizedper* kapcsán többször szerepel együtt neve Örsével. Mátyás király 1469-ben Budához csatolta. Templomos hely volt. Sasad Budaőrssel, Budakeszivel és Budafokkal volt határos egy 1689. évi jegyzőkönyv szerint. (FI)

Sasadi tizedper

A per 1225-től 1845-ig tartott a sasadi, neveyi, örsi, csiki szőlők dézsmájáért. Az esztergomi érsek, valamint a veszprémi püspök között zajlott. 1845-ben Buda városa magához váltotta a dézsmálás jogát. A *sasadi tizedper* iratai között több oklevél maradt fenn községünkre vonatkozóan.

(FI)

Saxlehner András keserűvíztelepe

1854-ben a budapesti Örsöd-dűlő és a mai Dobogó (Galgenberg) közötti völgyben kezdte működtetni Saxlehner András keserűvíztelepét. Ez volt az első üzem, amelyben budaörsiek, főleg asszonyok dolgoztak. A XIX. szd. végén alapított üzem a keserűvíz kiaknázására és palackozására épült. Az üzem a hazai és a nemzetközi kereskedelem szerves része volt, palackozott termékét szerte a világon ismerték. Az üzem kihasználatlanná vált épületeit az M1- és M7-es autópálya építéskor bontották le.

(FI – KIG)

Snúrozás

A vasárnap délutáni csoportos szórakozás egyik közkedvelt játéka volt, és természetesen a Fő utcán nagy csoportosulástól övezve.

Az utca valamelyik sima helyén egy méteres vonalat húztak, melynek két oldalát határolóvonalakkal látták el. A kijelölt dobóhelyről egy vagy több pénzermét dobhattak célzottan a vonal felé, hogy az érme a vonalra vagy annak közelébe kerüljön. A határvonalon túl leesett érméket nem vehette fel a dobójátékos, hanem az vette fel, akinek a pénzerméje a legközelebb helyezkedett el a vonalon. Aki még rádobást akart, megtehetette és annyit, amennyit akart, hogy a vonalhoz közelebb kerüljön.

A helyezések megállapítása után a nyertes összeszedte az érméket, kezével üreget képezett, összerázta, majd feldobás után a földre esett pénzdarabok közül azokat, melyek számmal felfelé estek, felszedhette és megtarthatta mint nyereményét. A második helyezett is így tett, és ezt addig folytatták, amíg a pénzermék el nem fogytak. Azután újra kezdték a pénzermék dobásával a játékot. (KIG)

Somi Józsa

A XV. és a XVI. század fordulóján élt, a magyar történelemben jelentős szerepet betöltő személy volt. Kinizsi Pál nevelte, többször harcolt sikerrel a török ellen. 1495-ben temesi bán, ő fékezte meg Ujlaki Lőrincet Németújvárnál. Maga és fia is birtokos volt Horhi faluban. (FI)

Starentanz-kápolna

A mai Farkasréti úton áll. Kisméretű, torony nélküli épület. A Starentanz (= seregélyek tánca) elnevezés egy dülő neve, ahol kizárólag szőlők voltak. A kápolnát Helly József alapította 1808-ban. Mellette nagy kőkereszt állott, amely a II. világháború alatt megsérült, majd eltűnt. (FI)

Steer-féle mozi

A község első moziját Steer Balázs, mint tulajdonos 1912-től üzemeltette a Fő utcán, az egykori Nagybolt helyén álló épületben, melyet évekkel ezelőtt lebontottak. A mozi műsorrendjéhez kiválasztott filmeket Budapestről, a Rákóczi úton egykor volt filmkölcsonzóból szerezték be. Bár a kölcsönzési díjak akkor sem voltak olcsók, azért a nézőtéri helyárak az akkori viszonyokhoz képest elfogadhatóak voltak, 20 és 60 fillér között változtak. A Steer-mozi 1916-ban megszűnt, mivel tulajdonosa bevonult katonának. (KIG)

Sváb bál

A nagyközség német nemzetiségű lakosságának igen kedvelt évenkénti összejövetele volt. Egyrészt a közösséghez való tartozást jelképezte, melynek keretében a nemzetiségi kultúra hagyományainak ápolására is lehetőség nyílt, másrészt a közös együttlétre is alkalmat adott. Újbóli felelevenítését követően napjainkban már a város rangos eseményei között tartják számon nemcsak a helyi, hanem a külföldön élő egykori budaörsi lakosok és azok leszármazottai is. (KIG)

Szabó Ferenc

Tisztartó a Zichy-uradalomban. Az 1700-as években a Zichyeknek már sok vitás ügyük volt a birtoklás jogosságát illetően. Szabó

Ferenc a következőket írta erről egyik levelében: „*Egy terminust kölletik pratigálnunk és Comissió millitt, Vizi ispány Uramtul, hogy Bíró Uramat szükségképen kiköletik menni, Én ugyan addig providiálni fogok a körül levő falukban, jó bizonylyokat keresnyi az ott levő határok végett. Méltóságos urat kérem, hogy legyen azon Budakeszy, Budaörsi és Csik Határlevelét is előkerestetni, mivel nem kevés kára lenne Méltóságos úrnak, ugy Méltóságos Asszonynak, ha egy darab földtől el Esik.*” (FI)

Szakály Mátyás

Kereskedőcsaládban született Budaörsön 1887-ben. Tanító és egyben népművelő volt a községben. Az ő szervezésében az akkori Kertészeti Egyetem tanárai rendszeresen tartottak előadásokat a gazdáknak az őszibarack és a szőlő termesztéséről, amely akkor a község mezőgazdasági termelésének fő profilját képezte. Több alkalommal szervezett borkiállítást. Komoly érdemet szerzett a néphagyományok megőrzésében, feltámasztásában és ápolásában. (FI)

Szandzsák

Török kifejezés. Jelentése zászló, vagy közigazgatási területi egység. (FI)

Szent Flórián

A tűzoltók és más, tűzzel kapcsolatos szakmák (pl. kovácsok, kéményseprők, pékek stb.) védőszentje. Szent Flórián napját május 4-én ünneplik. (KIG)

Szent Gellért püspök (980–1046. szeptember 24.)

Utolsó útja – mártírhalála előtt – Fehérvárról kiindulva Diósdon keresztül a mai Kamaraerdőn és Budaörsön át vezetett Budára, ahol a Dunába taszították. (FI)

Szent Orbán-szobor

Budaörs nyugati határának közelében – ott ahol az út Budakeszire ágazik el – állott Szent Orbán szobra. Szent Orbánt a budaörsiek különösen tisztelték, mivel ő volt az utolsó a fagyos szentek sorában, akinek kegyétől függött minden évben a szőlőtermés. A negyvenes években lebontották. (FI)

Szent Rókus-szobor

A római katolikus templom kertjében áll a puha mészkőből készült, barokk stílusú Szent Rókus-szobor. Állításának időpontja nem állapítható meg. Valószínűleg a Budaörsön is pusztító 1739/40-es pestisjárvány emlékére emelték, mivel Szent Rókust a pestis elleni védőszentként tisztelték. (15. kép) (FI)

Szent Vendel

Budaörsön Szent Vendel volt az állatok patrónusa. Szobrát az istállóban, a jászol fölött tartották. (FI)

Szentélyrács

A római katolikus templomban látható. Részben aranyozott, öntöttvas munka, késői empire stílusú, ballusztertagokból áll, amelyek a XIX. szd. közepén készültek. (FI)

Szennyvíztisztító telep

A Budaörs és Törökbálint közös kivitelezésében megépített, az M1-es autópálya mellett található 12 800 köbméteres méretű biológiai szennyvíztisztító telep ellátja a települések odavezetett szennyvizének derítését és biológiai tisztítását. (KIG)

Szeszfőzde Budaörsön

1775-ben épült a kincstár 1076,- Ft-os támogatásával. (FI)

Székessy Xavér Ferenc

Orvos. 1845-ben jegyezték fel, hogy a faluban működött. (FI)

Szikla Falatozó (Felsen Keller)

A Kálvária-domb mellett található, 1856-ban épült présházát alakították át borozóvá és kisvendéglővé, melyet hangulatos kerthelyiséggel bővítettek ki. A Törökugraton termelt szőlőből készült saját termésű fehér és vörös bort eredeti építésű pincében érlelik és tárolják. Családiás légkörben házias ételek teszik kellemessé az odalátogató vendégek kikapcsolódását.

A kisvendéglőt visszatérően látogatják az egykori kitelepítettek és hozzátartozóik, akiknek sorsában a tulajdonos maga is osztozott, de az elsők között települt vissza családjával Budaörsre. (KIG)

Szovjet hősi emlékmű

A szovjet Vörös Hadsereg Budaörsön és környékén elesett katonáinak síremléke a Budapesti úton található. Felavatására 1949. július 3-án került sor. Az avatóünnepségen képviseltette magát a Vörös Hadsereg, a szovjet nagykövetség és a katonai attasé. Több beszéd is elhangzott: a honvédelmi miniszter képviselében Pórfy György vezérőrnagy, a Magyar Néphadsereg tüzérpáncsnoka; a Hazafias Népfront és Budaörs község képviselében Havrics Károly; a Vörös Hadsereg képviselében pedig Lonyin szovjet főhadnagy. A beszédek után koszorúkat helyeztek el, majd a kivezényelt alegység díszmenettel teljesített katonai tiszteletadást. (KIG)

Szószerék

A római katolikus templomban látható. Fából készült, fehér és arany festéssel, későcopf stílusú faragványokkal, puttókkal;

elől látható a „Magvetés” c. aranyozott hársfa dombormű. Hangvetőjén függönyös faragvány, tetején két angyalalak kereszttel és a kőtáblákkal. A XVIII. szd. második felében készült. (FI)

Szőlő- és borkultúra Budaörsön

Városunk történetében mindig meghatározó szerepe volt a szőlőtermesztésnek és a borászatnak. Az első ide vonatkozó adatok a La Tene-kultúra korából származnak (i.e. V. század).

Eraviscusok

A feltárt adatokból egyértelműen kitűnik, hogy a rómaiakat megelőzően területünkön élt kelta eredetű *eraviscus* törzs tagjai már művelték szőlőiket, ha azok minőségükben nem is vehették fel a versenyt az utánuk telepített római szőlőkkel. Az eraviscusok központja a Gellért-hegyen volt. Nyomaikat feltárták városunk területén is. Bizonyító adatként érdemes megjegyezni, hogy a szőlőtelepítést még a római korban is a kelta eredetű területegységben, *carpannes*-ben mérték.

A rómaiak idején

A történészek szerint, ahol a rómaiak megtelepedtek, ott azonnal szőlőt ültettek, s belőle bort készítettek. A pannóniai szőlőtelepítésekről Strabon és Cassius Dio is megemlékezik. Ez a telepítés Pannóniában oly nagymértékű volt, hogy Domitianus császár (i.sz. 81-96) az aquileiai borkereskedők érdekeinek védelmében elrendelte, hogy a művelt szőlők felét ki kell irtani és helyükbe gabonát kell vetni. Ha békés eszközökkel nem sikerült a rendeletnek érvényt szerezni, akkor sor került a katonaság bevetésére is. Ez az időszak mintegy kétszáz évig tartott, mígnem a pannóniai Probus

császár ellenrendelete véget vetett ennek az áldatlan állapotnak.

Városunk területén e korban több villa-település jött létre. A borkultúra nyomaira következtethetünk Silvanus helyi tiszteletéből, aki kezdetben az erdők és a nyájak, később a gyümölcsfák és a szőlők, végül az egész mezőgazdaság istene lett. Az ebből az időből származó és Budaörs területén felszínre került oltárkövek, szarkofágok domborművein úgyszólván a szőlő az egyetlen díszítőelem.

Az Árpád-kortól 1526-ig

A nyugat-római birodalom bukása után az őslakosság és a velük keveredő egyes népcsoportok - például az avarok, mint ezt adatok is bizonyítják - átvészelve a népvándorlás korának viharait, folyamatosan lakták környékünket. Megélhetésük fő forrása akkor is a szőlő volt.

Az Árpád-korban Örs már egyike a Buda-környéki, Pilis megyei szőlőtermelő falvaknak. Mint az írásban olvashatjuk: „*A budai Várhegy területén, tőle nyugatra Sasadig, Budaörsig már réges-régen szőlők és gyümölcsösök értek, mielőtt II. Endre király a mohamedán bolgárokat elűzve németeket telepített.*”

A középkori Magyarország hagyományos kiviteli termékei között (nemesfém, szarvasmarha) jelentős helyet foglalt el a külsországi piacokra szállított bor. A nagy mennyiségben termelt bor dézsmája volt az oka például annak a jogi vitának, amely az esztergomi érsek és a veszprémi püspök között zajlott, s amely *Sasadi tizedperként* vonult be a magyar jogtörténetbe.

A hódoltság kora

1541 után a hódoltsági lét nehézségei ellenére továbbra is folyamatos volt Örsön a szőlőtermesztés. Az 1562-es összeírás

szerint az örsi szőlőkben 100 ezer liternyi bor termett, noha a szőlők nagy része műveletlen volt. 1596-ban vált a község lakatlanná, mivel Pálffy Miklós esztergomi várkapitány egyetlen éjszaka alatt kitelepítette a község addig színmagyar lakosságát Esztergom és Érsekújvár közé. (Ma a községet Magyar németinek nevezik.) Miután azonban az örsi szőlők jelentős része addigra már idegenek kezén volt (gazdag budai polgárok, csepeli polgárok stb.), minden valószínűséggel az örsi szőlőtermesztés tovább folytatódott

A rácok mint új telepítők

A török hódoltság után, a valamikor virágzó szőlőkultúra szomorú képet mutatott. Az 1700-as évek elején a kamarai összeírások községünket lakatlannak tüntették fel. Örsöt ez idő tájt Zichy Péter földesúrtól többek között a tabáni rácok bérelték, akik felújították az akkor már több mint kétezer éves mezőgazdasági kultúrát.

A németek tevékenysége

Budaörsre 1720-ban telepítettek a Zichyek németeket. A város múltját feldolgozó, 1985-ben kiadott *Budaörsi krónika* nagy teret szentel az újonnan bevándoroltak által aláírt szerződésnek. A feltételek igen súlyosak voltak. Annak a magyarázatát, hogy ezek mellett is érdemes volt örsi telepesnek lenni, újra a szőlőtermesztésben kell keresnünk. A munka jó részét az itt hosszú évek óta területet bérlők már elvégezték (telepítés, útépités, víznyerőhelyek kialakítása stb.), a már mások által elkezdett munkát pedig folytathatták az első szorgos német telepesek.

Az itt termesztett fajtákra nézve nincsenek közelebbi adatok. Csupán az derül ki, hogy túlsúlyban volt a vörös borszőlő, valószínűleg kadarka fajta. Ami a borok minő-

ségét illeti, azt általában jónak tartották. Fennmaradt a község pecsétje 1730-ból, amely nem véletlenül ábrázol keresztet és szőlőfürtöt. A szőlők hozama az idő tájt változó volt. Termesztése azonban még így is jobb megélhetést biztosított, mint bármely más szántóföldi kultúráé.

A szüretet csakis földesúri engedéllyel lehetett elkezdni. Az 1720-as évekből van adat arra, hogy a szüret elkezdését engedélyező *szüreti céduláért* (Lesezettel) a lakosoknak fizetniük kellett. Ezt a szokást csak 1774-ben törölték el. Érdemes még feljegyezni a budaörsi szőlőkről, hogy az 1772-es megyei összeírás szerint abban az időben a szőlők négyötöde volt idegen kézen (extraneusok).

Az uradalom községünkben is foglalkozott pincegazdasággal és borkereskedelemmel. A budaörsi borvidék termésének nagy részét a „*Budai borvidék*” boraként hozták forgalomba. Az innen kikerült borok minőségét jelzi, hogy az 1873-as bécsi vilákiállításon három budaörsi gazda is díszoklevelet nyert saját készítésű borával.

A budaörsi szőlők pusztulása

A budaörsi bortermelés virágzásának a múlt század végi nagy filoxerajárvány vetett véget. Mivel védekezni akkoriban még nem tudtak ellene, a járvány következtében teljesen kipusztultak vidékünkön a szőlőtőkék. A mai szőlők már mind újabb telepítésűek. (FI)

Szüreti cédula (Lesezettel)

Az 1720-as évektől van adatunk arra, hogy a szüret elkezdését megengedő szüreti céduláért a lakosoknak fizetniük kellett. A cédulapénzt – mint jogtalan követelést – az uradalomban csak jóval később, 1774-ben törölték el, az uralkodó közbelépésére. (FI)

TY

Takácsok Budaörsön

A budaörsi takácsok a Tök községben működő céhnek voltak tagjai. A céh egy Mária Teréziától kapott privilégium alapján működött, s annak – Pest megye 1808. évi jelentése szerint – „*mindeddig ususában vagyon*”.

A céhszabadalom megszerzése nagy anyagi áldozatokkal járt, ezzel magyarázhatjuk, azoknak a kézműveseknek a magas számát is, akik csak a céh kiváltság kérelmezéséig jutottak el. Ez volt az oka annak is, hogy nem alakult újjá a töki takácscéh sem, amelynek az örsi takácsok is tagjai voltak. Igaz, a nevezett mesterek a biai, torbágyi, pátyi, budaörsi, zsámbéki és tinnyei mesterekkel együtt kérték, de nem nyerték el a szabadságot, pedig a megye jelentése szerint „*képesek lennének a taksa megfizetésére, mivel házakkal és szőlőkkel bírnak*”.

Tallherr (Thallherr) József (1730 (?) – 1807)

Udvari kamarai építész volt. 1788-ban az Országos Építészeti Igazgatóság vezetője lett. Állami és részben magánépítkezések kapcsán az egész országra kiterjedő tevékenységet folytatott. Fő műve a pozsonyi, volt Aspremont-palota (1770). Számos átalakítási tervet készített a II. József által felosztatott rendek épületeinek új felhasználására. Hivatalos tervei főként iskolák, vendéglők és magtárak létesítésére vonatkoztak.

Nevéhez fűződik – A. Mazzocato útmutatásai alapján – az egykori óbudai selyemgombolyító tervezése és 1785. évi kivitelezése. (FI)

Tanács

Az 1950 és 1990 közötti években az államhatalom legfőbb helyi szerveként működött, amely a település életét irányította. A két tanácstag választás közötti munka irányítását, szervezését és ellenőrzését a tanácson belül a Végrehajtó Bizottság és a tanácstagokból álló munkabizottságok látták el.

Budaörsön kezdetben községi, később nagyközségi, városi jogú nagyközségi, majd városi Tanács működött. A városi jogú nagyközségi tanácshoz, mint központhoz az alábbi települések tanácsai tartoztak: Budakeszi, Biatorbágy, Budajenő és Telki, Piliscsaba és Tinnye, Törökbálint, Nagykovácsi, Pilisszentiván, Üröm, Pilisborosjenő, Páty, Perbál, Solymár, Pilisvörösvár, Zsámbék és Tök. A település körzetközpontként kapta meg 1986-ban a városi rangot. (KIG)

Tanácstag beszámolók

A településen a tanácstag körzetekben megválasztott tanácstagok a községért (a nagyközségért, a városért) végzett tevékenységről évente beszámolókat tartottak. Ezen a gyűléseken a választók általában elfogadták a tanácstag tevékenységét (egyben a Tanácsét is), vagy nagy körültekintéssel bírálták azt, de minden esetben a

választói körzet különféle gondjaira tettek vagy panasz vagy észrevételt. Az ott felhozott vélemények, javaslatok továbbítása és a megvalósításért való közbenjárás a tanács-
tagok feladata volt. (KIG)

Tatárjárás környékünkön

1242. január 6-án és 7-én keltek át a tatár csapatok a Dunán, amely tíz hónapig feltartóztatta őket. 1242. január végén, február elején lerohanták Óbudát, majd a környék kisebb templomos helyeit. (FI)

Társaskocsi Budaörsön

A múlt század 70-es éveiben társaskocsi (Stellwagen) szállította az utasokat. A társaskocsi a Budaörsi Társas Kocsi Részvénytársaság tulajdona volt. A társaskocsi a Krisztinavárosba, az egykori Zöldfa vendéglőig, később a mai Bartók Béla út 3. alatt volt Fiedler-féle vendéglőig járt. Budaörsről a nagybolt elől, később a mai Templom (Béke) térről indult. A kocsiban 12 ülőhely volt. A zárt kocsit két ló húzta, egy harmadik ló tartaléknak a kocsi hátuljához volt kötve. A kocsi reggel indult és délután fordult vissza. Útközben, ha valaki fel akart szállni, megállt. A társaskocsi a 49-es villamos megindulásáig közlekedett. (FI)

Tehenészet Budaörsön

Az 1720-as évektől az uradalom Budaörsön is tartott szarvasmarhát, főként fejős-
teheneket. Itt 1732-ben „svájci tehenészet” létesült, az egyike volt a legkorábbi hazai „Schweizerei”-eknek. 1735-ben Budaörsön a gulyás (Khuehalter) gondozásában 104, a Schweizereikezén 56 szarvasmarha volt.

A svájci jellegű tehenészetre gróf Bercsényi Zsuzsanna kötött szerződést a Svájból érkezett Anton Steineggerrel. (FI)

Temetési szertartás Budaörsön

A halálestet bekövetkezésekor a harangozó, a lelkészi hivatal, az asztalos – és ha az elhunyt tagja volt a Budaörsi Halottas Egyletnek, akkor egyik tisztviselőjének – értesítése után került sor a temetés idejének a kihirdetésére. A kialakult szokás szerint a halottat mindig a ház tisztaszobájában, nyitott koporsóban ravatalozták fel. A koporsó fejrészéhez kisasztalt helyeztek, melyre két égő gyertya közé egy feszületet (keresztet) állítottak, és szenteltvízzel telt edény rozmaringággal. A halottbúcsúztatók és a látogatók a virrasztás alatt jöttek, rövid imát mondtak az elhunyt lelki üdvéért, vagy rövid időre leülve elbeszélgettek az elhalálozotttról. Részvétük kifejezése után a rozmaringággal meghintették a halottat a szenteltvízzel és eltávoztak. Röviddel a temetés előtt szegezte be az asztalos a koporsót.

A gyermekhalottat fehér koporsóba helyezték, ugyanúgy virrasztottak mellette mint a felnőtteknél, fejpárnája köré rozmaringot és szentképeket tettek. A lezárt koporsót szintén a temetőbe vitték. A gyermeket a rokonok a fejük fölé emelték (fiút férfi-, leányt nőrokon), a felnőtteket pedig a rokonok vitték a vállukon. Néhány esetben halottaskocsit is használtak. Amíg a temetési menet a halott házától el nem ért a temetőig, addig szóltak a harangok a templom tornyában. Esetenként a gyászmenetet zenekar kísérte, mely a temetési menet alatt gyászindulókat játszott. A koporsó sírba eresztése és a halott búcsúztatása után a pap eltávozott, a temetésen jelenlévők a még nyitott sírhoz léptek, mindenki három maroknyi földet szórt a sírba. Általában a földbe temetés volt szokásban, a kriptába helyezés ritka volt, a halott elhamvasztását pedig vallási okokból is elutasították. (KIG)

Templom tér

Az önkormányzati képviselőtestület határozata alapján a Béke tér megnevezést 1993. november 1-től Templom tér megnevezésre változtatták, így a tér visszakapta korábbi, történelmileg kialakult nevét.

(KIG)

Templomösszeírás 1725-ből

Az 1725. évi templomösszeírás a következőket írja a budaörsi templomról: „*Alapfalai láthatók, köveit a török időkben Budára vitték. - Lapidés ejusdem Budam veeti dicuntur tempore Turcarum.*” Ugyanezen összeírásban olvasható, hogy Csík falu templomának alapfalai ebben az időben még szintén állottak.

(FI)

Testvérvárosi kapcsolatok

Legújabbkori hagyományként alakult ki a nemzetközi testvérvárosi kapcsolatrendszer kiépítése, mely napjainkban inkább többoldalú partnerkapcsolatot tartalmaz Budaörs és valamely külföldi ország egy-egy települése között.

A város hagyományai között a legerősebb kapcsolat *Bretzfeld* (Németország, Bajorország tartomány) várossal alakult ki. A legújabb kapcsolatfelvétel 1997. szeptember 13-án *Pyrgosz* görögországi várossal történt meg Budaörsön, ünnepélyes, rendkívüli képviselőtestületi ülésen. Ekkor került sor Budaörs város kulcsának átadására Pyrgos és Bretzfeld polgármestereinek. Bretzfeld képviselőjében a kulcsot Thomas Föhl vette át.

Ugyancsak 1997-ben létesült testvérvárosi kapcsolat a szlovákiai *Kisújfaluval* is.

(KIG)

Török adók

A törökök a leigázott ország törvényeihez igazították adóztatási rendeleteiket.

Harácsadó

Aki házán, szőlőjén és földjén kívül marháit, házán belül lelhető holmiját és hordóiban lévő borát számítva 300 akcsé érő ingósággal rendelkezett, annak évenként 50 akcse (= 1(akkori) forint) harácsadót kellett fizetnie. Egy házban akár egy rája (paraszt) egyedül, akár fiaival együtt, vagy egy apától származó két-három olyan testvér lakott, akinek kenyerük, vetésük vagy kereskedésük egy helyen volt és együtt éltek, nem külön-külön számítottak, hanem együttesen ötven akcse adót (*harács*) fizettek. Ha azonban egy házban olyan testvérek, vagy atyjukkal élő gyermekek laktak, akiknek kenyerük, vetésük, vagy kereskedésük külön volt és egyenként 300 akcsé érő ingósággal rendelkeztek, mindegyikük külön ötven akcse harácsadót fizetett. Mindazoktól azonban, akik 300 akcsé érő ingósággal sem rendelkeztek, semmit se szedtek. 1578-tól minden családfő, illetve nőtlen önálló kereső vagyoni helyzetétől függetlenül harácsadót volt köteles fizetni.

Boradó

Minden 30 pint mustból 1 pintet köteles volt a szőlősgazda urának adózni 1571-től. (1 pint = 1,69 liter)

Kapudó

Szent György napkor 25 akcsé kellett adózni. Ezt más néven *szpendzseradónak* is nevezték.

Tizedadó

A rájának (alattvalónak, parasztnak) minden terményéből tizedet kellett adóznia.

(FI)

Török Bálint majorsága Örsön

Török Bálint Örsön lévő majorságára találunk adatot A budai szandzsák 1559. évi összeírása című kiadványban:

„Török Bálint majorsága Örs faluban. Mivel a nevezett majorság elhagyott és műveletlen, a padisah törvénye szerint azt másnak tapuba adni jogos; miután szántói és rétjei tapu-illetéket Pir Mehmed és Musztafa megfizette a szükséges járandóságok megadásának feltételével, azok ebben az új szultáni defterben rájuk íratlak.”

(FI)

Török összeírások

Az összeíró biztosok a ráját (alattvalót) úgy vették nyilvántartásba, hogy nemcsak a családfőket, hanem azok serdültebb fiúgyermekait és a velük egy háztartásban élő egész házanépének valamennyi férfitagját, apját, testvérét, vejét és szolgáját is összeírták. Vezetéknevükön azonban csak a családfőket és a külön háztartásban élő nőleket írták be, a családtagokat csupán keresztnevükön sorolták fel. Rajtuk kívül ugyancsak keresztnevükön kerültek a defterbe az özvegyasszonyok, valamint azok, akiknek vezetéknévét pótolta valamilyen foglalkozás megjelölés, mint például deák, bíró, pap.

E név szerinti felsorolás után először a harácsadót fizetők számát írták be, majd az egész település szolgáltatásainak pénzbeli értékét tüntették fel, ebbe azonban sohasem számították bele azokat az adókat (*harácsadó, templomadó, juhadó, vámilleték*), melyeket szolgáltevőinek a szultán nem engedett át. A különféle termények *tizedét* három év átlagából kellett kiszámítani. A ráják adófizetési kötelezettségeit összesítve

kellett kiszámítani. A ráják adófizetési kötelezettségeit összesítve vették nyilvántartásba. Az adó előteremtéséért a lakók együttesen voltak felelősek. (FI)

Törökbálinti szerbek földművelése Buda-örsön

Az N-78 jelzetű, 1715. évi összeírásban még nem szerepel sem Csík, sem Örs, azonban Törökbálint faluban szerb lakosságtöbbség került összeírásra. „...*Milyasnovics, Kozarec, Lubisich, Andrásovics, Nikolic, Kaszics, Raicsics, Bartalovics, Jeszics, Gagovics, Pavics*” és még mások. Dr. Vass Előd főlevéltárnok véleménye szerint a törökbálinti szerbek művelték Csík és Örs területét külsőként (extraneus), mivel körülöttük Bia, Torbágy, Keszi és Tétény lakott volt. Hasonló párhuzamos jelenségeket ismerünk a környékről: Budafok területét például a csepeli szerbek művelték meg; a budai Tabánban lakó szerbekről pedig feljegyzés készült, hogy a törökök szőlőit művelik a budai hegyekben. Az N-79 jelzetű 1720. évi összeírásban szintén nem szerepel sem Csík, sem Örs, hanem Törökbálint külső művelése valószínűsíthető. Erre utal az N-26 jelzetű 1828. évi összeírás feljegyzése is, miszerint „...*külső szőlőket művelnek Budakeszi, Budaörs területén, s szintén Csík-pusztán a pestiek is.*” Ez a feljegyzés tehát egy korábban kialakult szokást örökített meg. (FI)

Troll-testvérek mozija

A Tavasz utcában 1920-ban létesítettek mozit akkori tulajdonosaik, a Troll-testvérek. Az egykori mozi épületét az 1970-es évek elején lebontották, a helyén ma óvoda működik. (KIG)

U, Ú, Ü, Ű

Uradalmi ház és a présház homlokzata

Jelölések: Juhakol – Istálló – Az uradalmi kovács lakása – Az uradalmi hivatalnok lakása – Présház – Szőlőori lakás

A tervrajzot készítette: Jacob Gföller gödöllői kőművesmester. (30. kép) (FI)

Uradalmi nagyház és a pince alaprajza

A tervrajzba írt jelölések között, az aláírás alatt olvasható:

„Ez a pince már fel van építve. Ezen az oldalon azonban most kell újonnan felépíteni, de az alapfalakat ide akarják építeni. Új pincelépcső. Bejárat a pincébe. E lakás mögött van a pincejáró.”

Alatta:

„Présház, amit a régi istállóból kell kialakítani. Mindkettő lakás.”

A tervrajzot Jacob Gföller gödöllői kőművesmester készítette. (FI)

Urs-hegy

A mai Kő-hegy. (52. oldal) (FI)

Újratelepítési szerződés (1721. április 21.)

Az eredetileg német nyelven írt szerződés magyar nyelvű fordítása:

„A mai, a végén írt keltezés szerint, egyrészt gróf Bercsényi Zsuzsanna nagyasasszony, másrészt a grófnő által újonnan szervezett és telepített Budaörs falu és az egykori község lakói között a következő szövegű szerződés állapítottatott és határozottatott meg, tehát:

1. A fent nevezett újonnan telepítendő Budaörs falunak, amelynek telepítése és benépesítése most történik, a grófi földesúrnő megígéri mindazoknak, akik itt házelket akarnak foglalni és azon letelepedni, hogy a mai kelteztől számítva három éven át szolgáltatás és robot nélkül lakhatnak és megfizeti a szokásos uradalmi adományokat, hogy ezen idő alatt felépítsék végleges házaikat. De ha néhányan csak egy év múlva, vagy azon túl érkeznének, ők is csak a meghatározott három évre és nem tovább élvezhetik az uraságtól kapott három évet.

2. A grófi földesúrasasszony megígéri, hogy a megyét és a császárt illető adókat és előfogatolások teljesítését három évre magára vállalja.

3. A kijelölt házhelyeken kívül mindenki részére egy darab szántót és rétet biztosítanak, melyek örökölhetően a házzal használhatók.

4. Megengedett, hogy mindenki szükség szerint a szántókon és réteken tuskózzon, anélkül, hogy első és második évben kilencedet kelljen adni.

5. Megengedett, hogy szőlőket telepítsenek. A grófi földbirtokos-asszony megígéri, hogy mindenki öt évre kilenced nélkül használhatja az új telepítésű szőlőket.

6. A nagyra tartott grófi földesúrasasszony Újévtől Mihály napjáig fenntartja magának a bormérési jogot, mely Mihály naptól Újévig három éven át a községet

illeti, de a hűsvágó működtetése egész éven át az uraságot illeti.

7. A grófi földesúrasszonyt illeti máttól kezdve örökké – a három szabad évet kivéve – mindennemű mezei termék kilencede, a káposztát és a bort sem kivéve.

8. A magyar királyság ezen részén szokásos heti egynapi robot helyett a három szabad év letelte után a letelepülők évente négy nap robotot és négy forintot fognak házanként teljesíteni. A robotnapokat az uraság ott és ahhoz használja fel, ahol annak szükségét látja.

9. A jelzett robot és pénzzadomány alól senki sem lesz kivéve, minden lakó köteles lesz rá.

10. A szerződésbe senkit nem lehet bevonní az uradalom, illetve az előljáró uradalmi tisztviselő tudta nélkül.

11. Amennyiben a lakosság közül valaki tovább akar állani, ne mehessen el addig, míg a grófi földesúrasszonytól hozzájárulást és engedélyt nem nyert, és hogy a távozó háztelke ne maradjon üresen, azt más alkalmasnak kell átadni.

Ha ez nem így történik, a község közösen viseli a felelősséget és a kárt, mely az uraságot érte. Ezenkívül, ha néhányan kedvet kapnának és titokban megszöknének, az egész község felel azért, hogy ezek vagyonát addig őrzi, míg az uraságnak, illetve az előljáró tisztnek ezt nem jelezték.

12. Mindenki köteles házát úgy elhelyezni és építeni, ahogyan azt az uraság megparancsolta, ahogyan egyesek már megkezdték az építkezést. Minden ház elé annyi hársfát kell ültetni, amennyi az uraság kimérése szerint szükséges, és ezeket ápolni. Ha egy kimaradna, helyette másikat ültet, hogy ne legyen hiány.

13. Nem megengedett, hogy mindenki tetszése szerint döntse a fákat, mert egy

bizonyos terület lesz kijelölve, ahonnan a szükséges fát kitermelni és hazavinni lehet. Különbén büntetés terhe mellett tilos a fakitermelés, a ló és a kocsi is zálogolásra kerül.

14. Mindenki köteles az urasági gazdaszteknek engedelmeskedni és mindenkor kellően tisztelni, mert ezek az uraságtól előljárókul vannak kijelölve.

15. Ez a szerződés, mint ahogyan már jelezve van, a mai nappal érvénybe lép.

Ezerhét százhuszonegytől ezerhét százhuszonhétig lesz érvényes, de a hat évből az első három év szabad, a második három évet pedig úgy tartjuk, ahogy fent megjelöltük. Az urasági bért évnegyedről évnegyedre becsületesen, hűségesen megfizetjük, hogy vesződség nélkül újra megerősítve lehessen.

Ez a szerződés kétoldalúan aláírva és tanúk előtt készült. Mivel jelenleg az újonnan települt Budaörs falának nincsen saját pecsétje, így hát a lakók megbízottjai tanúként a szerződést megerősítik, akik egy példányt kapnak belőle.

Kelt Zsámbékon, 1721. április 21-ik napján.

Zichy Zsuzsanna született Berchény, Senn Sebestyén, Dintzl Keresztény, Singer András, Freu Simon, Kessler Ádám.” (FI)

Úrnapi körmenet

Egyike azon pogány szokásoknak, amelyet megszéldítve átvett a római katolikus egyház. Úrnapiját a pünkösd után következő második hét csütörtökjén ünnepeljük. Úrnapija – CORPUS CHRISTI – annyi mint Krisztus Teste. Az az ünnep, melyen az Oltári Szentséget mennyezet alatt körülhordozzák, s a négy világtájnak megfelelően négy oltárnál az egész világ elé állítják imádás végett. Kötelező ünnepé a kereszt-

tény hívek számára IV. Orbán pápa tette 1246-ban. A körülhordozásnak a népi hitvilág a gonoszt, a betegséget és a természeti csapásokat elűző erőt tulajdonította.

Főként Németországban terjedt el az a szokás – a XIII-XIV. században –, hogy a négy oltár fölé sátrakat emeltek. Ezeket a sátrakat nálunk gallyakkal díszítették, a földre pedig virágot hintettek. A néphit ezeknek a növényeknek gyógyító erőt tulajdonított.

Az Úrnapija megünneplésére hazánkban 1292-ből és 1299-ből maradt fenn írásos emlék. Az 1501-ben Budán megtartott körmeneten II. Ulászló királyunk is résztvett. Azon a tömeg a török hatalmi jelképeket, többek között Mohamed koporsójának jelképes mását is összetörte. Tudjuk továbbá, hogy II. Lajos magyar király udvarában az Úrnapiját virághintéssel ünnepelte az egybegyűlt sokaság.

Az Úrnapi körmenetek kiteljesedése, mai megjelenési formája a pompakedvelő barokk idejére tehető. Ekkor hozták divatba a jezsuiták a festett képek, szobrok, allegorikus csoportozatok körülhordozását. (FI)

Az Úrnapi körmenet kezdetei Budaörsön

Településünk – mint azt írásos és tárgyi emlékek bizonyítják –, már az Árpád-korban templomos hely volt. S mint ilyen, minden kétséget kizáróan megünnepelte az Úrnapiját a pápa által kiadott rendelet előírásai szerint.

A község fennmaradt iratai alapján a Zichyek által irányított újraterlepités után az ünnep megtartásáról tudósító adat nincs.

Budaörsön az újraterlepités után az első plébános Helmár János volt, aki 1745. december 21-én szentelte fel a középkori templom alapjaira épült templomot. Ennek építése 1752-ig tartott. Ekkortól már szinte bizonyosra vehető, hogy a község új telepe-

sei megünnepezték az Úrnapiját. A pontos dátumot természetesen ma már senki sem ismeri. Bizonyos csupán annyi, hogy 1850-ben már nagy pompával, a korábbi hagyományokra alapozva ünnepeltek az itt élők. (FI)

Úrnapi körmenetek Budaörsön a XX. században

Századunkban az ünnepre már sokan jöttek a fővárosból és a környező falvakból, hogy megnézzék azt a szín pompás virágszőnyeget, amelyet ez alkalomra készítettek a budaörsiek. A körmenet útvonala 2 km hosszú és 2 m széles volt. (1945. óta csak a templom körül rendezik.) A szőnyeget főleg mezei virágokból készítették. Ezt a falu apraja-nagyja gyűjtötte az ünnepet megelőző napokban. Kosarakba szedték, majd pincébe rakták és vízzel permetezték, hogy az ünnep hajnalán a virágok frissek legyenek. Magát a szőnyeget az asszonyok terítéssel készítették. A fiatal férfiaknak az volt a dolga, hogy az úrbéresek erdejéből a virágszőnyeget határoló lombos ágakat levágják, hazaszállítsák, azokat „elültesék”, azaz a virágszőnyeg szélétől jobbra és balra letűzzék. (92. oldal)

Különösen sok tennivaló volt ott, ahol kápolna állt. Négy szabadtéri oltár fölé épült kápolna. Régi, ma már meg nem állapítható jogcímen, négy család házához támaszkodott egy-egy kápolna. Az első az Esze Tamás u. 13. számú házhoz, amely a Wendler-család tulajdona; a második a Szabadság u. 13. számú házhoz, amely a Braun-családé; a harmadik a Szabadság u. 57. számú házhoz, amely a Hauser-családé; a negyedik a Szabadság u. 74. számú házhoz, amely a Kubik-családé volt. A kápolna állítójának és díszítőjének lenni nagy dicsőség volt. A díszítés sok-sok élővirágból font koszorúval történt. Ezek a koszorúk főleg búzavirágból és margarétából készültek.

A körmenetet zenés nagymise előzte meg. Amerre a menet elhaladt, a házak falai mindenütt fel voltak díszítve. A négy kápolnánál a pap elvégezte a szertartást. Este a virágszirmokat elégették és összeseperték. A koszorúkat a budaörsiek a házi oltárokra akasztották, és ott is hagyták azokat a következő évi Úrnapig. **(FI)**

Üdvilövők

A községi úrnap díszlövéseket végző lövészek népies neve. **(KIG)**

Üvejsz pasa

Örsöt 1579-ben Üvejsz pasa birtokaként említi az összeírás. A falu ekkor 48 118 akcse

adót fizetett török földesurának. Kortársai zsarnok, ravasz, hazug és főként fősvény udvaroncnak írták le. Becsületes neve Kara (fekete) Ovejsz volt, de ő maga minden magyar levélben csak Veysz basának írta magát.

Mint budai basa, alattvalóira súlyos adókat vetett ki. Fősvénységére jellemző, hogy 359 olyan falut is összeíratott adóztatás céljából, amelyik nem is tartozott a hódoltsághoz.

1582-ben már aleppói, majd damaszkuszi basa. Később Egyiptom élére került. 1589-ben a vezéri méltóságot is elnyerte. **(FI)**

A római katolikus templom és az úrnap virágszőnyeg

V, W

Valinka-patak (Valinka Wiesen)

Az 1778. évi Kneidinger-féle atlaszban a csíki részeket ábrázoló lapon a rét - amelyen a patak átfolyik - Valinka Wiesen névvel van jelölve. (FI)

Vasút Budaörsön

A vasút 1884-ban érte el Budaörsöt, és még abban az évben, július 15-én megnyílt a Budapest-Komárom (napjainkban Budapest-Győr-Hegyeshalom) vasútvonal. A vasutat a budaörsiek nem nagyon vették igénybe, hiszen akkor még alig-alig hagyták el a községet. (FI)

Vasútállomás Budaörsön

A Bécs-Budapest közötti vasútvonal építésekor, 1884-ben érte el a vasút a községet. Ekkor épült az átmenő állomás és a többi vasúti épület. Az 1921-ben lezajlott budaörsi csata idején területe és épületei fontos harcászati szerepet tölthettek be. A vasútvonal villamosítását 1930-ban végezték el. A Kelenföldi pályaudvar tehermentesítésére a budaörsi vasútállomást fokozatosan bővítették, melynek során megtörtént a repülőtér és a keserűvíztelep bekapcsolása is a vasúti hálózatba.

A II. világháború során elszenvedett károk gyorsan helyreállították, majd a település környékén kialakított raktárváros és a különböző rendeltetésű raktárházak ter-

mináljaival a vasútállomás területileg is tovább bővült. A vasútvonal kijáratainál lévő sorompók megszüntetésével elhárult az a közlekedési veszélyforrás, mely a közút és a vasút találkozásából adódott.

A Győr-Budapest vasútvonal 1974. évi korszerűsítése időszakában a kanyarok átvágására, illetve a pályaszakasz kiegyenesítésére is sor került. Ezzel gyorsabbá vált nemcsak a vasúti személy-, hanem a teherszállítás is. A korszerűsítési munkákban résztvettek a Magyar Néphadsereg építő alakulatainak katonái is, akiket Törökbálinti utcában kialakított barakképületekben szállásoltak el. A vasútállomás személyforgalma napjainkra minimálisra csökkent. Az elhanyagolt épületek és a környék rendbetételét a közeljövőben megkezdik. (KIG)

Várdai István

Kalocsai érsek, humanista, jeles közeleti férfiú volt a XV. században. Egy 1466-ból származó oklevél tanúsága szerint a mai Budaörs közigazgatási határán belül elterülő Horhi (Borhy) középkori falu birtokosa volt. (FI)

Városcímer

A város nevezetes szimbóluma. A címeralakúra vágott háromszög-pajzs szívpajzs-zsal, felül vörössel és ezüsttel hétszer osztott mező; alul kék háttér előtt lebegő koro-

nába helyezett két arany agancs; a szív-pajzsban kék háttér előtt ezüst szikla alján zöld dombok láthatók. A korona a királyi birtokra, az agancs az erdők gazdag vadállományára, a szikla pedig a Törökugrató-hegyre utal. **(KIG)**

Városi jog

Budaörs nagyközség dinamikus fejlődése és a környező településekre gyakorolt kisugárzó hatása alapján a közigazgatási járások megszüntetésével 1984. január 1-jétől kapta meg ezt a jogot. Ettől az időtől kezdve Budaörs, mint városi jogú nagyközség ellátta egy 19 településből álló, mintegy 104 000 fős lakosságot összefogó térség körzetközponti feladatait is. **(KIG)**

Városi Könyvtár

Jól berendezett olvasóteremmel, szabadpolcos rendszerű és kézikönyvtárral kibővített, kamaraerdei és iskolai fiókkönyvtárral rendelkező közművelődési intézmény Budaörsön.

A könyvtár a település – község, nagyközség, városi jogú nagyközség, majd a város – mindenkori vezetése jóvoltából meghatározott és általuk biztosított könyvtárfejlesztési pénzkerettel rendelkezett. A könyvtárat látogatók számának emelkedését az tette lehetővé, hogy a könyvtárral egy épületben volt Fény presszót 1976-ban megszüntették, és annak átadott helyiségeit a könyvtár bővítésére használták fel. A rendezvények sorában nemcsak író-olvasó találkozók, TIT-előadások, könyvbemutatók, hanem a könyvterjesztés is helyet kapott.

A könyvtár vezetői mindenkor a település ismert és elismert személyiségei voltak, mint pl. Szele Gézáné, akinek működési ideje alatt körzeti könyvtári szervezetet is

kiépítettek. A jelenlegi igazgató, Filipszky István 1996 novemberében pályázat útján nyerte el a könyvtár igazgatói munkakörét.

A könyvtár zenetermében működik a Könyvtár Galéria, ahol következetes és egymásra épülő kiállítási program keretében mutatják be a mai magyar képzőművészet közismert, jeles alkotásait.

Rendszeresek a Budaörs több évezredes történetének mozzanatait bemutató kezdeményezések, mint „A hét műtárgya”. A városi könyvtár a település közművelődésének és kulturális tevékenységének egyik legjelentősebb bázisa.

A könyvtár 1997. április 1-je óta Budaörs egykori újratelepítőjének, gróf Bercsényi Zsuzsannának a nevét viseli. **(KIG)**

Városi rang

Budaörs városi jogú nagyközséget 1986. január 1-jétől a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa várossá nyilvánította. A városi rang a politikai rendszerváltozás óta még nagyobb kötelezettséget rótt az önkormányzatra, amely főként a közélet demokratizálódásában és a várospolitika fejlődésében a lakosság közös ügyéért tett vagy megtenni szándékozó cselekedetben nyilvánul meg. **(KIG)**

Városlobogó

A község hagyományaiban a kék, a piros, a zöld és a fehér színek szerepelnek. A város lobogója fehér alapszínű, szélén vörös és zöld farkasfogazattal, melynek közepében a város címere látható. **(KIG)**

Vendéglő Budaörsön (1795)

Az budai királyi koronauradalom területén – Budaörsön – korabeli vendéglő rajza.

A tervrajzba írt jelölések:

Ököristálló – Kocsiszín – Lóistálló (vendégeknek) – Padláslépcső – Vágóhid – Mészárszék – Konyha – Külön szobák – A széles rész oldalnézete – A keskeny rész oldalnézete – Folyosó – Közös vendégszoba – Behajtó – Pincelépcső – Kamra – Cseléd-szoba – Pincelejárát – Vendéglőszoba.

A tervrajzot készítették: Anton Joseph Oeschner és Franz Xaver Hacker. Kelt Budán, 1788. január 24-én. (33. kép) (FI)

Vendéglő Budaörsön (I)

Jelölések:

Balról jobbra: Ököristálló – Lóistálló – Kocsiszín – Lóistálló.

A tervrajzot készítette: Thalherr. (FI)

Vendéglő Budaörsön (II)

Számozott jelölések:

1 – Behajtókapu. 2 – Bejárát. 3 – Vendégszoba, amiben a borozó és a pincébe vezető lépcsőlejárát látható. 4 – Két vendéglői szoba és konyha. 5 – Kamra, pincelépcső és pince, amely 200 m²-nyi. 6 – Kút. 7 – 3 külön szoba és a kályhákhoz vezető folyosó. 8 – Kis konyha. 9 – Mészárszék és vágóhid, alatta a padlásfeljáró. 10 – Árnyékszék. 11 – Kocsiszín. 12 – Két istálló 24 helyyel.

Ez az épület jó állapotú, cseréppel fedett, jó állagú fallal van kerítve. A tervrajzot készítette: Joh. Mich. Hamon budai tervező.

(32. kép) (FI)

Vendéglő Budaörsön (III)

A képen az egykori budaörsi vendéglő homlokzata látható. A tervrajzot Jacob Gföller gödöllői ácsmester készítette. (34. kép)

Veydner János

„1346. jún. 16. Buda város hatósága előtt Töttös, Wyssegrad várnagya, ajtónál-ló mester, minthogy fia Miklós Veydner Hanus leányát, Katalint feleségül vette, 400 forint értékű nászajándékot ad. Hanus pedig házat, Cheek (Csík) faluban két, Kereked szőlőhegyen pedig egy szőlőt.” (Sándor Metternich cs. lt.)

Mint látjuk, Veydner János – az adományozó – gazdag budai polgár volt. A XIV. század első felében a budai tanács többsége néhány, egymással összeházasodott gazdag német családból került ki. A város határában a legtöbb szőlő az övek volt, de a környékbeli falvak közül is többet megszereztek. Ennek a folyamatnak köszönhetően birtokolta Veydner Hanus János a Cheek faluban lévő szőlőit, amelyeket nászajándékként adott Katalin lánya esküvőjekor. (FI)

Vízduzzasztó gát Budaörsön

A budaörsi szőlőhegyen lévő vízduzzasztó gát rajza 1795-ből.

A tervrajzot Franz Xaver Hacker kamarai és polgári ácsmester készítette. (31. kép) (FI)

Víztározó

A Kő-hegy északi oldalán, 1975-ben épült meg Budaörs új, 1000 m³ térfogatú víztározója, amely jelentős szerepet töltött be a település ivóvízhálózatának létrehozásában és biztonságos működtetésében. (KIG)

Wudersch

Budaörs német neve, a helyi németség nyelvén. (Wud=Buda, Ersch=Örs) A budaörsiek a Wudersch szót "hosszan" mondták: Wuude(r)sch, az (r) hang alig volt hallható, tehát „Wudesch”-nek ejtették.

(FI)

Z, ZS

Zenegg, Georg Christoh

A Zichyektől bérelte Budakeszi, Budaörs és Csík birtokokat 3000 forintért, mely szerződés 1718-ban járt le. Zenegg kamarai elnök volt. 1709-ben I. Józseftől magyar nemességet nyert. (G.C. Zenegg de Scharffenstein), melyet 1715-ben az országgyűlés által is honosított. Gróf Zichy Péterné gróf Bercsényi Zsuzsanna tőle váltotta vissza a saját nevére Budaörsöt, amelynek ezen a jogon élete végéig 1745-ig földesúrnője marad. (FI)

Zenekar

Hesz János vezetésével a községben 8 tagú fűvőszenekar és 6 fős tánczenekar működött. Repertoárjuk széles skáláján megtalálható volt úgy a körmenet, a búcsú, mint a batyus bál vagy az esküvő alkalmából vállalt közszereplés, valamint a zenei estek, a Lyra Dalkör, vagy a templomi kórus zenei kísérete. (KIG)

Zichy István (1616-1693)

1655-ben a Magyar Királyi Kamara elnöke. Kieszközölte az uralkodónál, hogy a komáromi váruradalmat – amelynek hét csallóközi faluját apja, Zichy Pál már 1630-ban zálogba vette – örök birtok gyanánt, férfígon visszaválthatatlanul magához váltsa 57 518 forintnyi zálogösszeg fejében. Ily módon került a várbirtokokkal együtt a későbbi óbudai uradalom a Zichyek kezébe. (38. kép) (FI)

Zichy Miklós betelepítései

<i>Helység</i>	<i>A betelepített családok száma</i>
Óbuda	280
Zsámbék	117
Tótfalu	10
Bogdán	65
Tök	25
Budakeszi	74
Budaörs	64
Szántó	22
Perbál	45
Békásmegyér	38

(FI)

Zichy Miklós gróf (1710-1758)

Budaörs utolsó, a Zichy-családból származó földesura. Zichy Miklós a szabolcsi főispánságban bátyjának, Lászlónak az utóda. Felesége báró karancsberényi Berényi Erzsébet volt községünk utolsó földesúrnője. Házasságukból gyermek nem született, így a család ezen ága kihalt. Óbudán a szülei által alapított trinitárius kolostorban temették el. (40. kép) (FI)

Zichy Miklósné

Zichy Miklósné (született gróf karancsberényi Berényi Erzsébet) férje halála után (1758 eleje) a község birtokosa volt 1766-ig, amikor a Királyi Kamara érvényesítette az 1659-ben szerződésben lefektetett tulajdonjogát Budaörsre.

Férjével, Zichy Miklóssal együtt nagy művészetpártolók és építetők voltak. Több szép emlék őrzi Budaörsön tevékenységüket. Pártolták a kor építészeit, többek között Bebó Károlyt, akit óbudai udvarukban is különböző tisztségekkel halmoztak el. Ekkor építették fel a ma is látható óbudai Zichy-kastélyt, amely azt megelőzően csupán szerény úri lak volt.

1745-ben elkészítették a zsámbéki plébániatemplom szószerkét. 1760-ban az óbudai trinitárius templom berendezését rendelték meg, az alapító Zichy Péter síremlékével együtt. 1760 novemberében készült el a budaörsi templom részére készített Szent Kereszt-oltár. 1762-ben javította, újította fel Bebó Károly a budaörsi templom egyik oltárát. 1766-ban az Úri utcai házputtós kapuzatának elkészültéről vannak adatok. 1771 és 1774 között készítette el a budai Szent Anna-templom főoltárát, valamint ugyanazon templom szószerkét.

A családnak akkoriban 2000 kötetes, jelentős értékű könyvtára volt. Az 1783-ban feloszlott kiscelli trinitáriusok 800 kötetes könyvtárának legértékesebb példányait is a Zichy-család kapta meg. Utóbb – Zichy Miklósné halálakor – végrendelete értelmében vette át e köteteket az Egyetemi Könyvtár. (39. kép) **(FI)**

Zichy Pál (1598–1638)

A komáromi váruadalomból hét falut zálogban birtokolt, 17 000 forint fejében. Zichy Pál teremtette meg a Zichy-vagyon alapját. **(FI)**

Zichy Péter gróf (1674–1726)

Zichy Péter jelentős szerepet töltött be Budaörs életében. Ő volt az, akinek földesurasága idején sor került a németek betelepítésére. (37. kép)

Zichy Péter 1674-ben született Zichy István és Melith Mária fiaként. Még atyja életében I. József császár tanácsosa lett. 1694-ben Zsámbék váranak főkapitánya, 1695-ben szabolcsi főispán. 1699-ben kamarás és tanácsos, 1707-ben főasztalnokmester, 1724-ben a hétszemélyes tábla közbírája. Többnyire Zsámbékon élt. Első felesége Homonnai Drugeth Klára volt. Tőle született gyermekei Ferenc, a püspök és László. Második felesége 1708-tól gróf Bercsényi Zsuzsanna. Tőle született Sára és Miklós. Bercsényi Zsuzsannával óbudai birtokukon 1724-ben Kis-Czell néven a híres Maria-Czellhez hasonlóan nevezetes búcsújáróhelyet alapítottak.

Zichy Péter 1701-1726-ig volt az óbudai uradalom földesura. Benne a kor magyar főurainak minden jó és rossz tulajdonsága fellelhető volt. Ő is – mint a legtöbben – jóval többet költött, mint amennyi jövedelmet fel tudott mutatni. Gyakran vett fel kölcsönöket, birtokait rendszeresen elzálogosította. Halálakor adóssága több mint 300 000 Ft volt. 1700-ban zálogosította el Budakeszit, az akkor még puszta Budaörs-sel és Csik-pusztával együtt. (1719-ben felesége, Bercsényi Zsuzsanna váltotta vissza a maga nevére, s ezt követően Budakeszi, Budaörs és Csik egészen 1745-ben bekövetkezett haláláig az ő tulajdonában maradt.)

Zichy Péter másik jellemvonása erőszakossága volt. 1714-ben Óbuda városa - középkori jogállására hivatkozva – a szabad királyi városi kiváltságok visszaadását kérte. A per során a négy főkolompóst a zsámbéki vár tömlőcébe záratta. Más tevékenysége – éppen ellenkezőleg – finom, iskolázott főurnak mutatja. Az irodalomtörténet első feleségéhez írt költői levelei és dalai miatt emlékezik meg róla.

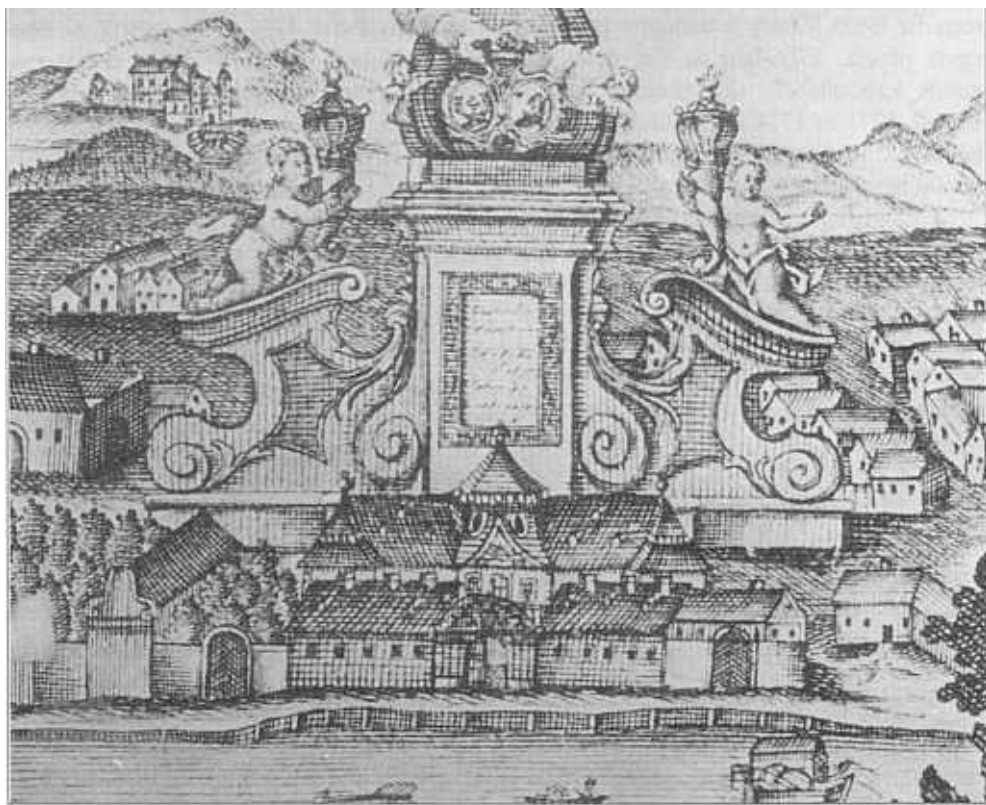
Zichy Péter 1726. január 25-én hunyt el. Az óbudai egyházban temették el. **(FI)**

Zichy-kastély Budaörsön

Épült az 1720-as években Budaörsön, a Templom tér 12. szám alatt, a mai postahivatal helyén. 1877-ben még említi Galgóczy Károly Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye monográfiájában. *„Most az ó-budai koronauradalomhoz tartozik, s a még meglevő régi kastélyt is ez bírja, mely azonban több eladásra kitűzött tárgyak közt, a gazdasági épületekkel együtt eladásra vár a pénzügyministerium által kitűzve.”* **(FI)**

Zsigmond király oklevele

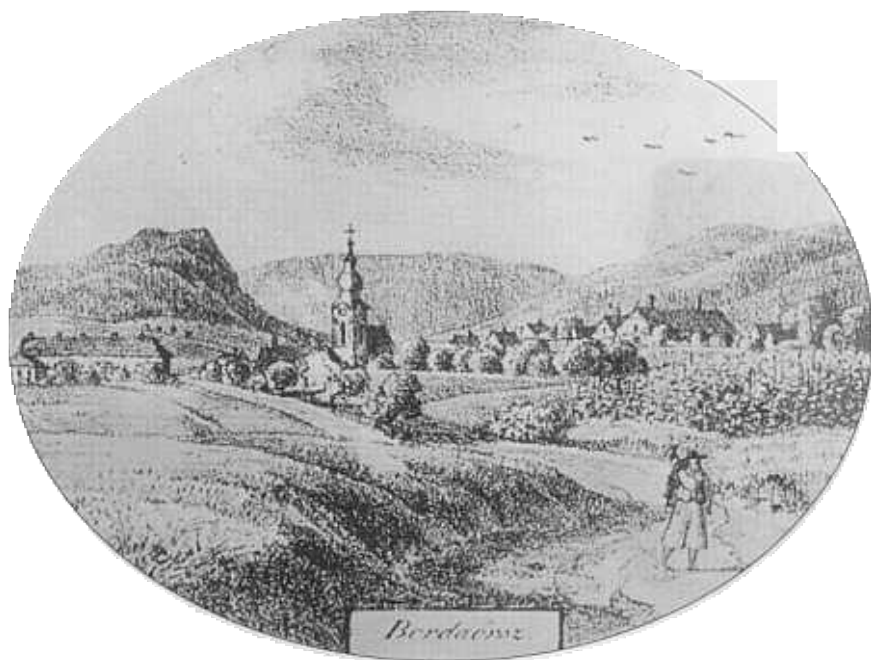
1395. április 29-én kelt Budán, melyben az uralkodó meghagyja az esztergomi káptalannak, hogy Örs (Wrs) és Szék (Chyk) Csík birtokon lakó királyi jobbágyoktól ősi kiváltságaik és jogaik ellenére tizedet ne követeljenek. (Átírva De Pontó Antal esztergomi érseki helynök 1396. február 28-i oklevelében, amely szerint a tizedfizetés miatt perbe fogott Weres János, Zwcz Demeter, Pathkan Miklós és Nycus cheijiki Mézaros dietus Demeter budai és Ewrsi hospesek mutatták fel eredetijét. (Az esztergomi káptalan magánlevéltára.) **(FI)**

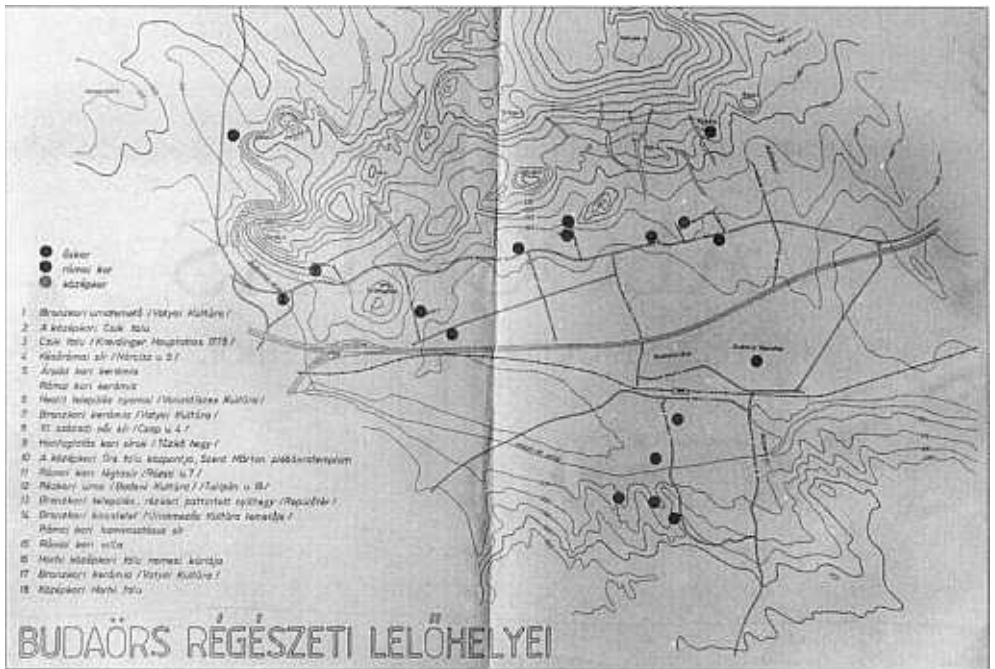
Az óbudai Zichy-kastély 1763-ban a Duna felől nézve

VÁLOGATÁS

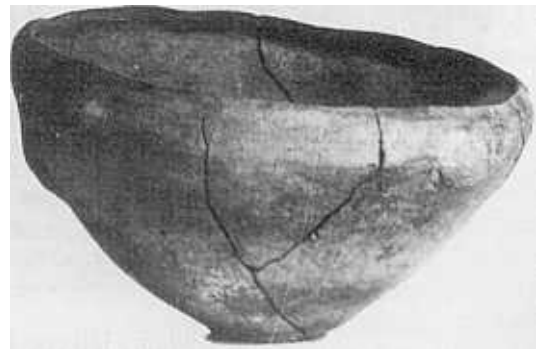
BUDAÖRS MÚLTJÁNAK EMLÉKEIBŐL

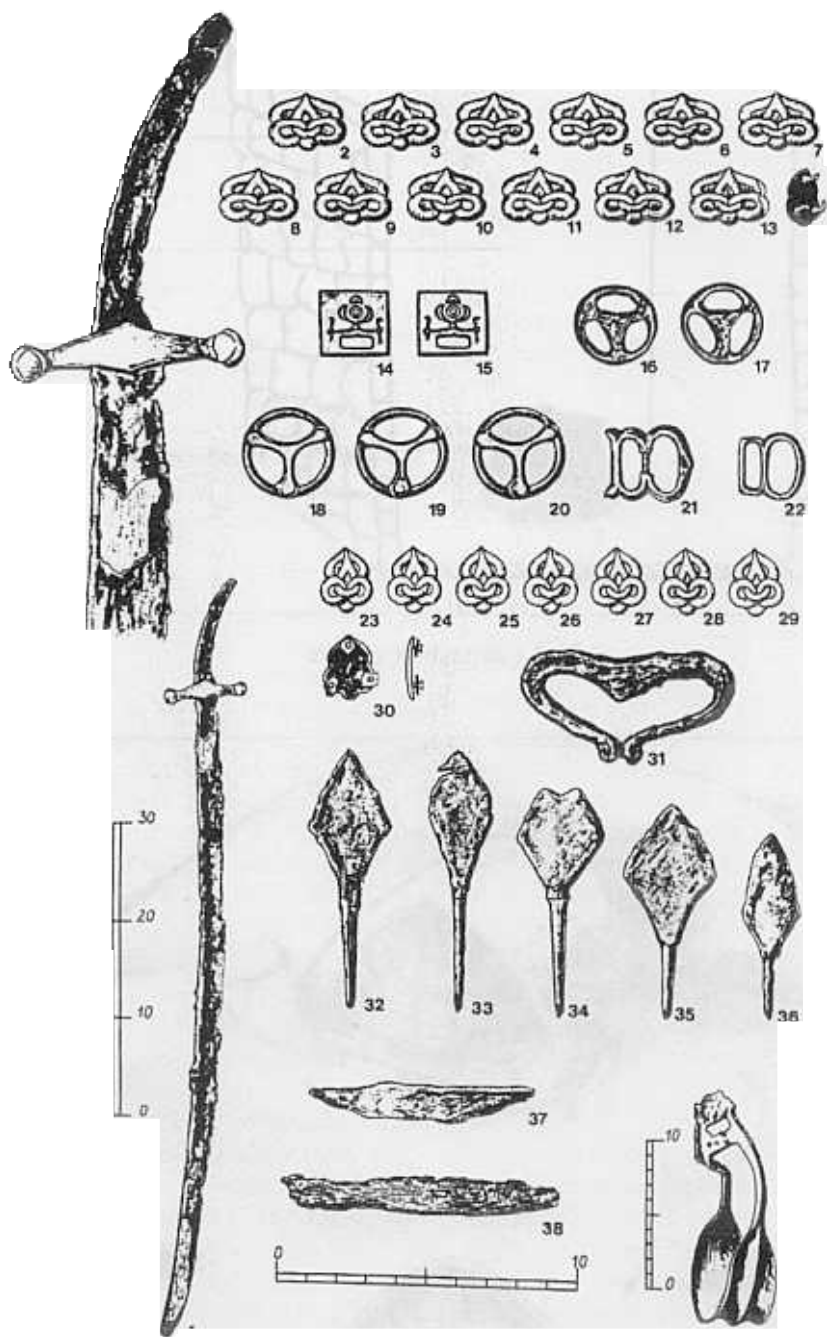
1. Budaörs látképe 1820 körül

2. Budaörs régészeti lelőhelyei

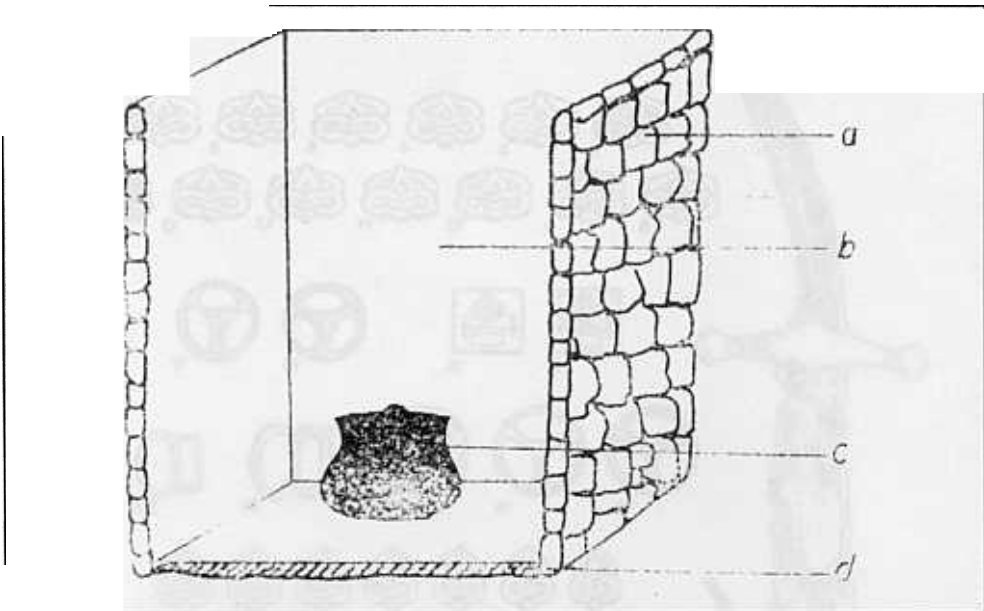
3. Késő bronzkori leletek

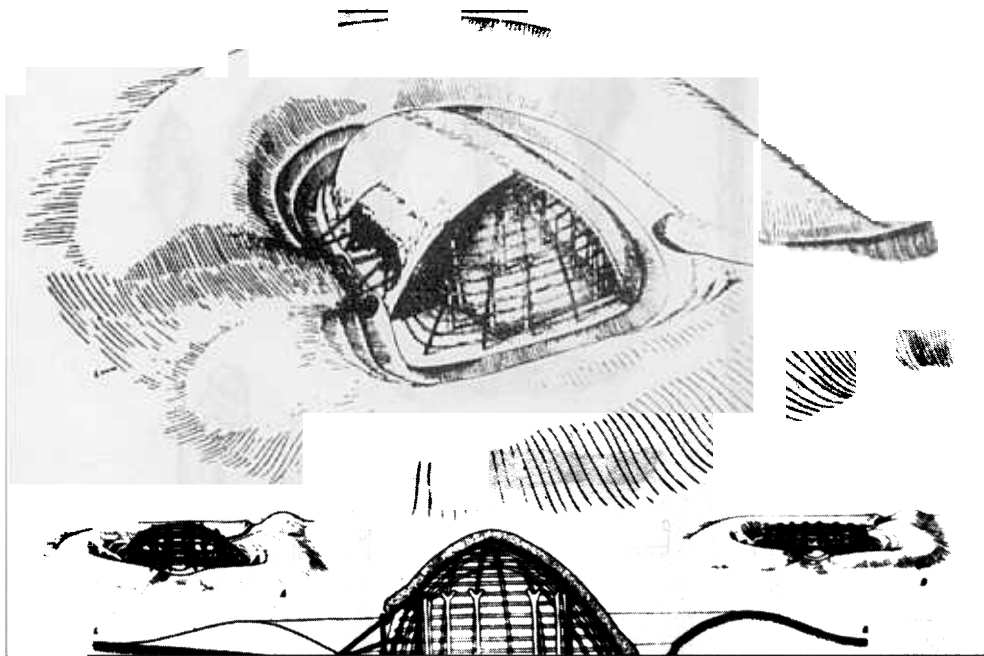
Հոնոց լաս

հարօս սիւր

իշկօ-հօ Ծ1

5. Az aknasírok egyike

6. Kurszán kende népének földbe ásott házai

7. Római kori sírtöredék

8. Római pénzélet

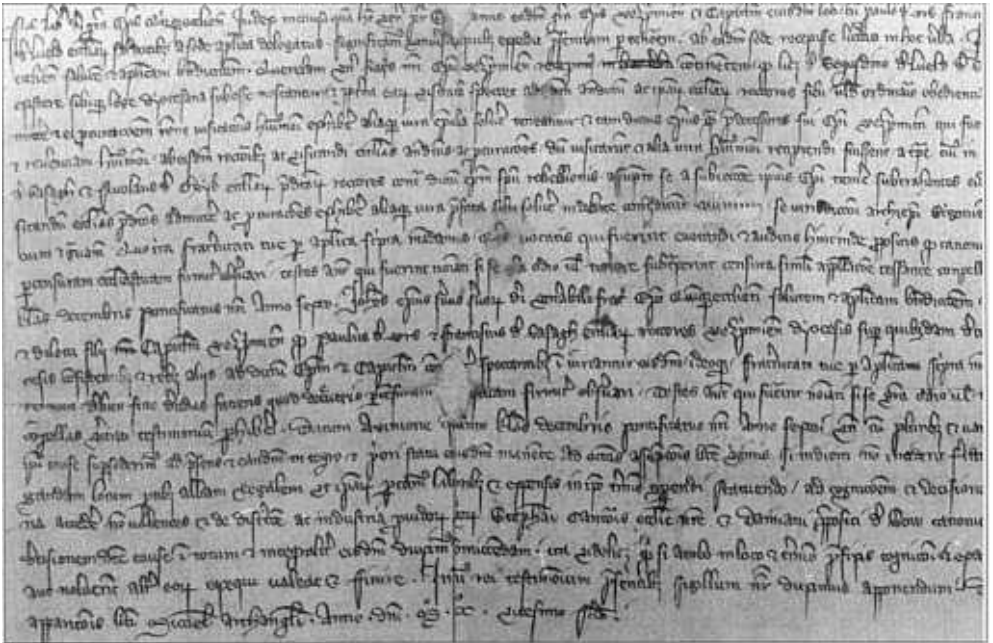
9. Római kori oltár (i. sz. III. szd.)

10. IV. Béla király, akinek
1236-ban kiadott oklevelén
fennmaradt Örs neve

11. A „Budaörsi kő”

12. Irat a Sasadi tizedperből (1321. nov. 21.)

13. Az 1782-ben elhunyt Mertinger József plébános sírköve az Ótemetőben

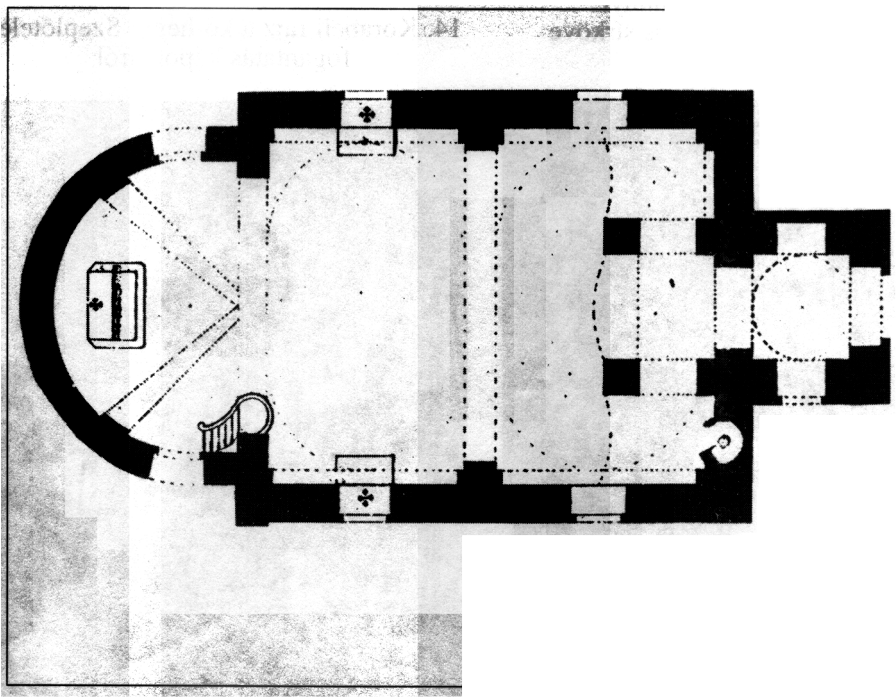
14. Korabeli rajz a kő-hegyi Szeplőtelen fogantatás kápolnáról

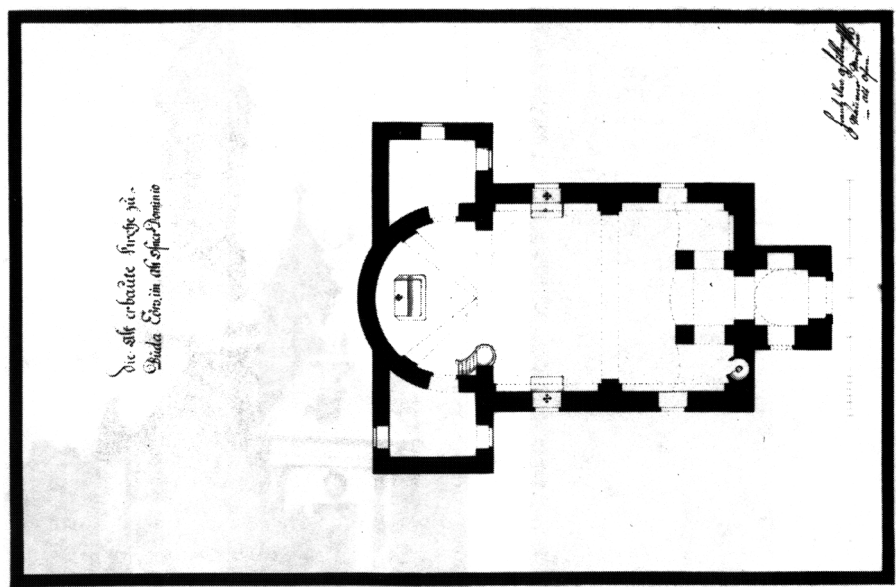
15. Szent Rókus szobra a templomkertben

16. Nepomuki Szent János 1852-ben állított szobra

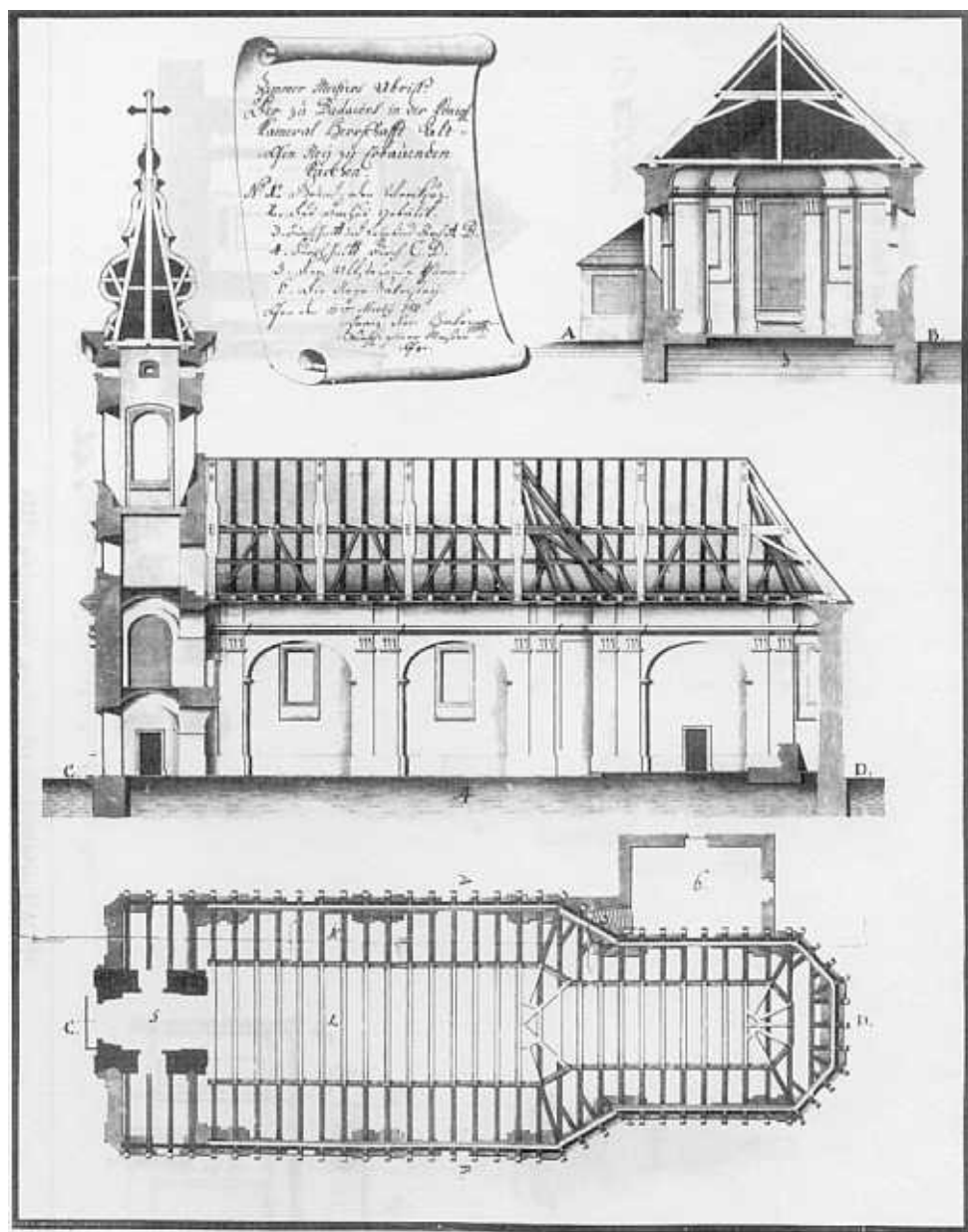
A római katediká sémiti alaprajza 150

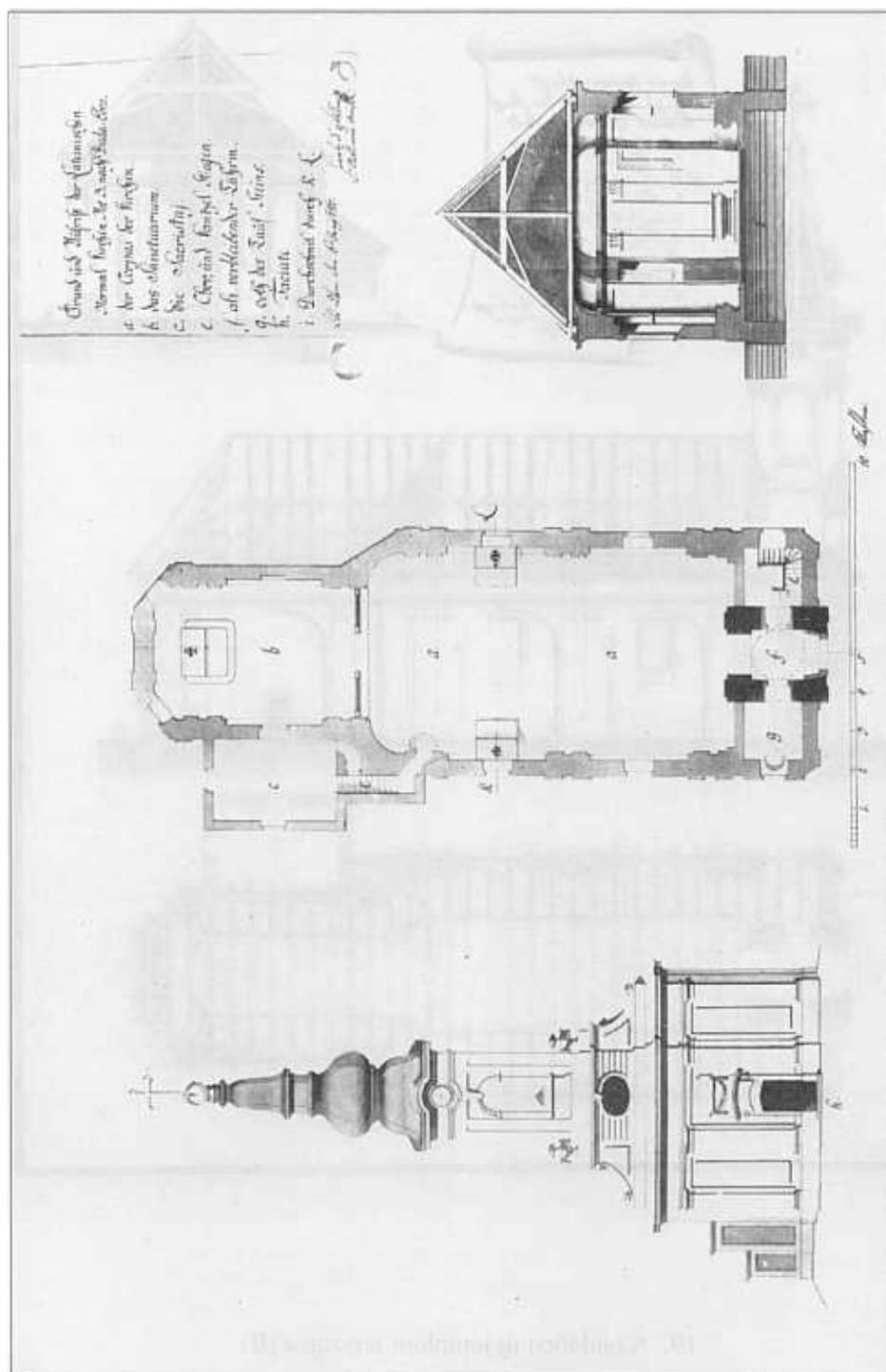
Die stl erbaute Kirche ist.
 Santa Maria all' Spina Domini

Arch. des. d. G. G. G.
 1870

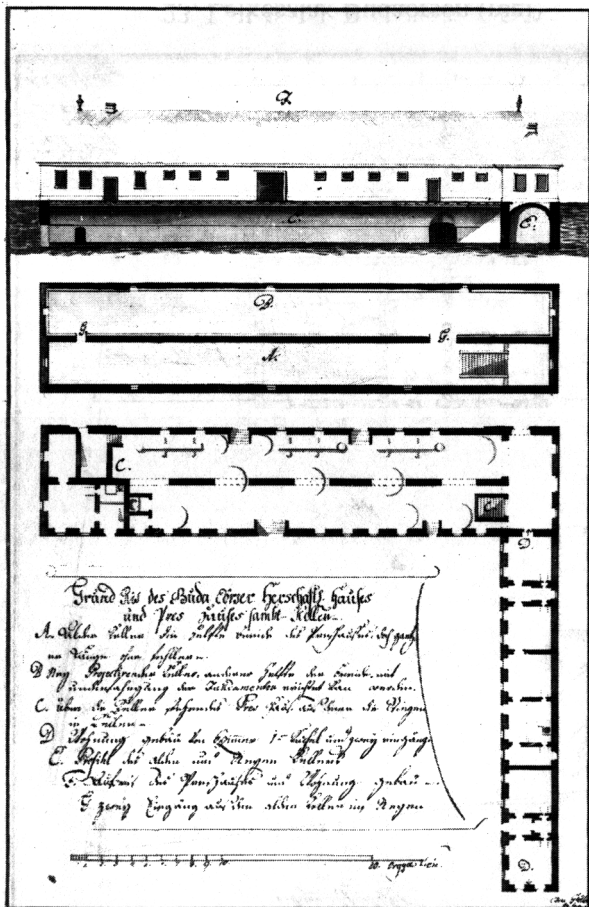
budaörs emj lon fe tásának jja

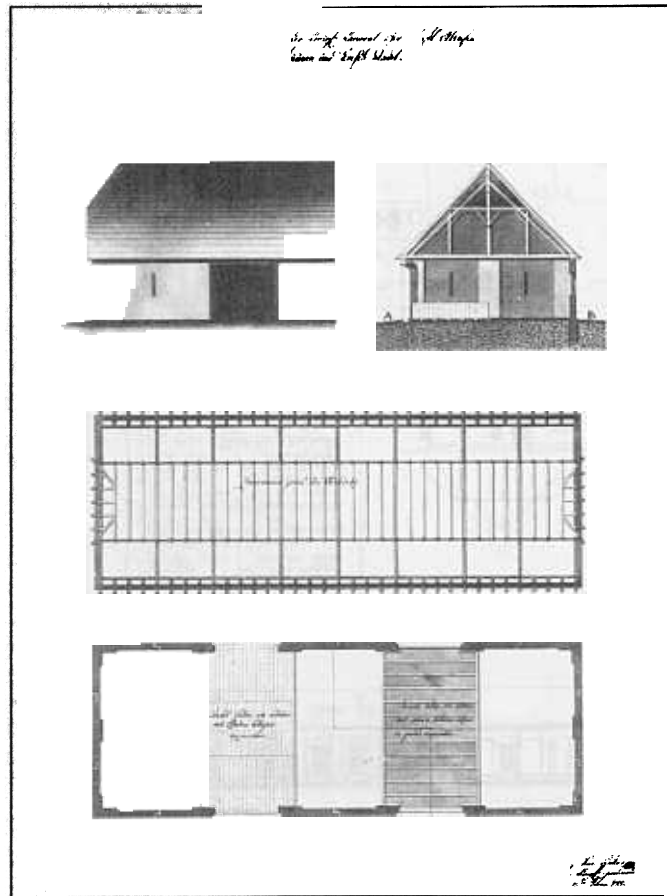
A budavári templom tervezése (II)

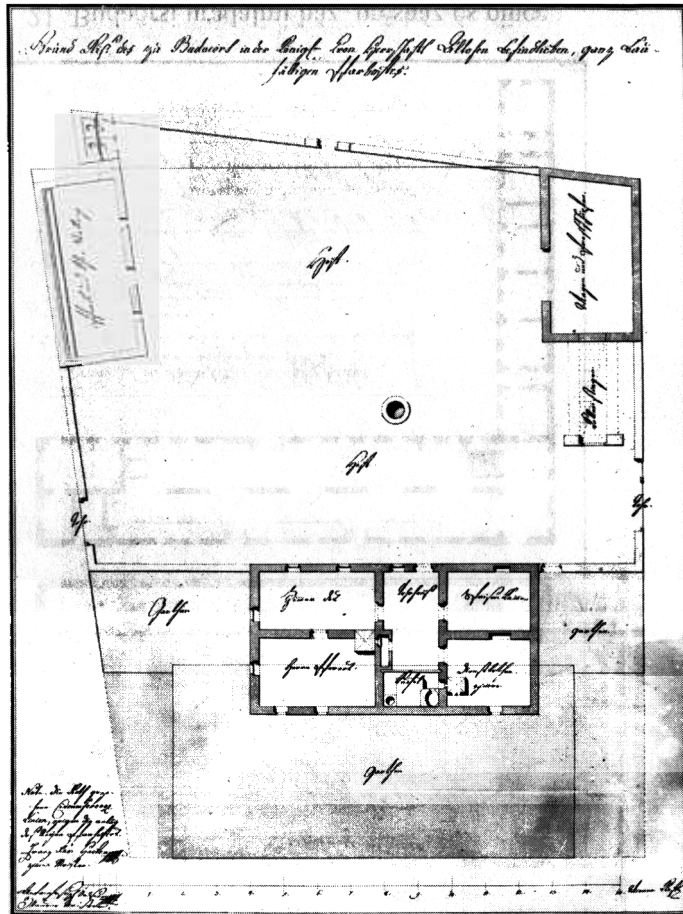
20. A budaörsi új templom tervrajza (III)

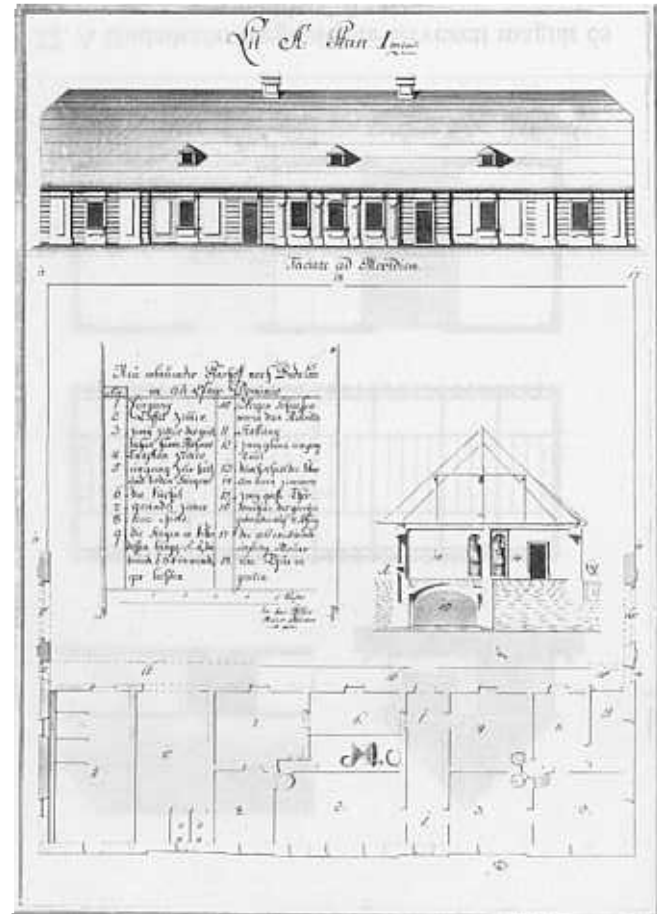
21. Budaörsi uradalmi ház, présház és pince

22. A Budaörsön megépítésre tervezett magtár és cséplőszerű rajza

23. Lelkészlak Budaörsön (régí)

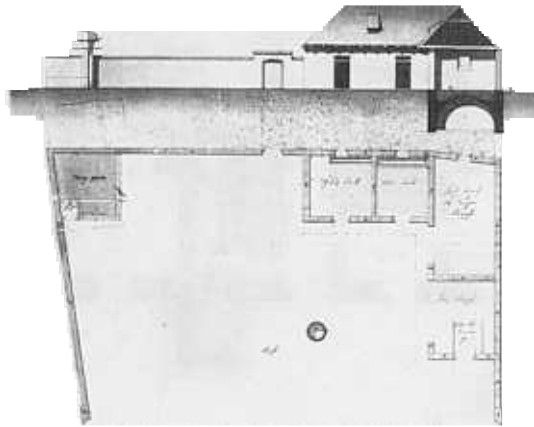

24. Paplak (újjonnan építésre tervezett)

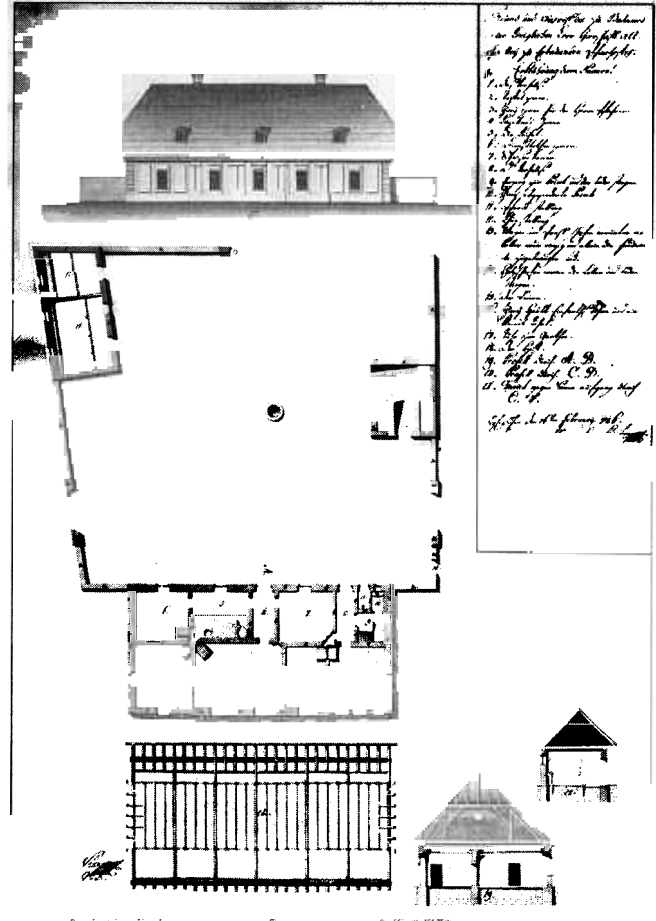
Grund 21

Wiedergeb. 31. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

Handwritten signature or note in the bottom left corner of the drawing.

III 25. A paplak, valamint az újonnan építendő istállók terve

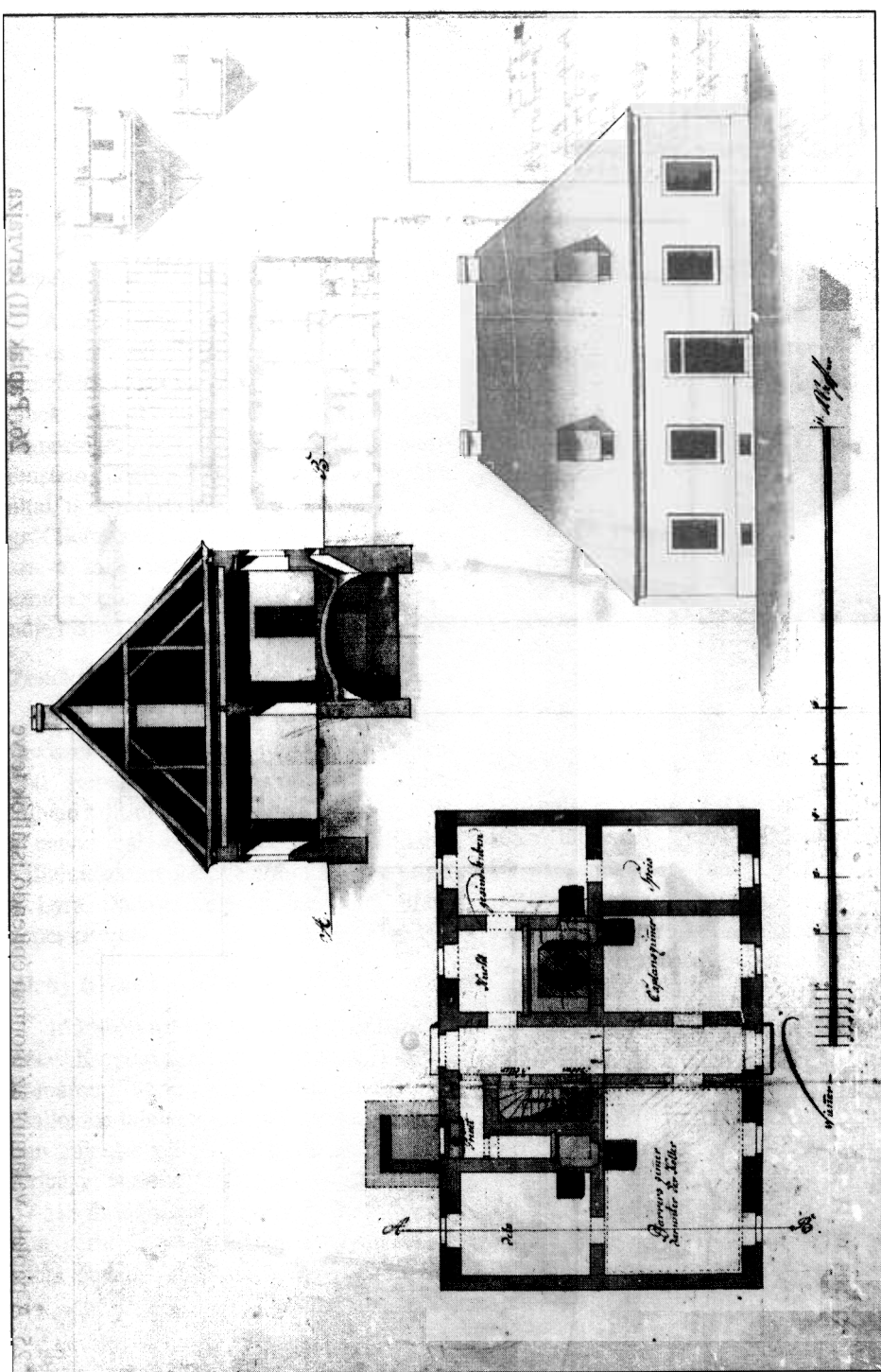

Handwritten notes in German, likely describing the construction details and materials for the stable. The notes are organized in a list format with numbers 1 through 11.

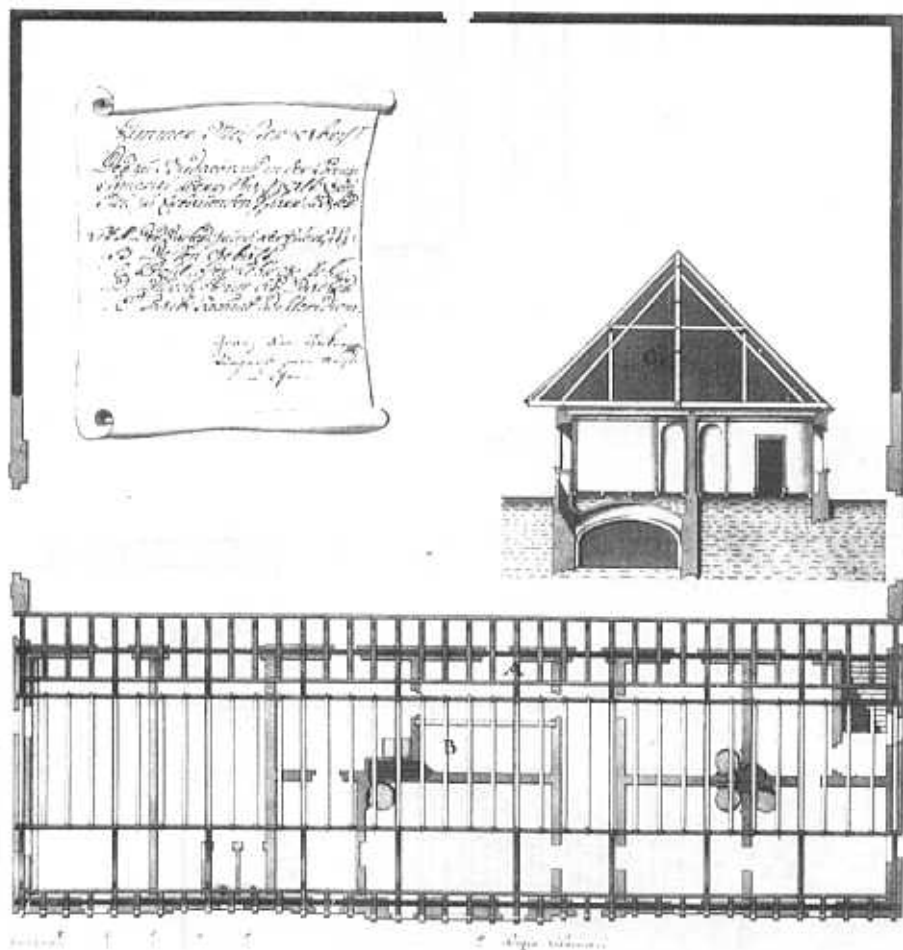
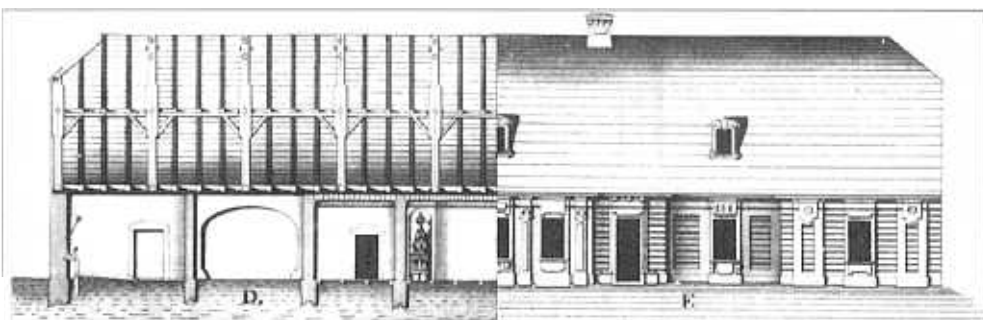
26. Paplak (II) tervdrajza

№ 13057 (II) ISLAISIS

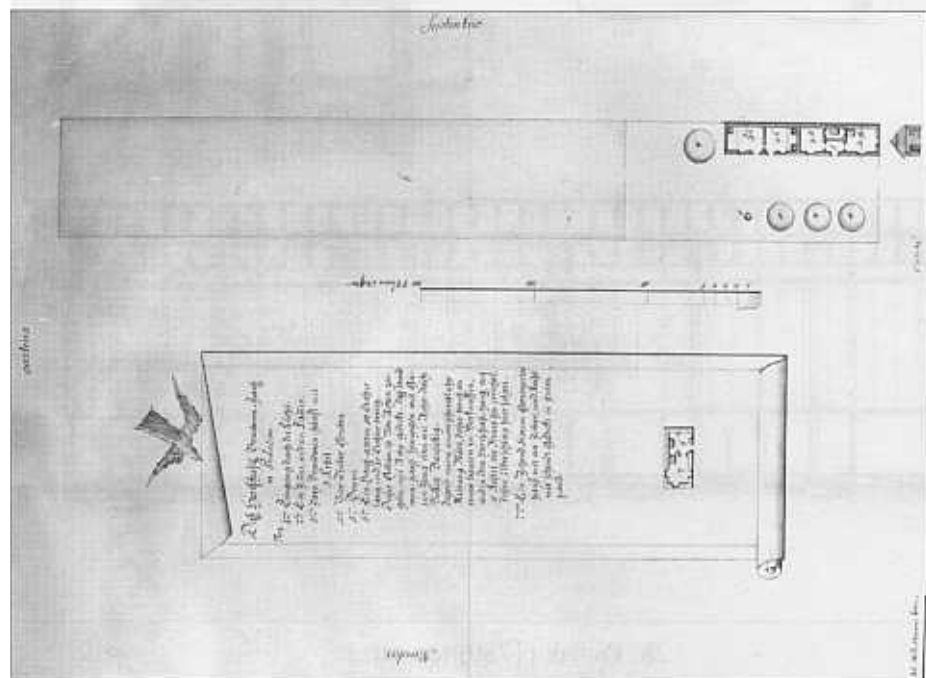
№ 13057 (II) ISLAISIS

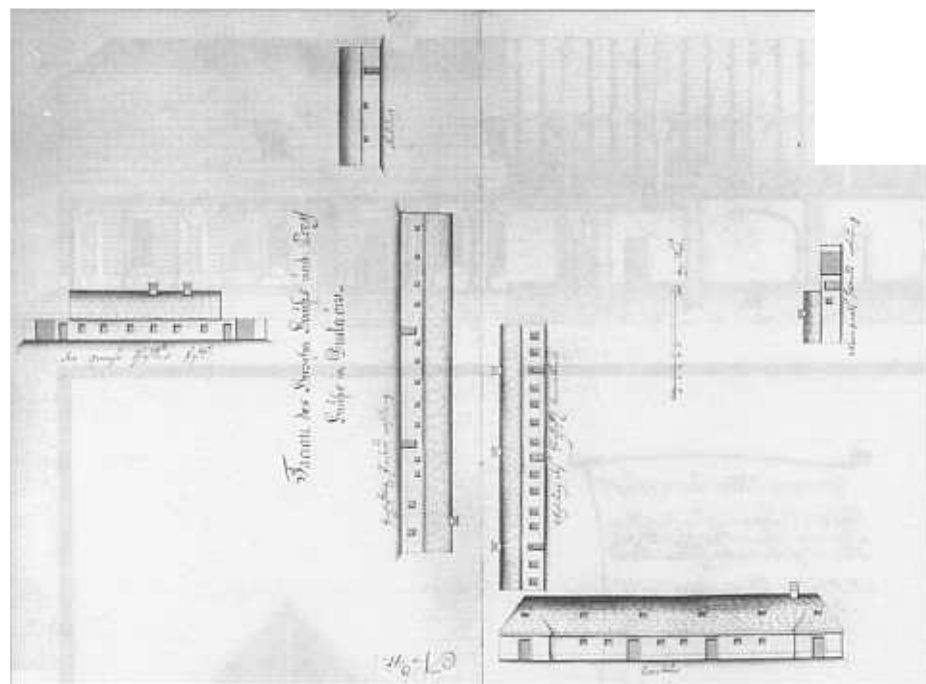
27. Paplak (1795) tervejza

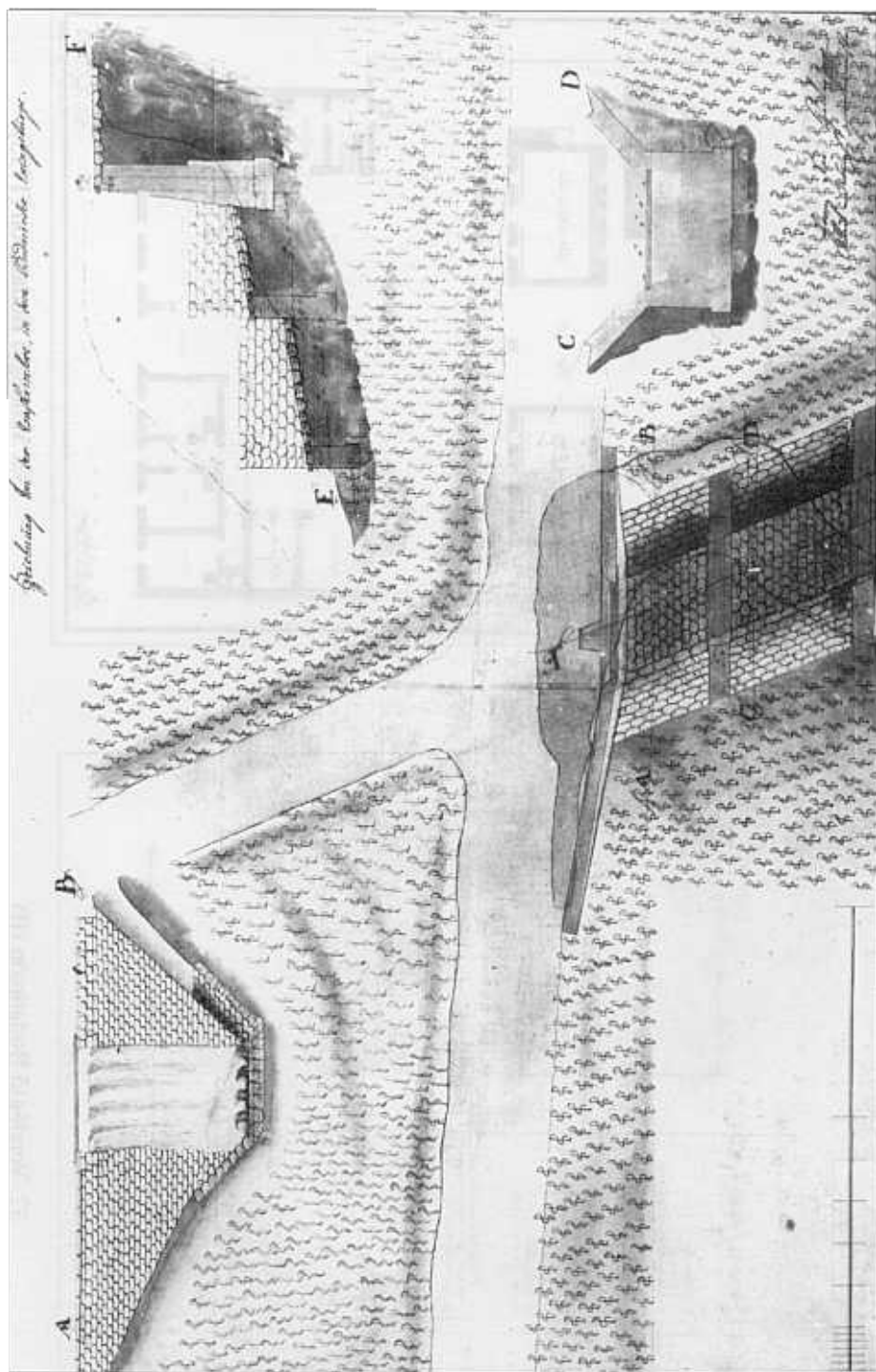
Paplak (1780) tervraizja

29. Főzőház Budaörsön

30. Uradalmi ház és présház homlokzata

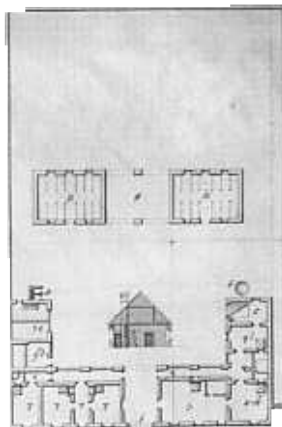
31. Vízduzzasztó gát Budaörsön

Herrschafft Budaörscher Kirch
Küch

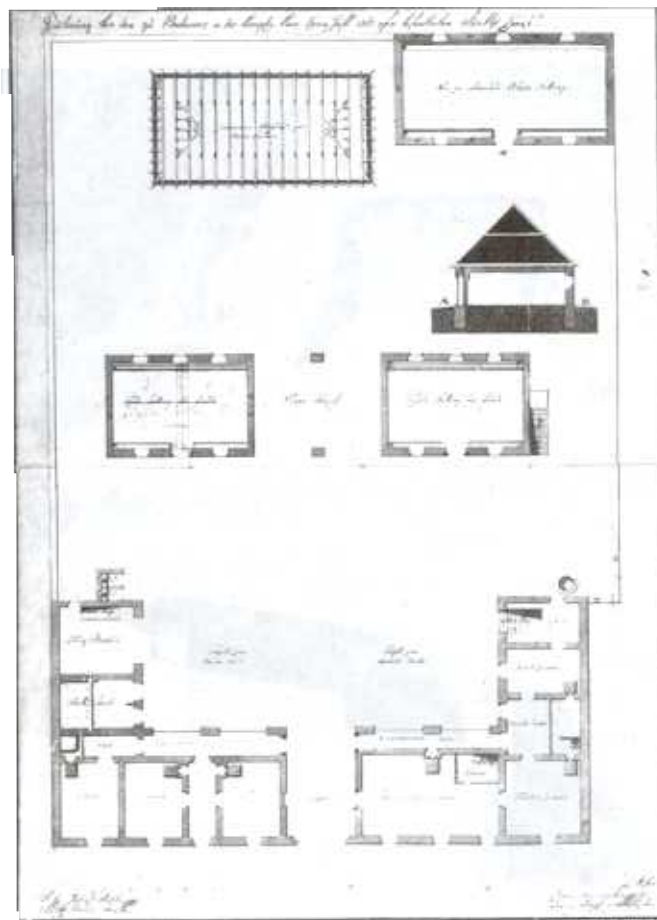
- 1. Einfaß der Ofen
- 2. Einmauer
- 3. Drey Zimmer Mercken die Schenck
und ein Lauf fließen in den Keller
- 4. 2 Zimmer und Küche der Herrsch
- 5. Drey Kuchentücher, und Keller unten
- 6. Ein Ofen
- 7. 3 kleine Zimmer und gangl zur küch
- 8. Ein kleine Küche
- 9. Fleißboden, und Pfandstralen, von
die die Ofen fließen.
- 10. Kellerdecke
- 11. Waschen Ofen
- 12. Drey fließung die zu 24 fließ.

die Ofen
mit schindl gedeck
von in guten st.

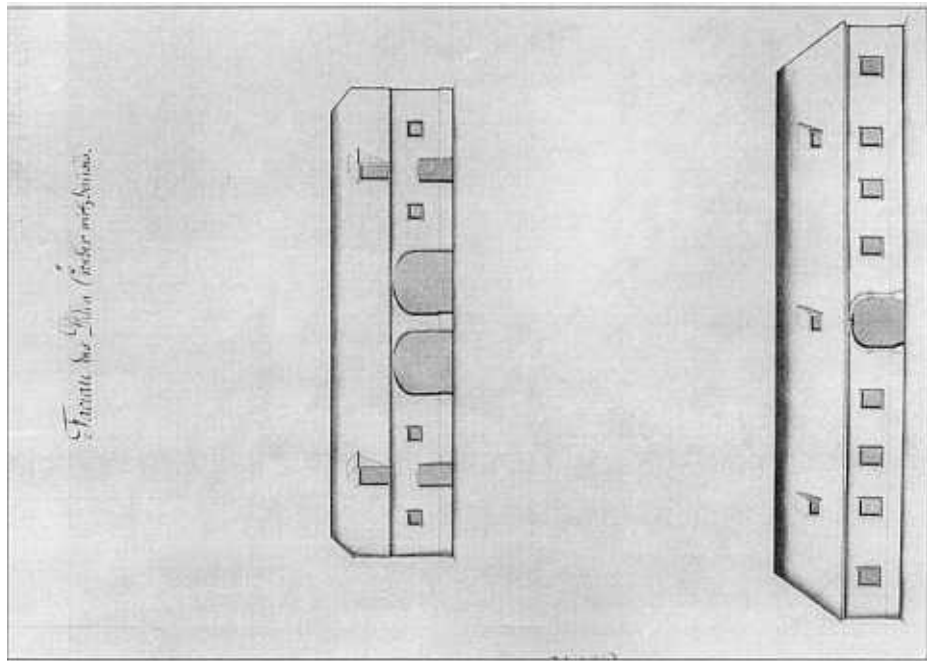
Drey
Küchen

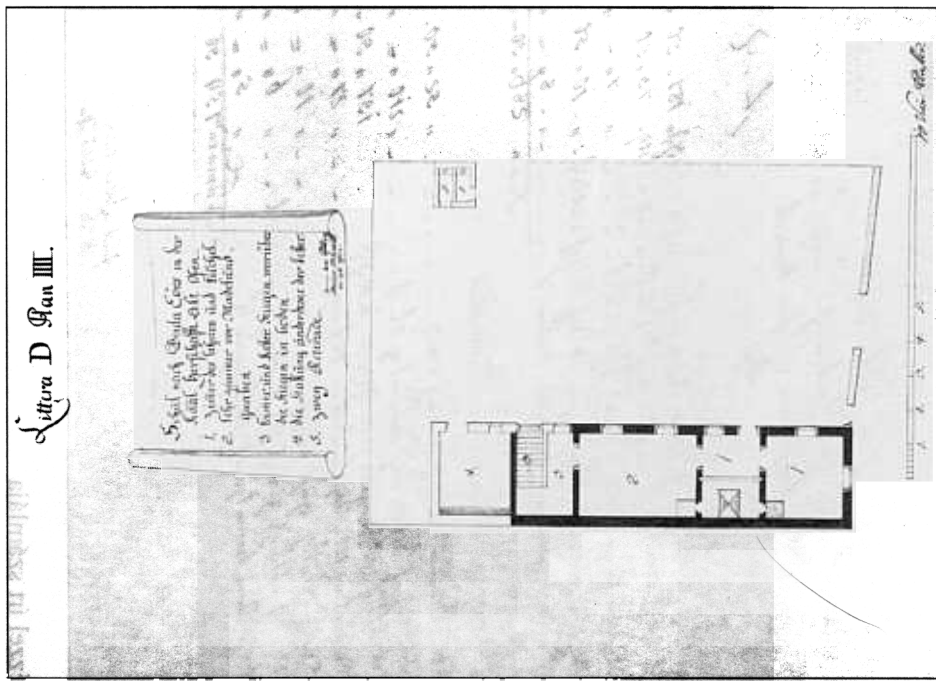
32. Vendéglő Budaörsön (II)

33. Vendéglő Budaörsön (1795)

34. Vendégő Budaörsön (III)

35. Iskola tervrajza (1779)

37. Gróf Zichy Péter

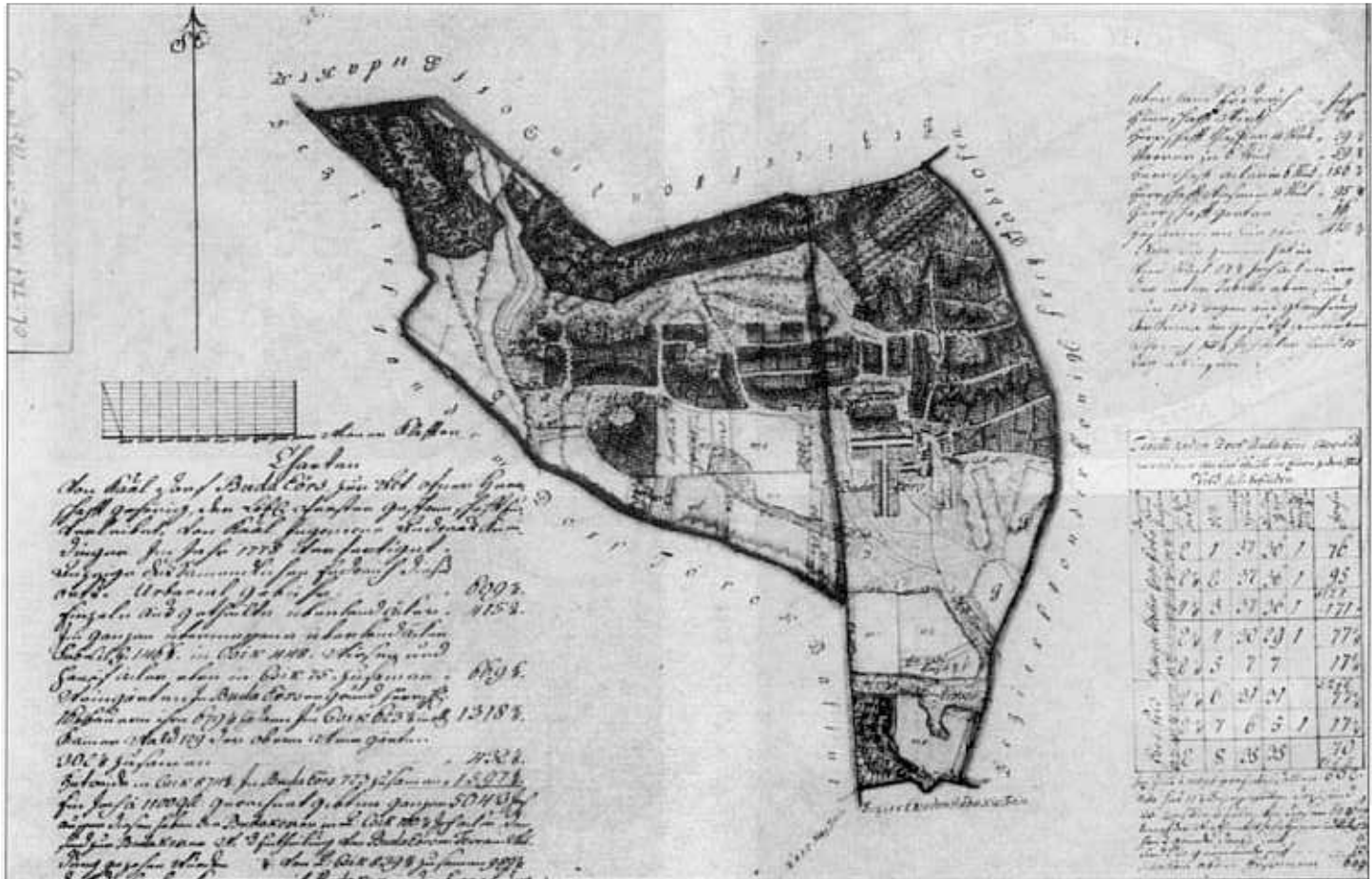
38. id. Zichy István

39. Özv. gr. Zichy Miklósné

40. Gróf Zichy Miklós

Budaörs az úrbérrendezés után (Kneidinger András térképe)

UTÓSZÓ

Kedves Olvasó!

Ezúton mondunk köszönetet a Budaörs helytörténetével foglalkozó polgártársainknak eddigi áldozatos munkájukért, kiegészítő–helyesbítő segítségükért.

Mindazoknak a volt budaörsieknek, itt élt családtagjaiknak, akik a településtől különböző okok miatt távolra kerültek; a községből várossá vált Budaörs helytörténetét először összefoglaló Hauser Józsefnek és másoknak, többek között Kertész Istvánnak, Kósa Pálnak, dr. Kovács József Lászlónak és Lénárt Józsefnek korábban már több helyen megjelent írásaikért.

Igyekeztünk sok mindent felhasználni, hogy minél eredetibben, történeti hűséggel adózhasunk a reményeink szerint megvalósítható célnak, hogy az ezeréves államiságunk tiszteletére sor kerülhessen Budaörs monográfiájának megírására. Ennek részeként adjuk közre eddigi kutatómunkánk eredményét.

A sorozat folytatása érdekében továbbra is kérjük Budaörs régi és új hagyományainak megőrzéséhez, ápolásához a helybeli lakosok, valamint a Budaörsöt magukénak is érző honpolgárok erkölcsi és anyagi támogatását.

Bízunk benne, hogy ez a csaknem félezer szócikket tartalmazó kiadvány megnyerte az Ön tetszését is.

Budaörs, 1997. december

Köszönettel és tisztelettel:

a szerzők

A FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Hogyan éltek elődeink? Fejezetek a magyar művelődés történetéből. (Gondolat Kiadó, Budapest, 1980)
2. L. Gál Éva: Az óbudai uradalom a Zichyek földbirtokossága alatt 1659–1766 (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988)
3. Horváth Lajos: Pest megye városi, községi és megyei pecsétjei 1381–1876 Kézikönyv, Pest megyei Levéltár, 1982)
4. R. Várkonyi Ágnes: Buda visszavívása, 1686 (Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1984)
5. Budaörsi Krónika (Zrínyi Kiadó, Budapest, 1985)
6. Budaörsi mozaik (Budaörsi Városi Tanács, 1987)
7. Traditio I. (Bakk Endre kanonok Alapítvány, Budaörs, 1991)
8. Gerevich Tibor: Magyarország románkori emlékei (Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938)
9. Irásné Melis Katalin: Honfoglalás kori leletek Budaörs–Tűzkőhegyről (História, 1987)
10. Jacob Gföller: Budaörs, uradalmi épületek (Mappa-részlet, Királyi Kamara, 1774)
11. Filipszky István Budaörs múltjának emlékeiről szóló írásai (Budaörsi Napló évfolyamai)
12. Kiss István Géza: Hűség és becsület. Emlékezés a budaörsi csata 75. évfordulójára (Budaörs Város Önkormányzatának kiadványa, 1996)

TARTALOM

Címszavak	Oldal	Címszavak	Oldal
A, Á	5 – 14	Avarok Budaörsön (569-IX. szd.)	
A „ <i>budaörsi kő</i> ”		Az I. világháború hősi halottainak emlékműve	
A budaörsi németek kitelepítésének rövid története		A Zichy-család tulajdonjogának megszünte Budaörsön	
A budaörsi borok külföldön		Az óbudai Zichy-kastély	
A budaörsi bortermelők megoszlása a termés nagysága szerint (1766/67-ben)		Árendálás 1796-ban	
A budaörsi templom tervrajza (I)		Árpád fejedelem (? – 907)	
A budaörsi templom tervrajza (II)		B	15 – 25
A budaörsi templom tervrajza (III)		Bakk Endre kanonok Alapítvány	
A budaörsi uradalmi ház, présház és pince alaprajza		Barlanglakások	
A Budaörsön megépítésre tervezett magtár és cséplőszérű alap- és homlokzati rajza		Batyu bál	
A budavári Berényi-Zichy palota		Benedek veszprémi püspök	
A családfeők száma Örs és Csík faluban a török összeírások alapján		Bercsenyi Zsuzsanna, gróf (1691-1745)	
A Herkules Keserűvízüzem		Betelepítés és betelepülés	
A Huszonnégyökrös-hegy legendája		Betlehemezés Budaörsön	
Akcse		Betyes Mátyás	
A komáromi váruradalom 1602. évi urbárium		Bél Mátyás (1684-1749)	
Aknasírok		Birtokok fajtái a török korban	
A Lalloovich-család keserűvízüzeme		Birtokok Bobald faluban 1541 előtt	
A Loser Keserűvízüzem		Birtokok Csík faluban 1541 előtt, a fennmaradt oklevelek alapján	
A magyarok kitelepítése Budaörsről		Birtokok Horhi faluban 1541 előtt	
A II. világháború eseményei a községben		Birtokok Örs faluban 1541 előtt	
A Művelődési Ház igazgatói		Bíróház Budaörsön	
A Nagypénteki Református Társaság Erzsébet-szeretetháza és annak gyűjteményei		Bobald	
A paplak, valamint az építendő ló- és szarvasmarhaistálló, kocsiszín és présház építési terve		Bobald gazdaságtörténeti adatai	
Aratási hálátünnep		Bortermelő gazdák kintüntetése Bécsben	
A római katolikus templom története		Bretzföld-Budaörs Baráti Társaság	
A római katolikus templom védőszentjei		Bretzföld utca	
A szőlőtermesztés szakalkalmazottai Budaörsön a XVIII.sz.d. első felében		Bronzkori leletek Budaörsön (i.e.1900-800)	
A Törökugrató legendája		Budai dézsmakerület bérlete (1295)	
Autópálya Budaörsön		Budai Nagy Kés	
		Budai szüretidő	
		Budaörs 1728-ban	
		Budaörs 1844-ben	
		Budaörs a török korban	
		Budaörs a XIX. század végén	
		Budaörs adózó családfeőknek száma 1725 és 1770 között	

Budaörs középületei a XVIII. században
 Budaörs lakói 1634-ben
 Budaörs lakossága 1721-ben
 Budaörs lakossága 1725-ben
 Budaörs lakossága 1739-1744 között
 Budaörs lakossága 1756-ban
 Budaörs lakossága 1778-ban
 Budaörs lakossága 1787-ben
 Budaörs lakossága 1821-ben
 Budaörs lakossága 1850-ben
 „Budaörs múltja” kiállítás
 Budaörs műemlékei
 Budaörs pecsétjei
 Budaörs régi ábrázolásai
 Budaörs város díszpolgárai
 Budaörs Város Önkormányzata
 Budaörsért Alapítvány
 Budaörsi csata emléktábla
 Budaörsi Halottas Egylet
 Budaörsi Károly-díj
 Budaörsi keserűvizek
 Budaörsi oszloptöredék
 Budaörsi Városvédő Egyesület
 Budiás
 Búcsú

C, CS .....26 – 29

Canonica visitatio
 Chudor
 Cinterem
 Clementis László
 Csendőrörök Budaörsön
 Cserkészmozgalom Budaörsön
 Csigázás
 Csiker Berg
 Csík
 Csík falu 1778-ban
 Csík falu gazdaságtörténeti adatai 1562-ből
 Csík falu népességi adatai a török korból
 Csík faluban, 1526-ban megölt nemesek
 Csík lakói 1559-ben
 Csíki Csárda
 Csíki kápolna
 Csulits-kápolna
 Csuszkorálás

D 30

Defter
 De Paul Szent Vince Szeretet Leányai női
 szerzetesrend Budaörsön

Diákklub
 Díszlövések a Kő-hegyen
 Dúlók neve Budaörsön (a XVIII. században)

E, É, F ..... 31 – 35

Egyházi egyesületek felnőttek részére
 Egyházi nemesek Budaörsön
 Egyházi társulatok fiúknak
 Egyházi társulatok lányoknak
 Egyházi, praedális nemes
 Egykori helységnevek Budaörs területén
 Ejálet
 Első bejegyzés a budaörsi anyakönyvben
 1720 után
 Első oklevelünk
 Eraviscusok (kb. i. e. 100-tól)
 Európa-passió Budaörsön
 Evangélikus Templom
 1848-as emléktábla
 1956-os emléktáblák
 1968-as események Budaörsön
 Ébner György
 Falubíró
 Falugyűlés
 Faluközösség
 Falusi doboló
 Felszabadulási emlékpark
 Filmszínház
 Filoxéra
 Földesúri bevételek helységenként 1764-ben
 Földrengés
 Főlovési szablya, kardbojttal
 Főzőház Budaörsön (I)
 Főzőház Budaörsön (II)
 Fragmenti Lapideum
 Frech László
 Fritzenschaft, Joannes

G, GY 36

Germánok és longobárdok Budaörsön
 Gföller Jakab
 Gföller-mappa
 Gorgei Arthur
 Gróf Bercsényi Zsuzsanna Városi Könyvtár
 Gyógyszereszek Budaörsön

H ..... 37 – 39

Hacker Xaver Franz (XVIII. szd. második fele)
 Halik Paula

Hamon, Joannes	
Hangos híradó	
Hatvantulkos-hegy	
Helmár, Joannes	
Helly-féle kőkereszt	
Helytörténeti Gyűjtemény	
Héderváry Ferenc	
Honfoglaláskori leletek a budaörsi Tűzkő-hegyről	
Horhi	
Horhi falu helye	
Horhi gazdaságtörténeti adatai	
Hosszúréti-patak	
Hólerakóhelyek Budaörsön	
Hölle-féle mozi	
Hölle-féle pezsgógyár	
Hósi Emlékmű	
I, J	41 – 44
Inpopulatiopatent	
Internálások Budaörsön	
Iparosok Budaörsön 1770-ben	
Iparosok Budaörsön a XIX. század második felében	
Iskola Budaörsön	
Iskola tervrajza (1779)	
Ismert bírók 1900-ig	
Ispotály Budaörsön	
Jäger János Henrik	
Jehova tanúi	
Jobbágyterhek Budaörsön Zichy Miklós és felesége idején	
Johann Leykovits	
Jókai Mór Budaörsön	
Jókai Mór emléktábla	
Jókai Mór mellszobra Budaörsön	
Jókai Mór Művelődési Központ	
Jókai Napok Budaörsön	
Jókívánságmondás	
Juhakol Budaörsön	
Juhász-féle cukrászda	
Juhtenyésztés Budaörsön a XVIII. században	
K	45 – 52
Kabarok (Buda)Örsön	
Kamaraerdő a XVIII-XIX. században	
Kamaraerdő nevének eredete	

Kaptárkövek és kaptárfülkék	
Katonai emlékek Budaörsön	
Katonai helyőrség Budaörsön	
Kálvária	
Kálvária-dombi kápolna	
Kána falu	
Kánai kolostor	
Kápolna	
Károly király út	
Kechkegyvrs	
Keresztelőkút	
Kettős adóztatás	
Kile	
Királypuccs	
Kis Turbál	
Kisebb búcsú	
Kisbíró	
Kneidinger András	
Korcsolás Péter	
Köszönő levél Budaörs lakóitól gróf Karancs-berényi Berényi Erzsébethez (1765-ből)	
„Köszöntő-szobor”	
Középkori falvak Budaörs környékén	
Községháza	
Községi lövészek	
Községi szolgák	
Kő-hegy	
Kő-hegyi kápolna	
Kő-hegyi kereszt	
KURIR-autóbuszok	
Kurszán kende (? – 904)	
Kutak Budaörsön	
L, LY	53 – 54
Lelkészlak Budaörsön	
Lelkigyakorlatok Budaörsön	
Leventecsoport Budaörsön	
Loruskó József	
Lövészek Budaörsön	
Lövészek puskája	
Lyra Dalkör	
M	55 – 59
Magyar-német katonatemető	
Magyarország német megszállásának budaörsi vonatkozású eseményei	
Mayerhoffer Ádám (? – 1747)	

Címzavak	Oldal	Címzavak	Oldal
Mária Egyesület		Oklevél (1335. július 6.)	
Mária-lányok		Oklevél (Visegrád, 1327. február 4.)	
Másodbúcsú		Oklevél (Avignon, 1340. május 15.)	
Medhammer György		Oklevél (1346. június 16.)	
Megéneklés		Oklevél (Buda, 1347. december 1.)	
Méhészet Budaörsön		Oklevél (Esztergom, 1349. július 3.)	
Mészáros István		Oklevél (Esztergom, 1349. június 2.)	
Mészárosok útja		Oklevél (Esztergom, 1349. május 6.)	
Miller, Candidas		Oklevél (Esztergom, 1350. május 6.)	
Miller, Josephus		Oklevél (Buda, 1352. április 18.)	
Miserend		Oklevél (Avignon, 1354. május 13.)	
Mithrasz		Oklevél (1354. augusztus 24.)	
Mordály		Oklevél (Buda, 1357. augusztus 11.)	
Mordálylövés		Oklevél – „Sasadi tizedper” (1365. április 4-i irat)	
Mozik Budaörsön		Oklevél (Várad, 1390. szeptember 11.)	
Mozsárdörrentés		Oklevél (Róma, 1391. szeptember 14.)	
N, NY	60 – 61	Oklevél (Esztergom, 1396. február 28.)	
„Nagy búcsú”		Oklevél (1397)	
Nagy Háború		Oklevél (Róma, 1400. május 1.)	
Nagy Turbál		Oklevél (Buda, 1404. április 4.)	
Nagyközségi jog Budaörsön		Oklevél (Fehérvár, 1421. augusztus 17.)	
Nána-Besztér nemzetség		Oklevél (Róma 1424. december 30.)	
IV. Béla király		Oklevél (Buda, 1435. április 24.)	
IV. Károly király (1887–1922)		Oklevél (Budaörs, 1437. június 30.)	
Nepomuki Szent János szobra		Orgonaház	
Német Nemzetiségi Napok		Országos Német Emléknepok Budaörsön	
Német nemzetiségi tájház		Országzászló Budaörsön	
Németajkúak kitelepítése Budaörsről		Osztapenko kapitány	
Némethy, Ignatius		Óbudai uradalom	
„Nővérek”		Ótemető (Alter Friedhof)	
Nyugdíjasok kertje			
O, Ó	62 – 68	Ö, Ő	69 – 71
Oesner, Anton Joseph (1729–1796)		Önkéntes rendőrök	
Oklevél (Esztergom, 1236. augusztus 29.)		Önkéntes Tűzoltó Egyesület	
Oklevél (1243. augusztus 15 körül)		Örökmécs	
Oklevél (Perugia, 1265. szeptember 13.)		Örs	
Oklevél (Perugia, 1265. szeptember 17.)		Örs falu gazdaságtörténeti adatai	
Oklevél (Veszprém, 1296. augusztus 1.)		Örs falu népességi adatai a török korból	
Oklevél (Esztergom, 1298. május 9.)		Örs lakói 1546-ban	
Oklevél (Veszprém, 1319. november 25.)		Örs lakói 1559-ben	
Oklevél – „Sasadi tizedper” (1320. szeptember 29-i irat)		Örsi Bybos János	
Oklevél (Avignon, 1321. november 17.)			
Oklevél – „Sasadi tizedper” (1321. november 21-i irat)		P.	72 – 75
Oklevél (Pécs, 1322. május 10.)		Paplak (1780)	
Oklevél (1326. március 14.)		Paplak (1795)	
		Paplak (I)	
		Paplak (újjonnan építésre tervezett)	

Pasa	
Passió-játékok	
Páli Szent Vincéról elnevezett irlalmas nővérek	
Pápai tizedjegyzék (1332-1337)	
Pestisjárvány Budaörson (1739-1740)	
Pestis miatti zárlat (1739)	
Pestistemető	
Péter (tanító)	
Piktortéglá-készítés	
Pinkázás	
Pint	
Plébánosok Örsön a XIV. században	
Polgári iskola Budaörson	
Pro Musika kórus	
R.	76 79
Rácok Budaörson	
Rája	
Ráverösi	
Református egyház	
Rekruták	
Rendörörs	
Reptülötér Budaörson	
Rosenberg Lajos	
Rosenberger, tatai várkapitány	
Római katolikus egyház	
Római katolikus templom orgonája	
Római kori éremlelet	
Római kori oltár (i.sz. III.sz.d.)	
Római kori sír	
Római limes Kongresszus	
Rómaiak Budaörson	
Rudera	
Rudera castelli	
S, SZ	80 – 84
Sasad	
Sasadi tizedper	
Saxlehner András keserűvíztelepe	
Snúrozás	
Somi Józsa	
Starentanz-kápolna	
Steer-féle mozi	
Sváb bál	
Szabó Ferenc	
Szakály Mátýás	
Szandzsák	
Szent Flórián	
Szent Gellért püspök (980–1046. szeptember 24.)	
Szent Orbán-szobor	

Szent Rókus-szobor	
Szent Vendel	
Szentélyrács	
Szennyvíztisztító telep	
Szeszfözde Budaörson	
Székessý Xavér Ferenc	
Szikla Falatozó (Felner Keller)	
Szovjet hősi emlékmű	
Szószerék	
Szöly- és borkultúra Budaörson	
Szüreti cédula (Lesezettel)	
T, TY	85 – 88
Takácsok Budaörson	
Tallherr (Thallherr) József (1730 (?) – 1807)	
Tanács	
Tanácsragi beszámoló	
Tatárjárás környékünkön	
Társaskocsi Budaörson	
Tehenészet Budaörson	
Temetési szertartás Budaörson	
Templom tér	
Templomösszeírás 1725-ből	
Testvérvárosi kapcsolat	
Török adók	
Török Bálint majorsága Örsön	
Török összeírások	
Törökbálinti szerbek földművelése Budaörson	
Troll-testvérek mozija	
U, Ú, Ü, Ű	89 – 92
Uradalmi ház és a présház homlokzata	
Uradalmi nagyház és a pince alaprajza	
Ürs-hegy	
Újratelepítési szerződés (1721. április 21.)	
Ürnapi körmenet	
Az Ürnapi körmenet kezdetei Budaörson	
Ürnapi körmenetek Budaörson a XX. században	
Üdvlövök	
Üvejsz pasa	
V, W	93 – 95
Valinka-patak (Valinka Wiesen)	
Vasút Budaörson	
Vasútállomás Budaörson	
Várdai István	
Városcímer	

Címszavak	Oldal	Címszavak	Oldal
Városi jog		Z, ZS	96 – 98
Városi Könyvtár		Zenegg, Georg Christoh	
Városi rang		Zenekar	
Városlobogó		Zichy István (1616-1693)	
Vendéglő Budaörsön (1795)		Zichy Miklós betelepítései	
Vendéglő Budaörsön (I)		Zichy Miklós gróf (1710-1758)	
Vendéglő Budaörsön (II)		Zichy Miklósné	
Vendéglő Budaörsön (III)		Zichy Pál (1598–1638)	
Veydner János		Zichy Péter gróf (1674–1726)	
Vízduzzasztó gát Budaörsön		Zichy-kastély Budaörsön	
Víztározó		Zsigmond király oklevele	
Wudersch			
VÁLOGATÁS Budaörs múltjának emlékeiből			99 –120
A FELHASZNÁLT IRODALOM.			121
UTÓSZÓ			122
TARTALOM			 123

